

УНИВЕРЗИТЕТ „КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“
ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“

**ДА-КОНСТРУКЦИЈАТА ВО МАКЕДОНСКИОТ И НЕЈЗИНИТЕ ЕКВИВАЛЕНТИ
ВО ШПАНСКИОТ ЈАЗИК**

— докторски труд —

Кандидат

м-р Марија Пандева

Ментор

проф. д-р Лидија Тантуровска

Лектор: д-р Бобан Карапејовски

Скопје, 2025

Содржина

Вовед.....	4
1. Уводни забелешки. Дефинирање на основните поими.....	6
1.1. Начин и модалност.....	11
1.2. Инфинитив	22
1.3. Инфинитивот во старословенскиот јазик.....	23
1.4. Историски развој на да-конструкцијата.....	25
1.5. Инфинитивот во шпанскиот јазик.....	31
Да-конструкцијата и фазните и модалните глаголи и нивните еквиваленти во шпанскиот јазик.....	33
2. Да-конструкцијата и фазните и модалните глаголи и нивните еквиваленти во шпанскиот јазик	34
2.1 Да-конструкцијата и фазните глаголи во македонскиот јазик и нивните еквиваленти во шпанскиот јазик.....	35
2.2. Фазите на дејство во македонскиот јазик.....	35
2.3. Кон почетната фаза на дејство во македонскиот јазик.....	38
2.4. Кон продолжителната фаза во македонскиот јазик.....	50
2.5. Кон завршната фаза во македонскиот јазик	53
2.6. Еквивалентите на да-конструкцијата и фазните глаголи во шпанскиот јазик.....	55
2.7. Кон подготвителната фаза на дејството	57
2.8. Кон почетната фаза на дејството во шпанскиот јазик.....	60
2.9. Кон шпанските глаголски конструкции што искажуваат прекин (и продолжување) на дејството	68
2.10. Кон шпанските глаголски конструкции што искажуваат крај на дејството	72
2.11. Модалноста како категорија	75
2.13. Модалноста во македонскиот јазик	82
2.14. Кон модалниот глагол <i>може</i> + да-конструкција.....	87
2.15. Кон модалниот глаголот <i>мора</i> + да-конструкција.....	93
2.16. Кон модалниот глагол <i>треба</i> + да-конструкција во македонскиот јазик	97
2.17. Кон модалниот глагол <i>сmee</i> + да-конструкција.....	100

2.18. Кон модалниот глагол <i>saka</i> + да-конструкција	103
2.19. Дополнување кон модалните глаголи во македонскиот јазик	111
2.20. Модалноста во шпанскиот јазик	114
2.21. Кон модалниот глагол <i>poder</i> + инфинитив	115
2.22. Кон модалниот глагол <i>deber</i> + инфинитив.....	119
2.23. Кон модалниот глагол <i>tener</i> + <i>que</i> + инфинитив.....	128
2.24. Кон модалниот глагол <i>haber</i> + <i>que</i> + инфинитив.....	134
2.25. Кон модалниот глагол <i>querer</i>	140
Независната да-конструкција во македонскиот јазик и нејзините еквиваленти во шпанскиот.....	146
3. Независната да-конструкција во македонскиот јазик и нејзините еквиваленти во шпанскиот.....	147
3.1. Оптативот во македонскиот јазик	148
3.2. Оптативот во шпанскиот јазик	152
3.3. Да-конструкцијата во клетвите и во благословите во македонскиот јазик и нивните еквиваленти во шпанскиот	158
3.4. Аналитичкиот императив во македонскиот јазик.....	170
3.5. Императивот во шпанскиот јазик	177
3.6. Одречната да-конструкција во македонскиот јазик	181
3.7. Еквивалентите на одречната да-конструкција во шпанскиот јазик.....	187
3.8. Други значења на одречната да-конструкција во македонскиот јазик	189
3.9. Конструкцијата <i>како да</i> и нејзините еквиваленти во шпанскиот јазик.....	194
3.10. Формите со <i>ke</i> + да-конструкција во македонскиот јазик и нивниот еквивалент во шпанскиот јазик	196
3.11. Конструкциите со <i>без да</i> во македонскиот јазик и нивните еквиваленти во шпанскиот јазик	204
4. Заклучок	209
Резиме.....	221
The da-construction in the Macedonian language and its equivalents in the English language (summary)	227
Користена литература	233

Вовед

И покрај тоа што, според генеалошката класификација, македонскиот и шпанскиот припаѓаат на различни јазични семејства – на словенското и на романското, соодветно, типолошки тие се мошне блиски, во смисла на аналитизмот, кој е претставен и особено доминантен во номиналниот систем. Во случајот на македонскиот јазик се работи за балканско воздејство, влијание на другите јазици што суштествувале на истиот ареал, при што е создаден јазичен сојуз (Балканскиот јазичен сојуз). Шпанскиот е, исто така, аналитички јазик, иако како свој предок има јазик со развиена деклинација. Аналитичноста најмногу се забележува во номиналниот систем на јазиците, особено по загубата на морфолошкиот падежен систем од латинскиот во шпанскиот јазик и од старословенскиот во македонскиот јазик. Сепак, аналитичноста се забележува и во вербалниот систем, особено во сложените глаголски конструкции. Во македонскиот јазик тоа најчесто и најдобро се согледува во парадигмите на конструкциите со *има* и *сум*, но и кај да-конструкцијата, која може да се сретне и самостојно и во комбинација со друг воведувачки глагол. Да-конструкцијата се појавува на местото на инфинитивот, кој се загубил во македонскиот јазик, и таа претставува балканска адаптација (т. е. на Балканскиот јазичен сојуз) на стариот индоевропски субјунктив/конјунктив. Од друга страна, во шпанскиот јазик инфинитивот се задржал. Во современиот шпански јазик инфинитивот се среќава самостојно и во сложени глаголски конструкции со кои се искажуваат модални и фазни дејства. Во шпанскиот јазик овие сложени глаголски конструкции можат да бидат во индикатив или во субјунктив. Со тоа се наложува прашањето за сличностите и за разликите во македонскиот и во шпанскиот глаголски систем. И двата јазика имаат развиени глаголски системи и сложените глаголски конструкции се многу чести. Затоа, тие се погодни за споредба. Различната генетска предлошка, но силните и изразени слични типолошки карактеристики, дозволува тие да можат да се разгледуваат контрастивно и на синтаксичко и на семантичко ниво.

Целта на ова истражување е да се направи исцрпна анализа на глаголскиот систем на македонскиот и на шпанскиот јазик, притоа да се направи споредба меѓу да-конструкцијата, застапена во македонскиот, и инфинитивот во шпанскиот јазик. Ќе се разгледаат индикативот и субјунктивот во двата јазика, како и модалноста и фазноста

со нивните значења, односно деонтичката и епистемичната модалност и инхоативните, прогресивните и терминативните фази на дејството. Покрај модалните и фазните глаголи во комбинација со да-конструкцијата, ќе се разгледа и независната употреба на да-конструкцијата во македонскиот јазик и нејзините еквиваленти во шпанскиот јазик во овој тип реченици. Со независната да-конструкција во македонскиот јазик се искажуваат желби – преку оптативот како начин, клетви и благослови што влегуваат во желбените реченици, наредби и забрани – преку (аналитичкиот) императив и прохибитивиот, претпоставки – преку презумптивот, како и други модални варијации во кои влегува да-конструкцијата. Најчестиот еквивалент на овие реченици со да-конструкцијата во шпанскиот јазик е субјунктивот како подреден начин, кој има свои форми во темпоралниот систем на шпанскиот јазик.

1. Уводни забелешки. Дефинирање на основните поими

Да-конструкцијата претставува комплексен термин. Пред да дојдеме до дефиницијата за да-конструкцијата и термините поврзани со неа, ќе се осврнеме врз дефиницијата на поимот конструкција.

„Конструкција е конвенционална шема за создавање или мотивирање на добро формирани изрази во кои има барем еден отворен отвор што може да се пополни со еден од неколкуте изрази кои припаѓаат на истата форма-класа“ (Haspelmath 2023).

Во овој конкретен случај, честичката „да“ отвора место за глагол, кој може да биде во сегашно или во минато време.

Честичката *да* во балканските јазици добила карактер на службена морфема, составен дел од глаголската форма, тој дел на кој паѓа функцијата за изразување на модалноста, т. е. сврзникот станал граматички показател што го модифицира глаголот на модален и на синтаксички план, односно се граматикализирал (Асенова 2002: 151).

„За да-конструкцијата постојат неколку термини: оптатив-субјунктив, субјунктив, конјунктив. Таа може да се јави со сегашно и со минато определено и неопределено време. Да-конструкцијата се употребува со модални и фазни глаголи, во негирани форми на некои времиња и начини, како и во зависни дел-реченици. Самостојно употребена изразува желба, молба, заповед, а се јавува и во клетви“ (Минова-Ѓуркова 2000: 75).

Според Гајдова (2014: 62), да-конструкциите се основни синтаксички модели со кои се искажува меѓусебната зависност на настаните, нивната последователност, условеност и тоа првенствено на оние настани што се претставуваат како замислени (мислев да дојдам) или посакувани (сакам да дојдам), односно настани што од гледна точка на фактивност се оценуваат како нефактивни. Таа го нагласува специфичниот развој на *да* од сврзник во партикула – показател на модалноста (Гајдова 2009: 60).

Голомб (Gołąb 1964) да-конструкциите ги сместува во оптативно-субјунктивниот глаголски начин. Голомб ги смета конструкциите со модални глаголи

како оперирање врз веќе модална конструкција – да-начинот. Во 1954 г. Голомб ја поставува теоријата дека партикулата *да* не е ништо друго освен слободна глаголска морфема со субјунктивна функција (Фелешко 1974: 139).

Тополињска (1995: 138–142) овие конструкции ги нарекува аналитички субјунктив, а модалното *да* го смета за формант, односно маркер на субјунктивот. Во македонскиот јазик да-конструкцијата се одликува со посебна семантика. Таквите конструкции изразуваат нефактивни дејства со идна проекција, односно можат да одразуваат „желби, наредби, забрани, претпоставки, со еден збор, нечиј субјективен став кој може да се оствари во иднината“ (Тополињска 1995: 138). Самата конструкција претставува граматикализирана структура во која морфемата/честицата *да* управува со зависната глаголска форма, која нема темпорална референција. Глаголот во лична форма во да-конструкцијата се јавува во презентска свршена или несвршена форма, најчесто со идна проекција. Речениците, пак, со да-конструкција се одликуваат со суспендирана фактивност и се сметаат за субјунктивни (Тополињска 2008: 56).

Гајдова (Гајдова 2002: 136) ја дава следната дефиниција за субјунктивот: „Глаголски облик или синтаксичка конструкција со кој именуваното дејство се претставува како подредено на некој надреден предикат.“ Како надредени предикати се истакнуваат модалните глаголи: *сmee*, *мора*, *може*, *ӣреба*, како и фазните глаголи *ӣочнува*, *ӣродолжува*, *ӣресӣанува*. Модалните и фазните глаголи го определуваат, го дополнуваат или го модификуваат конкретното значење на полниот глагол во да-конструкцијата. Во македонскиот јазик има кохерентност на модалниот и на темпоралниот систем. Модалните конструкции се употребуваат со широк спектар на значења (адмиратив, дубитатив, оптатив, прохибитив, императив) (Гајдова 2002: 119–127).

Навраќајќи се кон Тополињска (Тополињска 1995: 138), за да-конструкцијата може да се каже дека „таквите конструкции изразуваат нефактивни дејства со идна проекција“, односно можат да одразуваат „желби, наредби, забрани, претпоставки, со еден збор, нечиј субјективен став кој може да се оствари во иднината“, и кон Гајдова (Гајдова 2014: 62) дека „оние настани што се претставуваат како замислени (мислев да дојдам) или посакувани (сакам да дојдам), односно настани што од гледна точка на

фактивност се оценуваат како нефактивни“, се појавува потребата да се објасни терминот фактивност, односно нефактивност.

Кипарски и Кипарски (Kiparsky & Kiparsky 1971) ја илустрираат фактивноста преку следните примери. Примерите (1) и (2) го илустрираат контрастот фактивност/нефактивност: во речениците (а) исказот „врне“ е точен, додека речениците (б) оставаат отворен простор дали врне во моментот во кој се изговараат речениците.

- (1) а. Чудно е што врне.
б. Најверојатно врне.
- (2) а. Жалам што врне.
б. Претпоставувам дека врне.

Според Кипарски и Кипарски (Kiparsky & Kiparsky 1971), речениците под а) се фактивни, а под б) се нефактивни.

Table 2.1 *Factive and nonfactive predicates according to Kiparsky & Kiparsky (1971)*

	Factive predicates	Nonfactive predicates
With object complements	<i>be aware (of)</i> <i>bear in mind</i> <i>care (about)</i> <i>comprehend</i> <i>deplore</i> <i>forget (about)</i> <i>grasp</i> <i>ignore</i> <i>make clear</i> <i>mention</i> <i>mind</i> <i>regret</i> <i>remember</i> <i>resent</i> <i>take into account</i> <i>take into consideration</i>	<i>allege</i> <i>assert</i> <i>assume</i> <i>believe</i> <i>charge</i> <i>claim</i> <i>conclude</i> <i>conjecture</i> <i>deem</i> <i>fancy</i> <i>figure</i> <i>intimate</i> <i>maintain</i> <i>suppose</i>
With subject complements	<i>amuses</i> <i>bothers</i> <i>counts</i> <i>exciting</i> <i>makes sense</i> <i>matters</i> <i>odd</i> <i>relevant</i> <i>significant</i> <i>suffices</i> <i>tragic</i>	<i>appears</i> <i>chances</i> <i>false</i> <i>happens</i> <i>likely</i> <i>possible</i> <i>seems</i> <i>sure</i> <i>true</i> <i>turns out</i>

Слика 1: Фактивни и нефактивни предикати според (Kiparsky & Kiparsky 1971)

Во дефиницијата на Минова-Ѓуркова (2000), покрај субјунктивот, се среќаваат и термините оптатив и конјунктив.

Конјунктивот, како и субјунктивот, е подреден начин и овие термини во литературата често се среќаваат напоредно, односно како синоними. Според Тофоска (Тофоска 2014), термините субјунктив и конјунктив се употребуваат како релативни синоними, односно дека од лат. конјунктив, кој е постар, се издвоил субјунктивот како поттип, а во денешно време сите значења покриени со овие форми се подведуваат под едниот или под другиот термин (на пр. *subjunctif* во францускиот, *congiuntivo* во италијанскиот) и сл. Оптативот, пак, претставува желбен начин, а неговата етимологија лежи во латинското *optari*, што значи ‘посакува’ (Boyer 1988: 130).

Наспроти субјунктивот, како маркиран начин, треба да се спомене индикативот.

Индикативот е глаголка форма што претставува „немаркиран“ начин, спротивен на субјунктивот.

Македонската да-конструкција, според Фелешко, може да се појави во следниве видови сложени реченици:

„(а) во интенционална реченица – објектска, на пример: *Сакаше да замине, Почна да ѝлаче, Ми рече да дојдам утре* (во внатрешната класификација на овие реченици игра битна улога семантичката категорија на која ѝ припаѓа глаголот од главната реченица – *verba dicendi, sentiendi, voluntatis*, фазен глагол итн.); – субјектска, на пр. *Арно е да молчиш, Незгодно е да нема гледачи, Се соопштува да се најуштиш градош* итн; – атрибуциска, на пр. *Соопштението да се најуштиш градош ме изненади многу* итн.

(б) во екстенционални реченици – финални, на пр. *Овчарот се скри да ѝ очекува девојките*; – концесивни (допусни), на пр. *Да умрам, не оштетувам од кажано*; – кондиционално (услови) (со потенцијална можност за остварување на условот) на пр. *Да имам пари, ќе си купам кола*; – кондиционални (со иреален услов), на пр. *Да не бев зафатен, ќе дојдев*; – консекутивни (последични), на пр. *Дейте ли си да не разбираш?*; итн.“ (Фелешко 1974: 138–139)

Како што можеме да заклучиме од досегашните истражувања, да-конструкцијата во македонскиот јазик има широка распространетост.

1.1. Начин и модалност

Модалноста се разликува од глаголското време и вид во онаа смисла дека не се однесува директно на некоја карактеристика на настанот, туку на статусот на исказот. Според Палмер (Palmer 2001), еден можен пристап кон анализата на модалноста е да се направи бинарна разлика меѓу ‘модалното’ и ‘немодалното’, или ‘декларативното’ и ‘недекларативното’, и оваа дистинкција да се поврзе со ‘фактивното’ и ‘нефактивното’, или ‘реалното’ и ‘нереалното’. Термините *realis* и *irealis* се користат за да искаже оваа разлика. Низ призмата на *realis* ситуациите се прикажуваат како актуализирани, како да се случиле или како да се случуваат во моментот, што може да се дознае преку директната перцепција на говорителот, додека *irealis* ги прикажува ситуациите во доменот на мислата, односно преку имагинацијата на говорителот (Mithun 1999: 173).

Во сите типолошки студии има значителни разлики во начините на кои се искажуваат одредени граматички категории и, секако, постојат повеќе варијации за искажување на модалноста во различни јазици. Тоа се подразбира и за *realis* и *irealis* и тоа ќе се прикаже преку следните примери.

Во англискиот јазик, според примерот на Палмер (Palmer 2001), во првата реченица се дава потврдна изјава за исказот, додека во втората и во третата реченица, со помош на модалните глаголи, се даваат искази што се надвор од реалната рамка, односно се искажува можност или претпоставка за вистинитоста на исказот:

1)	Mary is at home.	–	Мери е дома.
	Mary may be at home.	–	Мери може да е дома.
	Mary must be at home.	–	Мери мора да е дома.

Во англискиот јазик оваа дистинкција се прави со помош на модалните глаголи, исто како и во македонскиот јазик (модален глагол + да-конструкција).

Во шпанскиот јазик се прави разлика меѓу она што се смета за реално и она за кое говорителот не е сигурен дали е реално преку употребата на индикативот и на субјунктивот (Klein 1975: 356, 353):

2) *Creo que aprende.*

Верувам дека учи + 3 л. едн. + сег. + индикатив

Верувам дека учи.

3) *Dudo que aprenda*

Се сомневам дека учи + 3 л. едн. + сег. + субјунктив

Се сомневам дека ќе научи.

Содржаната информација за односот на говорителот кон појавите за кои станува збор ја претставува модалната карактеристика на реченицата (Тополињска 2009: 227). Таа информација може да биде констатација, претпоставка, предвидување, наредба, желба итн. Овој тип информација е морфологизирана на ниво на предикатскиот израз низ категоријата начин.

Според Конески (2021: 335),

„спрема глаголското дејство ние земаме определено становиште, било да го искажуваме како една положителна констатација, било да укажуваме само на неговата можност да се изврши при определен услов, било да го сврзуваме со својата желба да се изврши или да го изразуваме во вид на заповед итн. Во сите овие случаи поаѓаме од една субјективна оценка на глаголското дејство. Ваквото опфаќање на дејството го означуваме со граматичкиот термин – *начин*“.

Во македонскиот јазик се користат заповедниот начин (императив) и можниот начин (потенцијал), спрема кои, како и спрема сите други начински значења стои индикативот (исказниот начин), со кој се предава дејството во вид на реална констатација.

Ова можеме да го илустрираме преку примерите:

4) *Ивана дојде.* (исказен начин)

Дојди, Ивана! (заповеден начин)

Ивана би дошла. (можен начин).

Овие три граматички категории не ги исцрпуваат сите модални значења што можат да се искажат во македонскиот јазик, а за некои од нив ќе стане збор во наредните поглавја.

Модалноста, според Пипер (Пипер 2009: 499), „претставува задолжителна компонента во секоја реченица и има цврста врска со категориите време или лице. Во граматичкото јадро на семантичката категорија модалност, како квалификација што говорителот ја дава во својот исказ, се наоѓа категоријата начин“. Квалификациите на исказот од гледиште на реалноста/иреалноста се одликуваат со висок степен на граматикализација¹. Преку модалноста се изразува дали е нешто примарно реално или нереално. Пипер (Пипер 2009) во доменот на реалноста го дава примерот во индикатив

¹ Граматикализацијата, според Хопер и Труго (Hopper & Traugott 2003), кои даваат двострана дефиниција е: (i) Истражувачка рамка за проучување на односите меѓу лексичкиот, конститутивниот и граматичкиот материјал во јазикот, дијахронски и синхронски, и во одреден јазик и меѓујазично. (ii) Термин што се однесува на промената со која лексичките единици и конструкциите доаѓаат во одредени лингвистички контексти за да извршуваат граматички функции. Според Лајонс (Lyons 1997) „х е граматикализиран во јазикот Л“, само ако х е семантичка категорија што е претставена од граматичка категорија во Л. Леман (Lehmann 2015) додава дека граматикализацијата мора да значи дека нешто станува или е пограматично.

(*Чиӣам.*), додека во доменот на иреалноста дава примери со императив (*Чиӣај даље!*) и со потенцијал (*Чиӣали би када би имали времена.*).

Според RAE (RAE 2010), начинот е една од можностите за искажување на модалноста. Од традиционална гледна точка, со начинот се искажува ставот на говорителот кон информацијата, односно неговиот поглед кон содржината на она што се претставува или се опишува. Од денешна гледна точка, иако ова тврдење и понатаму се смета за корисно, концептот на ‘став’ е нејасен. Исто така, корисни се, но во некои случаи прешироки за да се применат во сите синтаксички контексти семантичките опозиции што се воспоставени за да се опише разликата меѓу индикативот и субјунктивот: сигурност/несигурност, реалност/виртуелност или нереалност, актуелност/неактуелност, сигурност на зборуваачот кон она што го потврдува или отсуство на веродостојност. На тој начин во одредени синтаксички контексти во кои постои колебање за вистинитоста на исказот се користат формите на индикативот, како во примерите: *Depende de si hace o no buen tiempo.* (*Зависи дали времето ќе биде добро или не.*); *Quiero suponer que has obtenido una buena calificación.* (*Сакам да претпоставам дека си добил добра оценка.*). Од друга страна, во одредени контексти, дејства што се сметаат за реални (т. е. не се хипотетички) се искажуваат со глагол во субјунктив: *No me gusta que se porte así* (*Не ми се допаѓа ил̄о се однесува ӣака.*); *Siento mucho que te hayas roto el brazo.* (*Жал ми е ил̄о си ја скршил раката.*).

Категоријата начин се карактеризира со широк опсег на граматички вредности. Се користи за да се воспостават одредени глаголски дејства, како што можеме да забележиме низ примерите:

5) *No se molesta.* – означува состојба;

и:

6) *No se moleste.* – означува молба.

Категоријата начин, исто така, се употребува за да се одреди степенот на сигурност на зборуваачот кон тоа што го тврди:

7) *Sé que escribe.*

Знам дека пишува. – се искажува сигурност;

наспроти:

8) *Dudo que escriba.*

Се сомневам дека пишува. – се искажува сомнеж;

и за да ја означи задолжителната форма на глаголот во дел-речениците на одредени предикати, како во примерите:

9) *Sé que {escribe ~ *escriba}.*

Знам дека (пишува).

и:

10) *Me pide que le {*escribo ~ escriba}.*

Ми бара да му (ѝишувам).

Во примерот (9) задолжителна е употребата на глагол во индикатив (*знам дека ѝишува*), додека во примерот (10) задолжителна е употреба на субјунктивот [*ми бара (јас) да му наѝишам*].

Со начинот се укажува и на (не)одреденоста на неопределената именска група:

11) *un diccionario que me {resulta ~ resulte} útil.*

речник шѝо (ми е ~ ќе ми биде) корисен.

Сите овие фактори претставуваат многу различни граматички карактеристики што тешко можат да се стават под еден концепт, независно дали е тоа „ставот на говорителот“ или нешто друго (RAE 2010).

Се поставува прашањето дали е начинот информативна категорија. Кога постои модална алтернација, всушност, тој и е тоа. Тоа можеме да го воочиме во разликата на значењето меѓу двете можности што се претставуваат преку примерите:

12) *lo que tú {digas ~ dices}.*

како ќе кажеш/ѝоа шѝо ѝи ѓо (кажуваш);

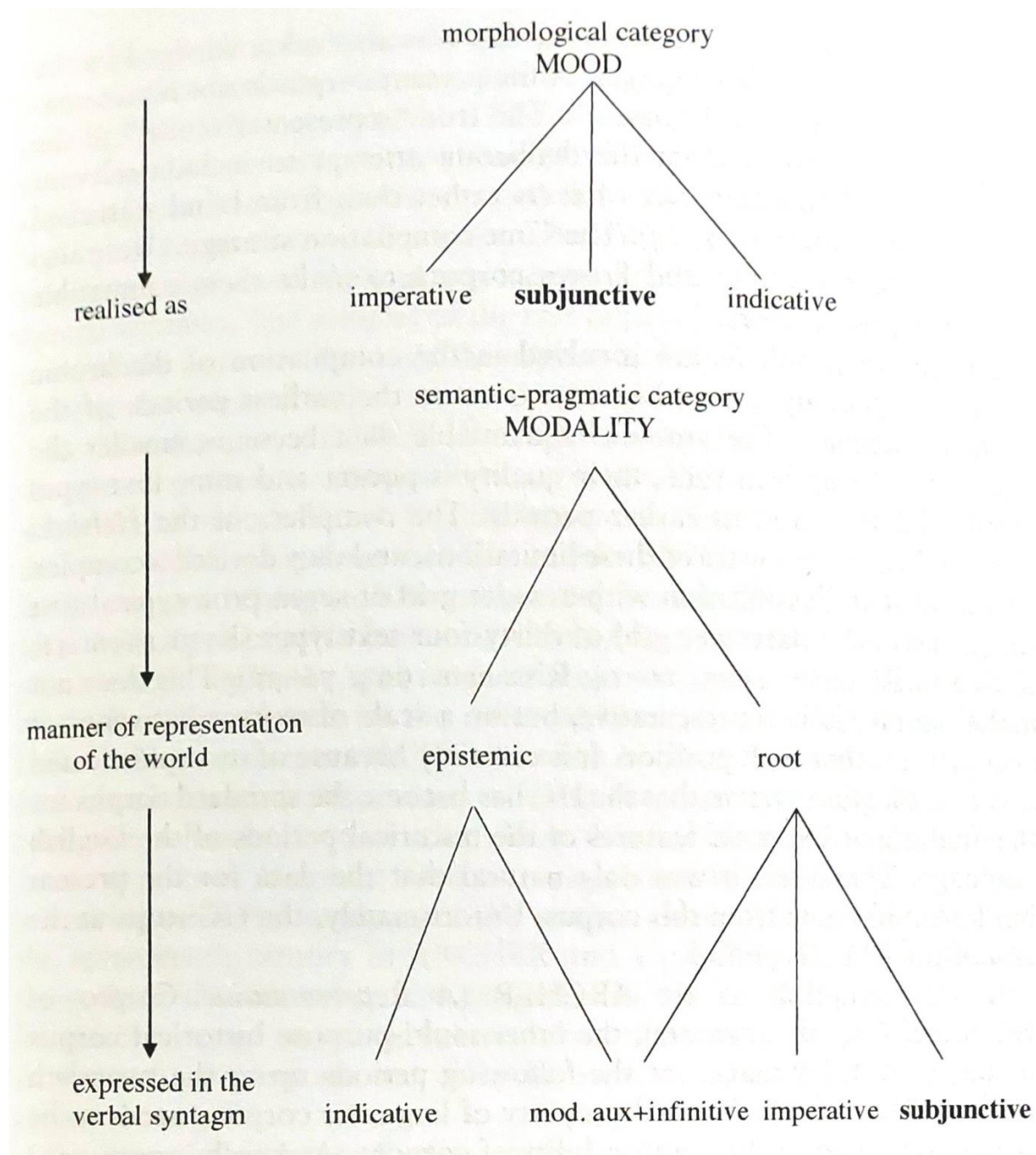
и:

13) *aunque no {estoy ~ esté} de acuerdo.*

и да не се согласувам/иако не се согласувам.

Во *Deseo que me escriba* (Сакам да ми пишува.), непостојната состојба на нештата што се изразени со реченицата во субјунктив е во согласност со нереалната, нефактичка и, генерално, проспективна природа што го карактеризира посакуваното (RAE 2010).

Во шпанскиот јазик се изделуваат три начина: императив, индикатив и субјунктив. Императивот се сметал за варијанта за независниот, т. е. неподредениот субјунктив, но претставува посебен начин. Факт е дека некои форми се совпаѓаат со субјунктивот, но постојат и форми што се користат само во овој начин (*sal, ven, ten, salid*). Речениците во кои се појавуваат и двата начина се разликуваат и преку позицијата на подметот и на заменските форми, како и во искажувањето на негацијата. Императивот, пак, не се појавува во контекст на зависна реченица, затоа што во себе носи илокутивна порака на наредба, молба или барање.

Слика 2: Начин и модалност според Моснер (Moessner 2022)

Според оваа табела на Моснер (Moessner 2022), забележуваме неколку објаснувања за начинот и за модалноста. Начинот, како морфолошка категорија, можеме да го согледаме низ призната на индикативот, императивот и субјунктивот, додека модалноста, според начинот на гледање на светот, ја делиме на епистемична и

на коренска, односно деонтичка модалност. Низ призмата на глаголскиот систем, епистемичната модалност се искажува со индикативот и со модалните помошни глаголи + инфинитив (или да-конструкција, како во македонскиот), додека деонтичката модалност може да се искаже со модални помошни глаголи + инфинитив/да-конструкција, со формите на императивот или со формите на субјунктивот (или, пак, конструкциите што искажуваат субјунктив во јазиците без посебни форми за овој начин).

Времињата во шпанскиот јазик се поделени според начинот на кој му припаѓаат (индикатив и субјунктив, како и посебните форми за императив) и на прости и сложени, според конјугацијата (RAE 2010: 51).

Во времињата на индикативот спаѓаат:

Прости времиња:

presente (canto) – сегашно време,

pretérito perfecto simple (canté) – перфект,

pretérito imperfect (cantaba) – имперфект,

futuro simple (cantaré) – идно време(cantaré),

condicional simple (cantaría) – прост кондиционал (cantaría).

Сложени времиња:

pretérito perfecto compuesto (he cantado) – сложен перфект,

pretérito pluscuamperfecto (había cantado) – плусквамперфект,

pretérito anterior (hube cantado) – предминато време,

futuro compuesto (habré cantado) – сложено идно време,

condicional compuesto (habría cantado) – сложен кондиционал².

Како што можеме да забележиме, сложените времиња се образуваат со помошниот глагол *haber* и партицип од глаголот. Партиципот, исто како инфинитивот, е безлична и неменлива форма на глаголот. Во шпанскиот јазик партиципните форми имаат правилни, т. е. регуларни форми (кои се прават со додавање на суфиксите -ado и -ido врз коренската форма на глаголот и зависно од завршокот на инфинитивот), како на пример: amado, temido, partido, и неправилни форми, во кои доаѓа до промена на коренската основа на глаголот, како партиципите: abierto, dicho, escrito, impreso, visto итн. Партиципот се разликува од инфинитивот и од герундот со тоа што кај него се појавува флексија за род и број во сите форми (traducido / traducida / traducidos / traducidas), освен во формите кога учествува во составот на сложените времиња, составени од помошниот глагол *haber* и партиципната форма. *María ha publicado su tesis* (RAE 2010: 552).

Во времињата на субјунктивот се вбројуваат:

Прости времиња:

presente (cante) – сегашно време

pretérito imperfecto (cantara o cantase)³ – имперфект

futuro simple (cantare) – идно време

² Сменети се формите од глаголот cantar (пее) во сите наведени времиња.

³ При конјугацијата на имперфектот од субјунктивот, во шпанскиот јазик се среќаваат две форми, како во примерот: cantara o cantase. Причината за оваа појава се двете латински форми од кои произлегуваат. Формата -га доаѓа од плусквамперфектот од индикативот во латинскиот јазик (во овој пример тоа е cantaveram), додека формата со -se доаѓа од плусквамперфектот од субјунктивот во латинскиот јазик (во вториот пример тоа е cantaassem). И двете форми се користат напоредно во најголемиот број случаи (RAE 2010).

Сложени времиња:

pretérito perfecto compuesto (haya cantado), – сложен перфект

pretérito pluscuamperfecto (hubiera o hubiese cantado) – плусквамперфект

future compuesto (hubiere cantado) – сложено идно време

Како посебни форми се изделуваат формите на императивот за кои пошироко се зборува во поглавјето 3.4.

Во истражувањата за шпанскиот јазик прашањето за употребата на индикативот наспрема субјунктивот е непресушна тема. Во суштина, речиси секогаш истражувачите се соочуваат со истата хипотеза, која во некои случаи добива две различни нијанси: субјунктивот би бил начинот на сомнеж, можност или нереалност, додека индикативот би бил начинот на реалноста и на сигурноста. Понатаму, некои автори му припишуваат субјективни вредности на субјунктивот, наспроти наводната објективност на индикативот, иако е точно дека поголем акцент се става на субјективноста на субјективното. Така, според Навас Руис (Navas Ruiz 1990: 112), „индикативот изразува факти што се сметаат за реални и ефективни. Субјунктивот и императивот ги изразуваат фактите како што постојат само во нашите умови“. За Гали Кларет (Galí Claret 1986: 113) „начинот е она што покажува дали е дејството реално [= индикатив], можно или нереално [=субјунктив], наредено [=императив] или апстрактно [=инфинитив]“.

1.2. Инфинитив

Инфинитивот, исто како и герундот и партиципот, е безлична глаголска форма, затоа што не го искажува лицето и бројот на вршителот на дејството, а исто така, не го искажува ни времето во кое се врши дејството. Освен како безлични, овие глаголски форми можеме да ги сретнеме и како инфинитни или именски форми на глаголот.

Според Виња (Vinja 1980: 330), старите граматичари инфинитивот го нарекувале *nomen verbi* и со тоа најдобро ја карактеризирале неговата вредност. Инфинитивот често има именски карактер и врши именска улога. Затоа, според Мишел Бреал (Bréal 1987), тој може да се определи како „доцен резултат на спојувањето на именката и глаголот“. Вршејќи ги истите функции на именката, односно подмет, дел од предикатот и негово дополнување, инфинитивот го прикажува глаголското дејство како идеја, мисла, на наједноставен начин, без никаква врска со личната, временската или модалната вредност. Може и да се смета за *modus*, иако како неодреден, инфинитен облик, нема никаква врска со модалноста сè додека не се спои со модалните глаголи.

Инфинитивот постоел во латинскиот јазик, а и во старословенскиот. Оттаму денешните романски јазици го задржале инфинитивот како именска форма на глаголот, а го среќаваме и во словенските јазици, со исклучок на македонскиот и на бугарскиот.

Инфинитивот, познат како општа форма на глаголот, чија особеност е да не разликува лице, време или број, во македонскиот јазик постепено излегувал од употреба и се заменил со да-конструкцијата. Овој процес на истиснување на инфинитивот е општобалкански, под дејство на грчкиот, романскиот и, делумно, на албанскиот јазик. Освен во македонскиот, се губи речиси целосно и во бугарскиот, а во српскиот неговата употреба фреквенциски е помала. Според Конески (Конески 1967: 177), губењето на инфинитивот соодветствува со општиот стремеж некои синтетички именски форми да се заменуваат со аналитички конструкции.

1.3. Инфинитивот во старословенскиот јазик

Во грчкиот јазик замената на инфинитивот може да се следи во текот на долг период преку писмените споменици. Во класичниот грчки се среќава замена на инфинитивот преку конструкција составена од сврзникот ὅπως + лична глаголска форма (Ѓуркова 2008: 204). Во Новиот завет како замена за инфинитивот најчесто стои ἵνα + конјунктив во конструкции во кои означува желба или поттик, и покрај различни безлични изрази или изрази со копулативен глагол. Инфинитивот со ἵνα подоцна се заменува со субјунктив со νά. Џозеф (Joseph 1983), според Ѓуркова (2008: 205), констатира дека, покрај лексиката што изразува волја, стремеж или можност за некое дејство, ἵνα/ νά + лична глаголска форма е регуларна наспрема класичниот или хомерскиот грчки. Во старословенскиот инфинитивот најчесто се употребува како дополнување, односно во функција на објект покрај глаголи што изразуваат волја, множност, молба или принуда за извршување на некое дејство или како дополнување на придавки (Joseph 1983). Вечерка (Večerka 1993) ја споменува и функцијата на инфинитивот на субјект покрај глаголи на зборување во пасив, што ја опфаќаат семантиката на изразување желба, молба, заповед итн.

Преку најстарите писмени споменици се забележува дека инфинитивот бил мошне жив во старословенскиот јазик. Вршел многу синтаксички функции и во едночленски и во двочленски реченици, се среќава и со подметна и со предметна, како и со прилошка примена – во сложен глаголски предикат со модални и со фазни глаголи. Во „едночленски реченици, инфинитивот претставува суштински конститутивен елемент за градење на реченичната основа која е единствена, нерасчленета и неделива мисловна целост“ (Георгиевски 1990: 10). Оваа употреба на инфинитивот во споредба со употребата во двочленските реченици е многу поограничена, најчесто се среќава во „побудни реченици“ (Георгиевски 1990: 38), односно реченици со желбен карактер. Во двочленските реченици најчесто се среќава со модални и со фазни глаголи.

Во модалните конструкции се среќава определената форма на модалниот помошен глагол и инфинитивот. Според Георгиевски (1990: 26), двете форми се многу стегнати и по форма и по значење, што не можат да се отргнат една од друга.

„Модалниот однос кон реалноста се карактеризира со лексикалното значење и со дадената граматичка форма на модалниот глагол. Помошниот глагол го носи граматичкото значење (лице, број, време и начин) кое не може да биде искажано со инфинитивот“ (Георгиевски 1990: 26). Во градбата на овие конструкции најчесто се среќаваат модалните глаголи **ИМЌТИ**, **МОЌТИ** и **СЗМЌТИ**.

Среќаваме примери со модалниот глагол **може** и инфинитивна форма во Зографското евангелие:

14) не можетъ дрѣво добро плода зъла творити· ни дрѣво зъло добра плода творити· (Зографско евангелие, л. 12-13 (Matej 7, 15–23)).

15) Ѓко не можааше никѣже· мнѣти пѣтемъ тѣмъ· (Зографско евангелие, лист 16 (Matej 8, 23–34)).

Другата група двочлени реченици со инфинитив се фазните конструкции. Во состав на овие реченици влегуваат фазните глаголи и се издвојуваат глаголи во трите фази на дејството:

– почетна фаза на дејството;

– трајна фаза на дејството;

– завршна фаза на дејството.

16) оученици же его ... научаша вѣстргати класи· (Мт. 12, а Рад, Добрј Макед Мар Зогр).

Во примерот (16) забележуваме употреба на почетната фаза на дејството.

1.4. Историски развој на да-конструкцијата

Да-конструкцијата, како што веќе беше споменато, се појавува како замена за инфинитивот, на почетокот во финалните реченици, а потоа и во други значења.

Како фактори за развојот на *да* се сметаат потеклото на општословенското *да* и неговата семантика и содејството на балканските јазици во историски контекст (Ѓуркова 2015: 2). Од етимолошка гледна точка, за потеклото на *да* има повеќе толкувања. Според Етимолошкиот речник на старословенскиот (ESJS 1990) и Етимолошкиот речник на словенските јазици (ЭССЯ 1974) *да* произлегува од ИЕ прономинално **do-* (**to-*), lat. arch. *dō-nicum*, *dō-nique*, *denique*; грч. part. *-δε*, *δη* кај Вондрак (Vondrak 1928: 515). Грковиќ-Мејџор (2014: 185), потпирајќи се на теоријата на Бикс (Beeks 1995), смета дека потеклото на *да* може да се пронајде во аблативната форма **d/(t)od*, од каде што произлегува експектативната во семантиката на оваа партикула. Според Ѓуркова (2015: 2), „тоа значи дека *да* се сврзува со темпорална последователност на дејството од една страна (што упатува на неговата адјунктивна употреба), а од друга страна – се отвора можноста за развој на модалност кај партикулата *да* (оттаму нејзиното оптативно значење), со оглед на семантичката поврзаност на идноста со модалниот модус“. Миклошич (Miklosisch 1875), според Ѓуркова (2015), смета дека *да* можеби има прономинално потекло, односно дека станува збор за индоевропскиот корен **do-*, најверојатно адвербијализиран инструментал еднина **dō*. Голомб (Gołąb 1964: 28), пак, смета дека *да* е хомоним, т. е. дека модалната партикула потекнува од прасловенската форма за второ и за трето лице императив од глаголот *dati* (**dadjь*), додека паратаксичкиот сврзник потекнува од адвербијализиран инструментал еднина на заменката **do-*. Од овие етимолошки истражувања можеме да забележиме дека прашањето за етимологијата на *да* не е конечно решено. Во сите теории можеме да забележиме некоја од функциите на *да* и на современ план.

За развојот на *да* во македонскиот јазик особено е важно губењето на инфинитивот и дистинкцијата во начинот на поврзување на финалните и на комплетивните реченици. Ѓуркова (2002: 2015) ги систематизира синтаксичките

функции на сврзникот *да* во македонските црковнословенски ракописи и неговиот развиток во современиот македонски јазик.

Во анализата на Крнинскиот дамаскин Ѓуркова (Ѓуркова 2002) забележува дека да-конструкцијата се појавува⁴:

а) во целни зависносложени реченици:

17) 149r18: и послс два агг⟨е⟩ла да рекѣт лотѣ да изыдет ѡтѣд⟨оу⟩ ради да не
сзгорить съ грѣшники•

б) како самостоен финален сврзник:

18) 254r20: прочее подаждь намь силѣ да сзхранимь сѧ иже повелѣаеши•

в) како дел од сложен прирок, со модални глаголи: хотѣти, моѣи, искати

19) 45v26: моѣши ли ты егда етѣт повелѣнїе божїе оумрѣти члвчкѣ• да
сзтвориши не оумрѣти•

Од голема важност се примерите со глаголот хотѣти и со прилози и именки што одговараат на модалните глаголи. Ѓуркова (2002: 106) како декларативни ги смета оние примери со хотѣти + да-конструкција во кои се разликуваат вршителите на дејствата:

⁴ Сите примери се преземени од Ѓуркова 2002.

20) 183v17: хоѣѣ да поидете да вззмете аѣе ѣто ѡста ѡт кости єго-

Специфичноста на оваа употреба на да-конструкцијата можеме да ја проследиме и на современ план, особено во споредба со другите словенски јазици – и оние што го задржале инфинитивот и оние во кои се развила да-конструкцијата.

Во црковнословенските текстови да-конструкцијата најчесто се среќава со глаголски изрази:

- со значење на заповед, препорака, молба, поттик (повелѣвати, послати, заповѣдати, молити, просити);
- со глаголи на зборување: глаголати, рѣши;
- со глаголи што се однесуваат на различни видови интелектуални дејности и состојби: обѣщати сѣ, благоволити;
- со глаголи на емоционални дејства и состојби: надѣяти сѣ, бојати сѣ;
- со изрази со кои се искажува оценка или став (помошен глагол и именски дел претставен со именка, придавка или прилог) (Ѓуркова 2002: 106).

Зависните декларативни реченици што искажуваат заповед, молба, барање или препорака во кои се среќава да (vá во грчкиот јазик од кој се направени преводите) претставуваат индиректни императивни реченици. Инфинитивот во грчкиот јазик бил заменет со vá-конструкцијата, која станала комплементарна со конјунктивот, односно субјунктивот со vá и оваа употреба на конструкцијата според Лајтфут (Lightfoot 1979: 290 според Ѓуркова 2002: 113) е проширување на функционалноста на оваа категорија. Субјунктивот во грчкиот јазик почнал да се употребува и во комбинација со глаголи на зборување, односно глаголи со кои се искажуваат желби, наредби и барања, но и се користи за искажување сетилни дејства.

Друга карактеристика на да во зависните дел-реченици со иако и како е нивната модалност, односно изразување на дејството искажано во зависната дел-реченица како желба, наредба, поттик, намера, или предупредување и забрана. Вечерка (Večerka 1993: 400, според Ѓуркова 2002: 119) го посочува потеклото на да од адхортивна-оптативна партикула, која произлегла од првобитна партикула со неопределено емоционално значење. Употребата на оваа партикула се градела со перифрастични глаголски форми со императивно, т. е. оптативно значење.

да, исто така, се среќава во финалните зависносложени реченици и најважна карактеристика на овие реченици е модалноста, затоа што преку нив најчесто се искажува намера, желба или настојување да се изврши или да не се изврши нешто. да како финален сврзник е определен од неговото значење на ексхортативна партикула, односно како императивно-оптативен формант во императивни и прохибитавни искази (Ѓуркова 2008: 2007).

Освен во овие функции, да се среќава и во кондиционални реченици (Ѓуркова 2008, Večerka 2002).

Според Георгиевски (1990: 10), инфинитивот како член на реченицата вршел синтаксички функции и во двочленски и во едночленски реченици, а особено се истакнуваат неговата подметна и предметна (супстантивизирана) примена, прилошката, како и предикатната, каде што инфинитивот се јавува како компонента на сложениот глаголски предикат при употреба со модални и со фазни глаголи. Но, уште во јазикот на Кирил и Методиј се забележува појава и на да-конструкцијата, особено во финална функција, под влијание на балканските јазици. Последните траги на скратен инфинитив ги забележуваме во почетокот на XIX век (Конески 1986: 178).

Подметниот инфинитив и инфинитивот тесно поврзан со модалните и со фазните глаголи, каде што инфинитивот се јавува како компонента од сложен предикат, се нарекува примарен тип инфинитив (Георгиевски 1990: 15). Инфинитивот со апстрактна содржина се употребува во спој со безлични модални глаголи, чии семантички квалитети се можноста, должноста и неопходноста, кои содржат во себе и значења на дозволеност, потребност, неизбежност и сл. Со одречната форма *не* пред

предикатниот израз се одрекува можноста, должноста или неопходноста да се изврши инфинитивното дејство.

Според Георгиевски (1990: 26), инфинитивот во старите текстови често се среќава во двочленски реченици со сложен предикат, кој се состои од определената форма на модалниот помошен глагол и од полнозначниот глагол во инфинитив. Двете компоненти на синтагмата, како по значење така и по форма, толку се стегнати што не можат да се раздвојат. Помошниот глагол го носи граматичкото значење (лице, број, време и начин), кое не може да биде изразено со инфинитивот.

Како што можеме да забележиме, овие функции на ДА, кои се среќаваат во црковнословенските материјали од македонска редакција, продолжуваат со развојот и се користат и во современиот јазик.

Во јазикот на Пејчиновиќ и на Крчовски ги среќаваме модалните и фазните глаголи во комбинација со да-конструкцијата онака како што ги познаваме денес.

Модални глаголи во „Огледало“ среќаваме во следните примери:

21) *Каг ќе деѣе да заучи книѡа, оѣѣрво ѣѣребе ѣѣ да му чаѣѣ молиѣѣви на ѡлава, ѣѣк ѣѣсле да му се каже азбука.* (Пејчиновиќ 1974: 18)

Во овој пример го среќаваме глаголот *ѣѣреба* во дијалектна форма во комбинација со црковнословенска *ѣѣребе да чаѣѣ*, а во сложениот предикат среќаваме и морфолошки инхоатив *заучи* и продолжителна фаза од дејство по модалниот глагол *ѣѣк ѣѣсле да му се каже азбука*. Во оваа временска реченица среќаваме инхоативност со итеративност и продолжителност со што се забележува местото на модалниот глагол во реченицата, односно неговото позиционирање пред фазните глаголи.

22) *Заради ѿшоја виѣаѿ ојавол кој да заучиѿ книѣа без боѣомолсиѿва, ѿприоѣа му, украдуе ѿамеѿ оѿ деѿеѿа, да не може да учиѿ, да му иде назао, да заборава, да не ѿрифаѣа.* (Пејчиновиќ 1974: 18)

Во овој пример, исто така, имаме сложен предикат што започнува со морфолошки инхоатив *заучиѿ*, а потоа среќаваме модален глагол во одречна форма *да не може да учиѿ*, по кој следуваат ред глаголи што искажуваат нешто негативно следено од одречната форма на модалниот глагол: *да му иде назао, да заборава, да не ѿрифаѣа*.

Во поглед на употребата на модалните глаголи со да-конструкција, за јазикот на Јоаким Крчовски особено е карактеристичен изразот „не може да се искаже“:

23) *Нихна хубавина не може да се искаже...* (Крчовски 1974: 21)

24) *И видех на ѿија ојаволи лица, ѣнасни и ѣруби, не може да се искаже.*
(Крчовски 1974: 54)

1.5. Инфинитивот во шпанскиот јазик

Како предмет на наш интерес, ќе се задржиме на инфинитивот во шпанскиот јазик и неговите функции.

Во шпанскиот јазик инфинитивните форми се делат во три групи, според своите завршоци. Инфинитивните форми во шпанскиот јазик можат да завршуваат на –AR, на –ER и на –IR .

Според RAE (2010: 495), инфинитивот, традиционално, се смета за хибридна форма што има именски и глаголски својства. Во шпанскиот јазик разликуваме именски и глаголски инфинитив.

Именскиот инфинитив може да биде од синтаксичка и од лексичка природа. Именскиот инфинитив од синтаксичка природа претставува дел од именска група, како на пример:

25) *Se ve **el ponerse del sol***. (Jiménez, Platero)

*Се гледа **изгревањето на сонцето/изгрејсонцето***. (Хименес, Сребре)

26) *Mis pasiones y enfermedades han impedido **mi visitar tu casa como era razón***.
(Rojas, Celestina)

*Моите **сѝрасѝи и болесѝи го/ја сѝречија моеѝо ѝосеѝување/мојатѝа ѝосеѝа на ѝвојатѝа кука***. (Рохас, Селестина)

Како што можеме да забележиме од преводите на примерите (25) и (26)⁵, именскиот инфинитив може да се преведе со именка или со глаголска именка на македонски јазик.

⁵ Примерите се преземени од (RAE 2010: 495).

Именскиот инфинитив од лексичка природа понекогаш се среќава и како лажен инфинитив (RAE 2010: 495), затоа што овие зборови преминале во именки. На пример: *un ser* (*ser* v. – сум, *ser* n. – суштество), *un haber*, *un amanecer*, *un anochecer*, *un placer*.

Глаголските инфинитиви формираат состави со именки (*encender la luz* – палење на светлото, *viajar al extranjero* – патување во странство) и се дел од сложени форми (*Estoy contento/a de haberte visto.* – Многу сум среќен/а што те видов.), сложени глаголски конструкции (*Me molesta tener que esperar siempre a José.* – Ми ѝречи што секогаш ѝ треба да го чекам Хосе.) и кон нив се додаваат прилози (*trabajar tan intensamente* – работи толку напорно).

Во овој труд ќе се задржиме на инфинитивните форми што се дел од глаголските перифрази⁶ во шпанскиот јазик, кои може да бидат фазни и модални. Со фазните глаголски перифрази се искажуваат фазите на дејството (почеток, траење и крај), а со модалните глаголски перифрази се искажува модалноста во јазикот (наредба, веројатност, можност итн.). Глаголските перифрази со инфинитив се прават така што првиот глагол (носител на фазата на дејството или модалноста) е конјугиран по лице, број и време, а вториот глагол е во инфинитив и е носител на семантичкото значење на перифразата. На пример:

27) *Empiezo a hacer la tarea.*

Почнувам да ја извршувам задачите.

28) *Tienes que venir ahora.*

Треба да дојдеш веднаш.

⁶ Глаголските перифрази претставуваат сложени глаголски конструкции, па оттаму, овие два поима се среќаваат напоредно во текстот.

Да-конструкцијата и фазните и модалните
глаголи и нивните еквиваленти во
шпанскиот јазик

2. Да-конструкцијата и фазните и модалните глаголи и нивните еквиваленти во шпанскиот јазик

Да-конструкцијата во македонскиот јазик се среќава во комбинација со фазните и со модалните глаголи.

Фазните глаголи може да се разгледуваат од морфолошки, од синтаксички и од семантички аспект. Кај некои глаголи фазното значење се содржи во самиот глагол, при што фазното значење може да се искажува и со помош на префикси. На синтаксички план се искажува преку различни глаголски конструкции, при што на македонски доминираат конструкциите со помош на фазни глаголи + да-конструкција (Георгиевски 1985), додека на шпански се користат сложените глаголски конструкции составени од помошен глагол (најчесто фазен) + глагол во инфинитив, герунд или партицип, без да се добијат два различни предикати (RAE 2010: 529). Од семантички аспект, категоријата фазност е во тесна врска со категоријата време, при што со оваа категорија се врши издвојување на една фаза во текот на одвивањето на дејството или на состојбата, особено на почетната, на средната или на завршната, па може да се издвојат и мошне кратки етапи или фази, но и ситуации што се одвиваат на подолг или на покус временски план. Најчесто се издвојува почетната фаза, а најмалку трајната/продолжителната. Исто така, категоријата фазност е во тесна врска со категоријата вид, која е карактеристична и за македонскиот и за шпанскиот јазик.

помошниот кон полнозначниот член на синтагмата, а од друга, пак, самата нивна граматичка форма врз основа на детерминацијата се исполнува со лексичката содржина од придруженото дејство, т. е. односот тече во обратна насока, од зависниот кон слободниот член на синтагмата“ (Josef Ružička 1957: 276 кај Георгиевски 1985). Според Ружичка (Ružička 1957: 275–267) со помошта на фазните глаголи експлицитно се изразува значенската компонента на придруженото дејство, односно поблиску се определува временскиот отсек во траењето на конкретната содржина. Георгиевски (Георгиевски 1985: 45–46) додека дека при спојување на двата члена на синтагмата, во почетокот на дејството. интензитетот на значењето на придруженото дејство, всушност, се зголемува, додека на крајното – ослабува. Тоа значи дека фазните глаголи ја збогатуваат семантиката на придружениот глагол со признак што е близок до глаголскиот вид. Тоа се потврдува и со фактот што овие глаголи можат да бидат проширени, односно нивната фазност може да биде искажана и со средства што се семантички блиски со нивното видско значење. При изразувањето на оваа блискост некогаш учествуваат некои прилози, кои по својата природа не само што не му противат на природниот тек на дејството од целата синтагма туку и го зацврстуваат нивниот квалитет. *Пр. нагло ѝресијана да зборува, одеднаш зайочнаа за ѝрчааѝ, ѝолека ѝочнаа да се зайознавааѝ, наеднаш ѝресијана да му зборува.*

Прилозите *оеднаш*, *нагло* и *наеднаш* во себе го содржат значењето за брзо завршување на дејството, односно сигнализираат дека фазните глаголи што следуваат зад нив мора да бидат од свршен вид. Во опозиција на ова нагло прекинување на дејството, стои значењето со обратен карактер, т. е. прилогот *ѝолека* (*секогаш*, *ѝосѝојано*) се усогласува со траењето на дејството, со продолжувањето на фазниот период и стои пред фазен глагол од несвршен вид. Оваа обична и логичка употреба на споменатите прилози се однесува и на нефазните глаголи (Георгиевски 1985).

Ги издвојуваме трите фази на дејството во македонскиот јазик:

1) почетна фаза (инхоативна) – нешто почнува да се случува/почнува некоја состојба – се користат глаголите: почне/започне, фати/фаќа, зафати/зафаќа, земе/зема;

- 2) трајна (или продолжителна фаза) – почнато дејство/состојба продолжува да се одвива/да трае – се користат глаголите: продолжи/продолжува;
- 3) завршна фаза (терминативна) – дејството или состојбата престануваат да се случуваат/да траат – се користат глаголите: престане/престанува.

Од лексичкото значење на фазните глаголи се црпи информацијата за одредена фаза на дејството чиј назив претставува конститутивен член на реченичниот аргумент, па така тие и не можат да се појават во текстот без да биде експлицитно именувано или еднозначно посочено од контекстот и/или од конситуацијата дејството-аргумент. Фазната информација, која спаѓа во семантичкото поле на широкоосфатената видска информација, најчесто не е граматикализирана, во смисла на тоа дека таа има лексички експоненти способни без ограничување да влегуваат во соодветни перифрастични предикатски изрази (Тополињска 1995: 188).

Миркуловска (1998) разликува примарни и секундарни инхоативи и терминативи. Примарните инхоативи и терминативи се оние во кои информацијата за почетокот или за крајот на дејството е вградена во значењето на коренот на глаголот, која ја изразува фазата на дејството и притоа инхоативноста/терминативноста е лексикализирана.

Примарни инхоативи во македонскиот јазик се: *йочне, зайочне, оййочне, начне, зачне*, како и помошниот глагол *сѝане* и *насѝане*, а примарни терминативи се: *заврши, сврши, доврши* и префиксираниот дериват на помошниот глагол *стане* – *йресѝане, йрекине* (Миркуловска 1998: 95)

Секундарните инхоативни и терминативни глаголи се оние што се во состав на конструкции и кои, освен своето ослабено основно значење, носат и информација за почеток/крај на дејството/состојбата (Миркуловска 1998: 96).

2.3. Кон почетната фаза на дејство во македонскиот јазик

Со почетната (или инхоативна) фаза на дејството ги поврзуваме примарните инхоативи: *йочне/йочнува, зайочне/зайочнува, оиййочне/оиййочнува, зачне/зачнува*.

Конески (2004: 370) категоријата што се именува како инхоативност ја претставува на морфолошки план и ја поврзува со префиксацијата на глаголите свршени по вид. Притоа, почетокот на дејство особено е нагласен при изразувањето на дејство со свршени глаголи што означуваат почеток, крај, целосно разгрнување, што укажува на разликите во продолжителноста на дејството.

Инхоативните конструкции експлицитно пренесуваат информација дека предметот на предикацијата е почеток на настан и таа може да се формализира на лексичко или на граматичко ниво (Тополињска 1984). Граматичките инхоативни конструкции се од синтаксички или од морфолошки карактер.

Инхоативните глаголи *йочне* и *йочнува* се среќаваат најчесто, и во книжевноста, и во публицистиката, како и во другите функционални стилови.

29) *Силјан селаниџе џи видел оџи ним им било како џриказна, йочнал да им кажува шџо џаџил дома дури бил шџрк и шџо видел и шџо сџорил.*
[„Силјан штркот“ од Марко Цепенков (1900)]

30) – *Гледаш ли? – џордо рече Беличоџ, коџа йочнаа да џи бераџ рибџе.*
[„Бегалци“ од Јован Бошковски (1949)]

31) *„Од овде до море...“ Заџеа џој некоја неџознаџа џесна, и коџа зборовџе йочнаа да се суорубааџ, да се џлеџкааџ, очџледно во џој час измислени, мореџо џредизвика оруџа мисла и еден збор, џовџорубан со различни џонови.* [„Кловнови и луџе“ од Славко Јаневски (1956)]

Во примерот (31) инхоативниот глагол се однесува на глаголите во двете да-конструкции – *почнаа да се судруваат*, (*почнаа да се илејкаат*).

32) *И почна да открива непознати димензии проијектни во бесконечности и во нив распржани облици, претстави за кои во времињата на ирреската нема чудење.* [„Две Марии“ од Славко Јаневски (1956)]

33) *А тоа беше појешко од бедата што од мене полека почна да прави скулптура на косиур.* [„Кловнови и луѓе“ од Славко Јаневски (1956)]

34) *Почна да работи првата платформа која изговореној на македонски јазик го преврва во пишан текст.* (<https://novamakedonija.com.mk/make-donija/pohna-da-raboti-prvata-platforma-koja-izgovorenoto-na-makedonski-jazik-go-pretvora-vo-pishan-tekst/>)

35) *Апликацијата функционира, дијаспората почна да се попишува.* (<https://nezavisen.mk/aplikacijata-funkcionira-dijasporata-pohna-da-se-popishuva/>)

Како што можеме да забележиме во примерите (33) и (34), свршениот глагол почне + да-конструкцијата често се користи за пренесување информации за почетокот на работата на нешто, во конкретните случаи „платформа“ и „апликација“.

36) *Скопје полека почна да добива вода – по неколку часа саниран дефектот.* (<https://telma.com.mk/2024/12/21/skopje-poleka-pohna-da-dobiva-voda-po-nekolku-chasa-saniran-defektot/>)

37) *Почна да се враќа водата во скопските населби.* (<https://www.youtube.com/watch?v=Wco-y0zZs5A>)

Во примерите (36) и (37) можеме да проследиме известување упатено до јавноста за иста вест, од кое првото е насловот на веста (*Скопје ѝолека ѝочна да добива вода*), а второто е од преносот во живо на дневните вести (*Почна да се враќа водаџија во скопскиите населби*). И во двата случаи се користи инхоативниот глагол *ѝочне*, но со различни глаголи во комбинација со да-конструкцијата (*добива*, т. е. *враќа*)

38) Мицковски слейџа во САД и ВЕДНАШ ПОЧНА ДА РАБОТИ

38а) Премиероџ Христџијан Мицкоски сџиџна во САД. Веднаш ѝо слеџувањеџо, ѝочна со рабоџа. (<https://vecer.mk/makedonija/cef947dd-1583-4941-8dd0-a4f63fa9988c-1>)

Во примерот (38) забележуваме употреба на инхоативниот глагол *ѝочне* во комбинација со да-конструкцијата, додека во другиот пример од истата вест глаголот *ѝочне* е во комбинација со предлогот *со* и именката *рабоџа*. И вториот пример може да се искаже преку да-конструкцијата (*Веднаш ѝо слеџувањеџо, ѝочна да рабоџи*). Бидејќи станува збор за публицистички стил, се работи за трансформација на оваа конструкција за да избегне повторување на истата форма во насловот и во текстот.

Во следните примери ја забележуваме употребата на несвршениот глагол почнува + да-конструкција:

39) „Најновото време”, сџоред Мисирков, е времето коџа во Македонија џуџиите лиџераџурни јазици *ѝочнувааџи да навлеџувааџи* во служба на лиџераџурни. [Предговор кон книгата „За македонските работи“ од Крсте Петков Мисирков (1903)]

40) *Почнува да ѝее* болно како неџиџо од срџеџо да му се кине): Пилеџо ѝее, на ѝаџи ќе одам, на ѝаџи ќе одам, џуџа џуџина!... [„Печалбари“ од Антон Панов (1936)]

41) **ТЕМПЕРАТУРАТА ПОЧНУВА ДА ОПАЃА**

Спремајте се за крайкокрајно невреме. (<https://plusinfo.mk/temperaturata-pochnuva-da-opa-a-sprema-te-se-za-kratkotra-no-nevreme/>)

Често се забележуваат вакви примери од областа на метеорологијата: *температурираа почнува да опаѓа, температурираа почнува да расте, почнуваат снежни врнежи, почнуваат врнежи на дожд* итн.

Покрај временските состојби, исто така и епидемиолошките состојби најчесто се пренесуваат преку несвршениот глагол *почнува* + да-конструкција, како во примерите (42) и (43):

42) *Учениците назад во клупи, грипот почнува да се шири*
(<https://24.mk/details/smugreska-uchenicite-nazad-vo-klupi-gripot-pochnuva-da-se-shiri>)

43) *Има показатели дека епидемијата почнува да стивнува.*
(<https://akademik.mk/filipche-ima-pokazатели-deka-epidemijata-pochnuva-da-stivnuva/>)

Освен глаголите *почне* и *почнува*, исто така, се среќаваат и примарните инхоативни глаголи *зайочне* и *зайочнува*. Тоа можеме да го проследиме низ следните примери:

44) *Драги ученици! – зайочна да објаснува директорот. – Денеска е родениот ден на султанот. [„Гоце Делчев“ од Ванчо Николески (1964)]*

- 45) *Кога заврши пиењето, кога заврши ракијата, селото се смири, зайочнаа луѓето да спијат со денови, со ноќи, да се излежуваат под сенките на дрвјата како некој да им замечел на снајата или како лоша преска да ги пресела.* [„Свето проклето“ од Јован Стрезовски (1978)]
- 46) *По извесно време Илко ја најмуваат оштрако јаа зайочна да му зборува дека тој е виновен за смртта на илмините и дека ќе го отруе за тоа.* [„Јанса“ од Јован Стрезовски (1986)]

Освен во уметничколитературниот функционален стил, оваа конструкција се среќава и во публицистичкиот и во административниот функционален стил.

- 47) *Народната банка на својата интернет-страница до крајот на овој месец ќе зайочне да објавува споредбени податоци за видот и висината на надоместите за најрепрезентативните услуги поврзани со илтиманите сметки, по соединен давател на илтимане услуги (по банка).* (<https://mia.mk/>)
- 48) *Повратот на 15% од искажаниот промет во фискалната сметка, кај граѓаните за ова тримесечје ќе зайочне да се исплаќа во август 2020 година.* (<http://www.ujp.gov.mk/19/javnost/soopstenija/pogledni/801>)

Несвршениот инхативен глагол *зайочне* + да-конструкција, исто така, се среќава и во книжевните дела, но и во другите функционални стилови:

- 49) *Поодиле внатре како кај нас и дошле до едно место од кај што зайочнувале да се делат ширковите по вилаетите.* [„Силјан штркот“ од Марко Цепенков (1900)]

50) *Оркестарот ѝ зајочнува да ја свири неговата љубовна мелодија што, којзнае зошто, секогаш му ѝ разнежува чувствата.* [„Пустина“ од Ѓорѓи Абациев (1961)]

51) *Ако источниот ѕвезди зајочнуваат да добиваат изразит црвена боја, да ѝ ламнуваат како оган - претскажуваат војна.* [„Свето проклето“ од Јован Стрезовски (1978)]

Во овој пример повторно среќаваме ситуација во која инхоативниот глагол се однесува на двете да-конструкции што следуваат по него: *да добиваат* и *да ѝ ламнуваат*.

Преку примерите (52) и (53) забележуваме дека несвршениот глагол *зајочнува* + да-конструкцијата често се користи за искажување почеток на одредби/норми/забрани, кои се дел од административниот функционален стил, иако на јавноста ѝ се пренесени преку публицистичкиот функционален стил:

52) *Од денеска зајочнува да се применува одредбата од Законот за управување со пакување и отпад од пакување кој се однесува на уштеањето на пазар на кеси за носење на стоки и пластично пакување за еднократна употреба.* (<https://akademik.mk/zapochnuva-da-se-primenuva-zakonskata-novina-za-zabrana-na-plastichni-kesi/>)

53) *Од овој викенд зајочнува да важи забраната за движење на сите граѓани за време на викенд (саботи и недела) во периодот од 16:00 до 05:00 часот.* (<https://zenskimagazin.mk/od-ovoj-vikend-zapochnuva-da-vazi-zabranata-za-dvizenje-za-vreme-na-vikend>)

Покрај *йочне/йочнува* и *зайочне/зайочнува*, Миркуловска (1998: 95) ги наведува како примарни инхоативни глаголи и *оиййоче*, *начне* и *зачне*. *Оиййочне/оиййочнува* е продуктивен и во литературниот, и во административниот и во публицистичкиот функционален стил. Тоа го забележуваме преку примерите:

Овој инхоативен глагол е особено застапен во административниот функционален стил:

54) *Исйекува рокоий за йоднесување на ДДВ-йријавийе до УЈП, со кој и официјално оиййочна да се йрменува новата законска обврска за месечниите ДДВ обврзници* (<http://www.ujp.gov.mk/>)

55) *Министерсвойто за внатрешни работи беше йрв орган на управата каде што се систематизираше ваков организационен облик и воедно йрв оиййочна да работи и да ги йрменува веќе донесените законски решенија.* (<https://mvr.gov.mk/page/sektor-za-prekrshoci>)

56) *Нотаријатот е воведен со Законот за вршење на нотарски работи од 1996 година, а оиййочна да се йрменува од 1997 година.* (<https://www.pravda.gov.mk/vest/1453>)

57) *Овој закон влезе во сила осмиот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Република Северна Македонија“, а оиййочна да се йрменува во рок од 120 дена.* (<https://mtc.gov.mk>)

Поретко се среќава во литературниот функционален стил, но сепак, забележуваме примери како:

58) *МЕТОДИ: (Уйлашено и насила, оиййочнува да го оиййашува својот ремник.)* [„Црнила“ од Коле Чашуле (1960)]

Инхоативните глаголи *начна* и *зачна* најчесто се среќаваат надвор од да-конструкцијата.

Сепак, инхоативниот глагол *начна* + да-конструкција го среќаваме во „Крвава кошула“ од Рајко Жинзифов:

59) *И изг'хна ѓлухо, ѓеешко,
скрсѝи обе раце,
ѓа с ѓлас слабиј, жаловиѝиј
начна да ѓриказва.*

Инхоативниот глагол *зачна* во македонскиот јазик функционира како морфолошки инхоатив. Морфолошките инхоативи се конструкции кај кои инхоативната содржина ја носи зборообразувачкиот афикс со кој се искажува свршен вид. Најчесто се користат префикси за да се искаже таа информација за промена (почеток на дејството). Покрај морфолошките инхоативи, можеме да зборуваме и за морфолошки терминативи и тие претставуваат морфолошки конструкции каде што експонентот на инхоативноста/терминативноста е морфолошкиот сигнал на свршениот вид. Во овие конструкции семантиката на свршениот вид на предикатот (што носи информација за измена, почеток/крај на траење или состојба) е предуслов за инхоативно или терминативно значење на предикатот (Миркуловска 1998).

Најчести префикси се:

- за-
- у-
- о-
- с(о)-
- в(о)-
- воз-

На ова прашање Конески продлабочено се осврнува во *Историјата на македонскиот јазик* во врска со изведувањето на глаголите со помош на префиксација, при што за него се особено интересни оние што немаат своја паралела во други словенски јазици, како што е честата употреба на префиксот *за-* за означување почеток на дејство. Сп.: „Во нашиот јазик се пројавува, од една страна, извонредна продуктивност на некои префикси (*за-*, *до-*, *на-*, *при-*, *пре-*, *по-* и др)... Кога станува збор за продуктивноста на префиксите во нашиот јазик, тоа значи дека со нив се изведуваат цел ред глаголи што не се обични во другите словенски јазици (освен во повеќето случаи во бугарскиот), иако тие само ги репродуцираат старите значења на дадениот префикс. Така, на пример, образувања како *заоди* (*дејтејќи заоди на училиштето*), *докаже* (*одвај ја докаже приказната*) и сл. — во српхрв. јазик мораат да се преведат описно, бидејќи не е обична соодветната префиксирана форма (дете је почело да иде у школу; једва је свршио причу го краја). А такви и слични образувања има во голем број.“ (Конески 1982: 168)

Според Конески (1982: 169), „засилувањето на продуктивноста на префиксите ни е уверливо засведочено во 15 в.“, а како интересен пример ја наведува формата *зайица*.

7. ЗАПИСИ И НАТПИСИ

1.

... аще и згрѣши простете и бл[а]госло[ви]те и не] кляните поне^ж не-
пшеть д[с]хъ с[ве]ти тѣмю рѣкаа грѣшна] и вренѣа мислѣще на грѣш-
ни не помина^х б[о]г[и]и^ѣ ѿстаство г[р]ѣшъ а зем^а га маика в[о]сѣтъство грѣси.
Записа се сѣа книга нѣа идоше тоуѣци на царигрѣа а дописа се бѣа га прне-
ше. ∴ Къзбранной воєводѣ побѣдѣтелна тако ѿзбавѣше се ѿ вѣдѣ бл[а]-
годаѣтна вѣписѣтъ ти рабѣ твой в[о]городице н^к тако нмѣюще др^кжавѣ
неповѣдимъ ѿ всаки^х мѣ вѣдѣтъ своѣоди да зовѣ ти раѣуисе невѣсто не невѣстнаа. ∴

(Запис во општ mineј, пишуван во 1453 г.
во Мешеишта, Охридско)

Слика 3: Преземено од *Македонски ѿексѿови 10-20 век*

За разлика од примарните инхоативи, секундарните инхоативни глаголи ги препознаваме според тоа што првиот конститутивен член е секундарен инхоативен глагол, а вториот член може да биде именска синтагма, номинализирана именска синтагма или да-конструкција од полнозначен глагол со несвршен вид. Секундарни инхоативни глаголи се оние што, покрај своето основно значење, кое е ослабено, ја носат информација за почеток на дејството (Миркуловска 2000). Такви глаголи се *фай̃и*, *зеде*, *и̃р̃ѣна*, *добие*, *дојде*, *јави*, *фрли* ...

Во македонскиот јазик секундарните инхоативни глаголи можат да ги имаат следниве значења:

- почна да постои, да се наоѓа во некаква состојба;
- почна да се движи, да се поместува;
- почна да има нешто (предмет, особина), почна да држи нешто;
- почна да прави нешто;
- почна да испушта звуци;

Најпродуктивен од сите секундарни инхоативи е глаголот *фай̃и*.

Тополињска (1985: 191) го наведува инхоативот *фака* како најраспространетво јужните македонски говори и како дел од најголем број синтаксички модели, и наведува дека се појавува без никакви експоненти на акомодација меѓу *фай̃и* и подредениот аргументски израз. Исто така, наведува дека инхоативот *фай̃и* има тенденција да прерасне во универзална инхоативна честица. Од денешна гледна точка можеме да потврдиме дека *фай̃и* е водечкиот секундарен инхоатив во македонскиот јазик, распространет на целата територија на Македонија. Тоа го согледуваме преку следните примери:

60) *Пред Турциѝе ние сме „каури” и „раја”, и „каури” фaйѝивме да се викаме и меѓу нас. [„За македонските работи“ од Крсте Петков Мисирков (1903)]*

61) *Чувај, бoже, ќе фaйѝи и да ѝие! (Се ѝрѓнува.) Ама кое време ли е, бoже? [„Чорбаѝи Теодос“ од Васил Иљоски (1937)]*

Овој секундарен инхоатив во комбинација со да-конструкцијата особено често се среќава во жолтиот печат, како во примерот (62):

62) *Шѝиѝјанец фaйѝи да ѝ бакнува ноѓа на ѝејачкаѝа Теодора Џехверовиќ среде насѝаѝ. (<https://mexpress.mk/>)*

Освен во жолтиот печат, овие конструкции се среќаваат и во дневниот печат:

63) *Тешко на реалносѝа коѓа Миѝкоски ќе фaйѝи да ја ѝолкува. (<https://www.media.mk/2020/12/11/>)*

64) *Арсовска фaйѝи да ѝо враќа Косеѝо ѝред судовиѝе. (<https://skopje1.mk/archives/216911>)*

Освен формата фaйѝи, се среќава и дијалектната форма фaне.

Се забележува и честа употреба на секундарниот инхоатив ѝрѓне/ѝрѓнува:

65) *Русија ќе ѝрѓне да освојува и друѓи народи! (<https://plusinfo.mk/>)*

66) *На Македонија ѝ треба одговорна Влада, којашто ќе **и**рѓне да ѝи средува работиите почнувајќи од поитребиите на граѓаниите.*
(<https://sdsm.org.mk>)

67) *Познај француски ирѓовски ланец **и**рѓнува да го освојува Балканот.*
(<https://faktor.mk>)

Инхоативот *зема/зеде* + да-конструкција исто така често се среќава во македонскиот јазик:

68) *Интелигенцијата на ите народности треба да си подаде една на друга рака и секоја од нив **да земе да ја** популаризира идејата во својот народ.* [„За македонските работи“ од Крсте Петков Мисирков (1903)]

69) *Видов една мейла зао враќајта и зедев да мейам.* [„Небеска Тимјановна“ од Петре М. Андреевски (1988)]

Како глаголи што ретко се употребуваат и во себе носат волунтативна и емоционална нијанса, во литературата се среќаваат и глаголите: *викне, брбне, бодне, грабне, заѓне, закачи (се), заирѓне (се), засијане, леѓне, ирсне, седне, ирѓне и ирешии* (Георгиевски (1985: 51–52).

2.4. Кон продолжителната фаза во македонскиот јазик

По почетната, односно во инхоативната фаза на дејството, доаѓа продолжителната, односно трајната, со која се искажува траењето на дејството. За искажување на оваа фаза од дејството се користат формите на глаголот *йродолжи* и неговата несвршена форма *йродолжува*. Всушност, и значењето на овој глагол, според Толковниот речник на македонскиот јазик, ги дава објаснувањата за продолжителната или за трајната фаза (<https://makedonski.gov.mk/corpus/1/prodolzhi-sv>):

1. Направи нешто да биде подолго, да трае подолго. *Селаниџе со сойсийвени средсийва го йродолжија йаийоџи до селойџо. Го йродолжија йресийојоџи во сийрансийво за уийџе йџри месеџи.*

2. Нешто што било во тек направи да трае и понатаму (до завршување). *Тој не беше сийгурен за йравеџоџи, но йродолжи да оди. Продолжи да зборува. Преийсийаваийа ќе йродолжи йо крайџка йауза.*

Употребата на овој фазен глагол во комбинација со да-конструкцијата можеме да го проследиме преку следните примери:

70) Јаневска: *Свейџска банка йреийознава дека образованиеџо е владин йриорийџеџи и ќе йродолжи да йомаџа во неџовоџи развој.*
(<https://mon.gov.mk>)

Во овој пример (70) фазниот глагол искажува продолжителна фаза на дејството, додека во наредниот (71) искажува трајна фаза на дејството:

71) *Морам целосно да ги оџфрлам изјавиите на претседателот Доналд Трамп. Каналот ѝ припаѓа и ќе продолжи да ѝ припаѓа на Панама“,*
јорача Мулино. (<https://mkd.mk>)

Често се среќаваат „мотивациски“ слогани со овој глагол:

72) *Продолжи да сонуваш!*

Продолжи да одиш најпред!

Продолжи да чистиш!

Георгиевски (1985: 52) ги наведува и глаголите: *осџане*, *не соџре* како поретко употребувани глаголи за искажување на оваа фаза од дејството. Исто така, терминативниот глагол во одречна форма (*не џресџана*) искажува траење на дејството. Оваа употреба на глаголот ја среќаваме во следните примери:

73) *Знае дека никаде нишџо нема, но не џресџанува да ја џреврџува куќаџа.* [„Тунел“, Петре М. Андреевски, (2007)]

74) *Но, Дејан Медаров не џресџанува да ме следи.* [„Тунел“, Петре М. Андреевски, (2007)]

Одречната форма на глаголот *џресџане/џресџанува* со значење на траење на дејството не се среќава само во уметничколитературниот стил туку и во другите

стилови, како на пример, во публицистичкиот, што можеме да го забележиме во примерите:

75) *Боџ никоџаш не ѝресѝанува да блаџословува.*

(<https://www.vaticannews.va/mk/pope/news>)

76) Тлото на Санторини **не престанува** да се тресе. (<https://telma.mk>)

Секако, ненегираната форма на овој глагол во комбинација со да-конструкцијата ја означува завршната фаза на дејството во македонскиот јазик.

2.5. Кон завршната фаза во македонскиот јазик

По почетната (инхоативна) и продолжителната (трајна) фаза на дејството следува завршната, односно терминативната фаза. Станува збор за онаа фаза во која дејството завршува или состојбата престанува да се случува/одвива. За искажување на оваа фаза од дејството во комбинација со да-конструкцијата се користи глаголот *ѝресѝане* и неговата несвршена форма *ѝресѝанува*, додека по глаголите *заврши/завршува* најчесто иде именска група. Предмет на наш интерес се глаголите што одат во комбинација со да-конструкцијата, па оттука, ќе се задржиме на формите со глаголите *ѝресѝане/ѝресѝанува*. Тоа го проследуваме преку следните примери:

77) *Бесмислено и здоревно ми се ѝоѝсмевнуваше ѝѝѝо со мака ѓи разликував „ч“ и „к“, сѐ додека сосем не ѝресѝанав да ѓи разликувам.* [„Улица“ од Славко Јаневски (1951)]

78) *„Пресѝанетѝе да ѝеетѝе. Тој е ѝијан. Може сѐ да сѝане. Еден куриум, два, и ѓѝѝово.“* [„Две Марии“ од Славко Јаневски (1956)]

79) *Денеска ТикТок ѝресѝана да работѝи во САД, оѝкако сѝаѝи на сила новиѝ закон за забрана на ѝлаѝформаѝа.* (<https://telma.mk>)

80) *Националнаѝа здравсѝвена комисија на Кина (НХЦ) денеска ѝресѝана да објавува дневни ѝодаѝѝѝи за ковид-19.* (<https://kanal5.mk>)

81) *Од ѓасоводѝѝ „Северен ѝек 2“ во Балѝичкоѝѝо Море се чини ѝресѝана да исѝекува ѓас, соѝѝѝѝѝи данскаѝа енерѓеѝска аѓенѝија „Енерѓисѝирелсен“.* (<https://netpress.mk>)

Покрај формите *йресї̄ане/йресї̄ана*, се среќаваат и терминативни конструкции со глаголите *зайре*, *засї̄ане* и *заборави* (Георгиевски 1985: 53). Овие терминативи можеме да ги карактеризираме како секундарни терминативи и тие поретко се среќаваат, а некои се ограничени на дијалектна употреба.

2.6. Еквивалентите на да-конструкцијата и фазните глаголи во шпанскиот јазик

Во шпанскиот јазик, како и во македонскиот, фазите на дејството се искажуваат со помош на фазните глаголи, кои влегуваат во сложените глаголски конструкции наречени глаголски перифрази (RAE 2010: 530). Во овие сложени глаголски конструкции помошниот глагол⁷ оди во комбинација со друг помошен глагол или полн глагол, кој може да биде во инфинитив, герунд или партицип: *No quiero venir* (Не сакам да дојдам.), *Esta chica anda hablando de ti* (Оваа девојка зборува за тебе.), *Llevo leídas diez páginas* (Имам прочитано десет страници.). Како што забележуваме во овие примери, помошниот глагол може да биде конјугиран, но може и да се појави во инфинитив: *Debe empezar a estudiar* (Треба да почне да учи.). Голем број од овие глаголи поминале низ процес на граматикализација преку кој се променило нивното основно значење, иако понекогаш се користат и со основното значење. На пример, сложената глаголска конструкција *llegar a* + инфинитив (основното значење на *llegar* е стигнува, пристигнува на одредена дестинација) го искажува последниот степен на некое дејство (*Llegó a ser presidente. – Стана претседател.*).

Карактеристика на фазните сложени глаголски конструкции е тоа што преку нив се искажува фазата или етапата на дејството/состојбата, која се определува преку глаголската група. За таа цел се користат фазните глаголи, по кои следува глагол во инфинитив и неговите додатоци (како, на пример, прилозите). Во шпанскиот јазик се izdelуваат четири фази на дејството (RAE 2010: 545):

- подготвителна фаза на дејството – во оваа фаза се прикажува подготовката за почетокот на дејството и се користат сложените глаголски конструкции: *estar a punto de* + инфинитив, или *estar por* + инфинитив;

⁷ Во шпанскиот јазик овие глаголи се третираат како помошни.

- почетна фаза – исто како и во македонскиот јазик, и во шпанскиот со оваа фаза се искажува почетокот на дејството, се користат сложените глаголски конструкции: *empezar a* + инфинитив, *comenzar a* + инфинитив, *ponerse a* + инфинитив;
- завршна фаза – исто како и во македонскиот јазик, оваа фаза се користи за да се искаже крајот на дејството, се користат сложените глаголски конструкции: *acabar de* + инфинитив, *terminar de* + инфинитив;
- фаза за прекин на дејството – во оваа фаза дејството престанува да се одвива, се користи сложената глаголска конструкција *dejar de* + инфинитив.

2.7. Кон подготвителната фаза на дејството

Преку сложените глаголски конструкции во подготвителна фаза може да се искаже непосредната близина на почетокот на некое дејство во повисок степен од значењето на *ir a* + инфинитив. Конструкцијата *estar por* + инфинитив, како во примерот: *Isabel estaba por cumplir trece años* (Изабел само *ишџо* не најолнила *џринаесей* *џодини*.), се преклопува со *estar a punto de* + инфинитив. Оваа конструкција многу често се употребувала во класичниот шпански јазик, а денес особено се користи во американскиот шпански. Треба да се обрне внимание да не се искористи наместо предлошката група *por* + инфинитив во комбинација со *estar*, како во примерот: *en una tesis que aún está por demostrar* (во *џезаџа* *ишџо* *сѐ* *ушџе* *џреба* *да* *се* *докаже*). Оваа употреба е својствена за сите варијанти на шпанскиот јазик и не покажува непосредно дејство, туку отсуство или недостиг (*una tesis todavía no demostrada* – *сѐ* *ушџе* *неџоџврџена* *џеза*). Непосреден почеток на дејството се искажува и преку сложените глаголски конструкции *estar para* + инфинитив и *estar a punto de* + инфинитив. Перифрастичниот карактер на оваа конструкција е дискутабилен, бидејќи може да се користи и предикативен израз без глаголот *estar*, што означува нешто што е пред исчезнување (RAE 2010). Употребата на овие сложени глаголски конструкции можеме да ги проследиме преку примерите:

82) *Gloria hizo un rictus con la boca, que era una sonrisa de ironía, pero que me serenó, porque comprendí que aquella mujer estaba a punto de llorar también.* (Nada, Laforet)

Глорија најрави џримаса на насмевка со усџаџа, насмевка ишџо беше иронија, ама ишџо ме смири, заџоа ишџо сфайџив дека и џаа жена е на рабоџ да се расџлаче.

83) *Cuando tú llamaste a la puerta **estuve a punto de caerme**, tal era mi tensión nerviosa...* (Nada, Laforet)

*Кога ти тројна на вратиш бев **дојдова да паднам**, шолку бев најнаша...*

Од примерите (82) и (83) можеме да заклучиме дека еквивалент на инфинитивот во шпанскиот јазик, во македонскиот е да-конструкцијата, иако во нашиот јазик не ја изделуваме подготвителната фаза на дејството со определени фазни глаголи како во шпанскиот. Фазните глаголи во овие случаи се заменети со други лексички средства (како: *е на работ*, и: *бев дојдова*), но на местото на инфинитивот се среќава да-конструкцијата, што е во духот на македонските фазни глаголи.

84) *Sí, querida, espera todavía un momento, hay algo que no debería ser así, se lo siente, no tengas miedo, no la morderá, no era para morderla que la desnudó, ella misma ya no lo sabe, mírala, se ha quedado como por fuera de lo que **estaba por hacer**, está perdida, mírala, pero mírala bien, fíjate cómo vuelve a tomar el pijama y se lo alcanza, quiere ayudarla a ponérselo y es tan difícil como vestir a un muerto.* (Modelo 62, Cortazar)

*Да, драга, почекај уште малку, има нешто што не би требало да изгледа вака, се чувствува, не се плаши, нема да ја ѓризне, не ја соблече за да ја ѓризне, погледни ја, осетана некако зашеметена од тоа што **сакала да го направи**, изгубена е, погледни ја добро, забележи како ја зема ѓиждамата и се сожалува, сака да ѝ помогне да ја облече а тоа е тешко, како да облекува мртовец.*

85) *Lucía, usted **me estaba por contar** de su niñez.* (Cortázar, Rayuela)

*Луција, Вие **сакавте да ми раскажете** за вашето детство.* (Кортијасар, Куцкамен, 68)

86) *...y a Ossip, sobre todo a Ossip, cómo explicarle que todo **estaba por hacerse** y que lo único decente era ir hacia atrás para tomar el buen impulso, dejarse*

caer para después poder quizá levantarse, Emmanuèle para después, quizá...
(Куцкамен, Корѿасар)

...и на Осиѿ, ѿред сѣ на Осиѿ, како да му објасни дека сѣ ѿребаше доѿрва да се случи и дека единсѿвеноѿо ѿрисѿѿојно неѿѿѿо беше да се вращѿи наназад за да фашѿи добар залетѿ, да се осѿѿави да ѿадне, за ѿосле можеби да сѿѿане, Емануела за ѿосле, можеби...

Во овие примери [(84), (85) и (86)], среќаваме ситуации во кои фазните глаголи искористени во подготвителната фаза на дејството се преведени со модални глаголи + да-конструкција (*estaba por hacer* – сакала да ѿо наѿрави, *me estaba por contar* – сакавѿе да ми раскажеѿе, *estaba por hacerse* – ѿребаше доѿрва да се случи).

87) *Sí, querida, estaremos atentos, por supuesto, la garganta sigue ahí desnuda con sus dos marcas pequeñitas, pero verás que no la va a morder, que todo se ha trastocado, que las cosas han ocurrido de otra manera, quizá por nosotros, por algo que **estuve a punto de entender** y no entendí.* (Modelo 62, Cortazar)

– Да, драѿа, ќе бидеме внимашѿелни, секако, ѿрлоѿо и ѿонаѿѿау е разѿолено со двеѿе малечки бенки, но ќе видиш дека нема да ја ѿризне, дека сѣ се уѿроѿасѿѿи, дека неѿѿѿаѿѿа се случија инаку, можеби заради нас, заради неѿѿѿо ѿѿѿо за малку ќе усѿеев да ѿо сфашѿам, но не ѿо сфашѿив.

Во овој пример, *estuve a punto de entender*, фазниот глагол во подготвителна фаза е преведен со глаголот *усѿее* + да-конструкцијата како еквивалент на инфинитивот во шпанскиот јазик.

2.8. Кон почетната фаза на дејството во шпанскиот јазик

Конструкциите со кои се искажува инхоативноста во шпанскиот јазик се: *empezar a* + инфинитив, *comenzar a* + инфинитив, *ponerse a* + инфинитив. Овие конструкции се составени од помошен инхоативен глагол + предлог + инфинитив. Инхоативноста на овие конструкции се должи на значењето на глаголот. Според Гаја (Gaya 1961: 94) „ова е лексичко, но не и граматичко средство за постигнување инхоативен исказ. Речениците добиени на овој начин претставуваат збир во кој додадените членови во конструкцијата се видливо одвоени, а не се нов производ во кој првиот глагол е целосно или делумно испразнет од своето значење. Да не заборавиме дека само под овој услов глаголот може да се смета за помошен“.

Според Мунгиа (Munguía 2006), постои тесна врска меѓу глаголите *comenzar* и *empezar*. Потеклото на *comenzar* доаѓа од глагол на движење и неговата првична употреба била ограничена во литургијата. Глаголот *īnītīāre* се формирал од глаголот *ineō* > *īnītīō*, преку суфиксот *-it-*, кој означува повторливо дејство. Така, основното значење на *īnītīō* е ‘оди’ во повторливи дејства. Од друга страна, според Короминас (Corominas 1980), глаголот *empezar* произлегува од именката ‘*pieza*’ (дел) со првично значење ‘сече дел од нешто и почнува да го користи’.

За *comenzar* Короминас (Corominas 1980) додава дека е карактеристика на класичниот шпански јазик, кој денес му припаѓа само на (стариот) книжевен јазик и му дава возвишен тон на текстот, а *empezar* се користи во секојдневниот говор и во современата книжевност.

Аксел Хернандес Дијас (Díaz 2019) прави анализа на употребата на овие два инхоативни глагола во шпанскиот јазик, притоа користејќи го корпусот Gradia (<http://Gradiadiacronia.wixsite.com/Gradia/corpus-Gradia>), составен од текстови од сите функционални стилови напишани во периодот од XI до XXI век. Според неговата анализа, конструкцијата *empezar a* + инфинитив почнува да се користи дури во XVI век, но нејзината употреба во однос на *comenzar a* + инфинитив се зголемува во XVIII век. Тоа можеме да го забележиме преку следната табела:

siglo	<i>comenzar a + INF</i>	<i>empezar a + INF</i>
XI	16 (4)	0
XIII	185 (509)	0.3 (1)
XIV	134 (221)	0
XV	51 (75)	0
XVI	256 (923)	5 (17)
XVII	323 (682)	19 (41)
XVIII	27 (35)	55 (72)
XIX	103 (197)	112 (214)
XX-XXI	47 (134)	216 (619)

Слика 4: Табела со застапеност на глаголите на милион зборови, преземено од Аксел Хернандес Дијас (Axel Hernández Díaz 2019).

Во „Дон Кихот“ од Сервантес, во оригиналниот текст на шпански јазик не се среќава конструкцијата *empezar a +* инфинитив, туку се користи само *comenzar a +* инфинитив, што е и очекувано, според дијахрониската употреба на овие два инхоативни глагола. Тоа можеме да го согледаме преку следните примери:

88) *Con este pensamiento guió a Rocinante hacia su aldea, el cual casi conociendo la querencia, con tanta gana **comenzó a caminar**, que parecía que no ponía los pies en el suelo.* (Cervantes, Don Quijote, 34)

Оџфаџен оџ џаа мисла џо џоџера Росинанџ кон својеџо село, а коњоџ како да му ја оџкри намераџа на својоџ џосџодар џочна да џрабаџина џолку весело џџо неџовиџе нозе како да не ја доџираа земјаџа. (Сервантес, Дон Кихот, 1985: 53)

89) *Estando en esto, **comenzó a dar voces** don Quijote, diciendo:* (Cervantes, Don Quijote, 43)

Во џој миџ се разнесе џласоџ на Дон Кихоџ, кој зайочна да вика со сеџа сила: (Сервантес, Дон Кихот, 1985: 75)

90) *Y templando su rabel, de allí a poco, so muy buena gracia, **comenzó a cantar**, diciendo de esta manera:* (Cervantes, Don Quijote 59)

Седна на еден ѿруйец, ја наиѿиѿма својѿѿѿа ѿадулка и ѿочна да ја ѿее со ѿријаѿѿен ѿлас следнава ѿесна: (Сервантес, Дон Кихот, 1985: 107)

91) *De allí a poco comenzaron a entrar por diversas partes en la enramada muchas y diferentes danzas...* (Cervantes, Don Quijote 274)

Малку њојџоа њочнаа да доаѓаат од разни сџирани на сеницајџа и различни ѓрујџи џанчери... (Сервантес, Дон Кихот, 1985б: 170)

Од друга страна, во современата шпанска книжевност се користи инхоативната конструкција *empezar a* + инфинитив.

92) Solo cuando **empezó a desmontar** la puerta del cuartito, Úrsula se atrevió a preguntarle por qué lo hacía... (Marquez, Cien años de soledad, 9)

Дури коџа њочна да ја демонтира враџаџа од соичејџо, Урсула се осмели да џо њраша зоџиџо џо њрави џоа... (Маркес, Сто години самотија, 1986: 17)

93) *En cierta ocasión, meses después de la partida de Úrsula, **empezaron a suceder** cosas extrañas.* (Marquez, Cien años de soledad 24)

Еднаш, месеци њо заминувањето на Урсула, **зайочнаа** да се случуваат
чуони нештја. (Маркес, Сто години самотија, 1986: 37)

94) *Poco después terminaron los disparos y **empezaron a repicar** las campanas.*
(Marquez, Cien años de soledad 79)

Малку ѿдоцна ѿресиѧаа ѿукоѿницииѧе и ѿочнаа да биѧѧѧ камбаниѧе.
(Маркес, Сто години самотија 115)

95) *Roman se acomodó tranquilamente en una silla y **empezó a hablarme** de los Pirineos.* (Laforet, Nada, 25)

Роман смилено се смесии на еден сѝол и ѝочна да ми зборува за Пиринеиѝе (Лафорет, Ништо, 2014: 55)

96) *La sangre, después del viaje largo y cansado, me **empezaba a circular** en las pernas entumecidas...* (Laforet, Nada, 6)

Крвѝа, ѝо долѝоѝо и најорно ѝаѝување, ѝочна да ми циркулира во оѝриѝаѝиѝе нозе... (Лафорет, Ништо, 2014:11)

Echar a + инфинитив го означува почетокот на дејството. Употребата на оваа инхоативна конструкција е ограничена на неколку глаголи на движење, како: *echar a correr*, *echar a andar*, *echar a volar* (ѝочна да ѝрча, ѝочна да оди, ѝочна да леѝа) и метафорички може да се прошири на други глаголи со повратна замена: *echarse a reír*, *echarse a llorar*, *echarse a buscar* (ѝочна/фаѝи да се смее, ѝочна/фаѝи да ѝлаче, ѝочна/фаѝи/ѝрѝна да бара). Идиомите *echar a perder* (се расиѝе, се униѝиѝи) и *echar a rodar* (се ѝркала), во комбинација со директен предмет, многу се блиски со основното значење на глаголот во инфинитив: ‘фрла нешто’, ‘се тркала’ или ‘се отарасува од нешто’, ‘да се изгуби’, ‘да се тркал’а (Gaya 1961: 95). На пример: *echaban a perder sus tierras con tanto riego* (ја уништуваа нивната земја со толкаво наводнување), *echaron a rodar toda su hacienda en pocos meses* (го пренесоа сиот свој мебел за неколку месеци).

97) *Ése fue el momento que aprovechó don Medardo Llantac para correr la piedra de la tumba de su primo Florisel, deslizarse reptando fuera del cementerio y **echar a correr** a campo traviesa, como alma que lleva el diablo, en dirección a Puquio.* (Llosa, Lituma en los Andes)

Дон Меркадо Љанѝак ѝо искорисѝи овој моменѝ за да ја ѝрѝне ѝлочаѝа од ѝробоѝ на браѝучед му Флорисел, да се изјази од ѝробоѝ и да фаѝи да

ѿрча ѿреку ѿолеѿо, како ѿаволоѿи да ѿо брка, во насока на Пукио. (Љоса, Смрт на Андите, 2024: 70)

Гаја (Gaya 1961: 94) со истото значење ја карактеризира и сложената глаголска конструкција *ponerse a* + инфинитив: *ponerse a comer, a estudiar, a meditar, a hablar, a llorar* [ѿочна/фаѿи да јаге, да учи, да медиѿира, да зборува, (ѿрсна) да ѿлаче]. Виноградов (2008) ги додава и глаголите на движење во оваа група: (*andar* – оди, *correr* – трча, *volar* – лета, *nadar* – плива, итн.). *Ponerse a* + инфинитив се разликува од *echarse a* + инфинитив со тоа што со оваа конструкција се нагласува ненадејниот и поинтензивен карактер на дејството што почнува, на пример: *se pusieron a reír* (фатија да се смеат), *se echaron a reír* (прснаа да се смеат).

Според RAE (RAE 2010) *ponerse a* + инфиниѿив е фазна конструкција што се карактеризира со точноста која е тука поизразена отколку во другите перифрази со значење ‘почеток на дејство’. Со *ponerse a* + инфиниѿив се искажува почетокот на некое дејство во точен момент, најчесто без транзиција или прогресија. Со оваа конструкција се изразува одреден интерес на субјектот кон почетокот на дејството (ако субјектот е живо суштество). Ако станува збор за нежив објект во функција на субјект, оваа конструкција укажува на поинтензивен почеток на дејството од вообичаеното (Виноградов 2008).

98) *Un día, impensadamente, se puso a llorar.* (Nada, Laforet)

Еден ден, неочекувано, ѿочна да ѿлаче. („Ниѿиѿо“, 32)

99) *Oliveira se puso a fumar sentado contra un mamparo.* (RAYUELA, 231)

Оливеира ѿочна да ѿуѿи сегнаѿи на оѿрадаѿи. (379)

100) *Desde ahí se puso a llamar a los de tierra firme con resultados contradictorios.* (Modelo para armar 62,146)

Од таму почна да ги довикува оние од којното со контрарадикални резултати. (216)

101) *El corazón del Mochuelo se puso a bailar locamente. (El camino, 70)*

Срцеио на Бувои почна да танцува луго. (115)

Инхоативното значење на конструкцијата *romper a* + инфинитив е блиско до значењето на конструкцијата *echar(se)* + инфинитив. И двете конструкции се карактеристични и за литературниот и за разговорниот функционален стил. Употребата на *romper a* + инфинитив практично е ограничена на глаголите *reír* (*се смее*) и *llorar* (*плаче*), иако во ретки случаи се среќава и со *cantar*, *gritar*, *andar* (Виноградов 2008) ... Временскиот опсег на оваа сложена глаголска конструкција е, исто така, ограничен и најчесто не се користи во сложени времиња:

102) *La chica rompió a llorar sin saber por qué. (R. Fente y otros)*

Девојката почна да плаче без да знае зошто.

Девојката заплака.

103) *Estos hermanos gemelos rompieron a andar a los nueve meses.*

Близнациите почнаа да одат на девет месеци.

Близнациите проодоа на девет месеци.

Примерите (102) и (103) се преземени од Виноградов (2008).

Во македонскиот јазик, покрај еквивалентот со инхоативен глагол и да-конструкција, во овој случај подобро одговара морфолошкиот инхоатив.

Конструкциите со *liarse a* + инфинитив се типични за разговорниот функционален стил и тие содржат потсмешлива или погрдна оцена за почетокот на дејството, бидејќи дејството се смета за „непромислено или избрзано“ (Виноградов 2008).

104) *Ayer me **lié a trabajar** y no salí en todo el día de la casa.*

*Вчера **фатиџ** да работџам и не излеџов од дома цел ден.*

Во продолжение ги споредуваме нијансите на инхоативните конструкции искажани преку едноставни примери:

Empezó a cocinar. (објективен почеток на дејството)

Почна да готви.

Se puso a estudiar. (субјективен, намерен почеток на дејството)

Фати да учи.

Echó a reírse. (ненајдеен, можеби неочекуван почеток на дејството)

Фати да се смее.

Se lió a cantar. (непромислен, неподготвен почеток на дејството)

Почна да пее.

Rompió a llorar. (неочекуван, ненадеен или тежок почеток на дејството)

Прсна да плаче.

Други инхоативни глаголски конструкции во шпанскиот јазик со значење блиско до значењето на *empezar a* + инфинитив се: *entrar* + инфинитив, *abrir(se) a* + инфинитив, *pegar(se) a* + инфинитив, *arrancar(se) a* + инфинитив. Овие инхоативни конструкции најчесто се дијалектно ограничени (RAE 2010: 546).

105) *Vos **entraste a sospechar** desde el primer momento* (Bioy Casares, Sueño)

Почна да се сомневаш од првиот момент.

106) *Cahe **se abrió a contar** ese lado íntimo* (Clarín 21/2/2006)

Кае почна да ја открива интимната страна.

107) *(Se) **pegaba a llorar** solo de pensarlo.*

Почнуваше да ѝлаче од самота помисла.

108) *No **me arrancaba a decir** una palabra sino cuando alguien me ayudaba*
(Galdós, Fortunata).

Не почнував за зборувам освен ако некој не ми помогнеше.

2.9. Кон шпанските глаголски конструкции што искажуваат прекин (и продолжување) на дејството

Овие глаголски конструкции го искажуваат прекилот на состојбата или на дејството пред нивниот конечен крај, независно дали дејството ќе продолжи или нема да продолжи (RAE 2010: 546).

За искажување на оваа фаза од дејството се користат следните глаголски конструкции:

dejar de + инфинитив е најчестата од овие перифрази, и онаа која искажува најмалку рестрикции и може да има значење за прекин во негативна конотација.

cesar de + инфинитив – најчесто се употребува во книжевен контекст.

parar de + инфинитив – не се комбинира со глаголи што искажуваат состојба.

Нивната употреба можеме да ја проследиме низ следните примери:

109) *...de modo que una vez que el corazón **dejó de latirle** como un perro rabioso encendió otro cigarrillo* (RAYUELA, 231)

*Така шїїо коџа срцеїїо **їпрекина** џа му **чука** како луџо куче заїїали џруџа циџара.*

110) *Ya en la escuela **dejó de llamarse** Daniel, como don Moisés, el maestro, **dejó de llamarse** Moisés a poco de llegar al pueblo* (El camino, 19)

Коџа веќе беше на училиштиџе, љресџана џа се вика Даниел, како шџо џон Мојсес, учџџелоџџ, љресџана џа се вика Мојсес набрџу оџкако џојџе во селоџо. (29)

111) *Román **dejó de tocar** inmediatamente, con el ceño fruncido.* (Nada, 55)

Роман веднаш љресџана џа свири, намуриџен. (120)

Глаголските перифрази со *parar de* + инфинитив и со *cesar de* + инфинитив поретко се среќаваат, но сепак, тие се присутни во современиот шпански јазик.

112) *Tomás la vio saltar de la cama, la vio tropezar, vio enrojecerse un segundo su silueta desnuda al pasar bajo el mechero y la vio, ya dueña de sí, ahora llena de energía, empezar a embutirse la ropa que alzaba del suelo, **sin parar de hablar**-. (Llosa, Lítuma en los Andes, 17)*

*Томас ја виџе како скокна оџ креветџоџџ, се соџна, џолаџџа снаџа џ се виџви за миџ коџа џомина џоџ ламбаџџа и сеџа, со конџрола врз себе, џолна со енерџџја, ја навлекуваше облекаџџа шџо ја креваше оџ џоџоџџ, **без џа љресџане џа зборува**: (Љоса 27)*

113) *Bruscamente, **paró de llover** y, al instante, el exterior se iluminó con un sol de mediodía.* (Llosa, Lítuma en los Andes, 67)

Наџло љреврна и, миџ џоџџоа, наџвор блесна џладневноџо сонџе. (121)

Од примерите (112) и (113) забележуваме дека глаголската конструкција *parar de* + инфинитив се пренесува и преку фазен глагол + да-конструкција (112), како и со морфолошки терминатив (113). Исто така, кај примерот (112) забележуваме дека значењето на оваа глаголска конструкција не е прекин на дејството, туку продолжување на дејството (затоа што глаголот е негиран) и оваа конструкцијата можеме да ја поставиме на линијата на продолжителната фаза за исказување на дејството во

македонскиот јазик. Предлогот *sin* во шпанскиот јазик означува недостиг или отсуство на нешто (RAE 2001), па оттука се користи во одречни реченици.

Истата тенденција ја забележуваме и во употребата на глаголската конструкција *cesar de* + инфинитив, со што не се искажува прекин на дејството/состојбата, туку продолжување. Тоа го потврдуваме преку примерите:

114) *El periodista que no cesó de narrar.*

(https://elpais.com/cultura/2010/02/01/actualidad/1264978803_850215.html)

Новинароѝ шѝо не ѝресѝана да раскажува.

115) *...no cesaba de maldecir a Cleto por la afrenta que había echado a la casa.*
(PEREDA 1888)

...не ѝресѝануваше да го ѝпроколнува Клеѝо за оѝасносѝа шѝо ја донесе во кукаѝа

116) *¡Hacía diez días que no cesaba de llover!* (<https://sajurin.enriquebolanos.org>)

Веќе десетѝ дена не ѝресѝануваше да врне!

За итеративните глаголски конструкции, односно конструкциите со кои се искажува повторувањето или продолжувањето на некое дејство/состојба, најчесто се користи конструкцијата *volver a* + инфинитив (Виноградов 2008).

Глаголската конструкција *volver a* + инфинитив се употребува за интерпретација на повторување на даден процес или на замена на нешто што се наоѓало во друга (претходна) состојба. Оваа значење на замена Шпанската кралска академија (RAE 2010: 544) го објаснува преку примерот: *Abrió mucho los ojos y nos miró a todos, intentó levantarse, pero volvió a caer en el sofá y se quedó durmiendo como un buey.* – Широко ѝи оѝвори очѝѝе и не ѝоѓледна сѝѝе, се обиде да сѝане, но ѝовѝорно ѝаѓна на каучоѝ и засѝа како бик (Molina, “Invierno”). Во овој пример не се подразбира дека некој паднал

на креветот по вторпат. Тоа што се заменува во оваа интерпретација често е состојба на резултат, така што прирокот *volvió a caer* не покажува дека ‘претходно станал од креветот’, туку дека ‘претходно седел/лежел на него’. Кога оваа глаголска конструкција искажува стриктна повторливост, таа покажува настан што веќе еднаш се случил. На пример: *No volveré a mentir* (Нема *повторно* да лажам.) укажува дека подметот еднаш излажал. Дејството што се повторува не се однесува секогаш на истото лице, како што е искажано во примерот: *Se lo había advertido su mamá, ahora volvía a advertírselo su mejor amigo* (Мајка му *го* беше *предупредила*, а сега *го* *предупреди* и најдобриот *другар*.). Или пак, во примерот: *volvió a encender un cigarrillo* (*пак* *запали* *цигара*), не мора да значи дека истата цигара се пали по вторпат. Секако, во овој случај голема улога врши и неопределениот член пред именката. За ова својство попрактична е употребата на префиксот – re- (reencender). Спореди ги исто примерите: *María vuelve a leer el libro* (Марија *повторно* ја *чита* *книгата*). Во овој случај вршителот на дејството (во функција на подмет) повторно ја чита истата книга; *Volví a recordar el encanto de mis amistades de colegio, ya olvidadas, gracias a ella*. (Благодарение на неа, *повторно* *се* *сеќам* на убавоста на моите веќе заборавени школки *пријателства*.)

117) *Se le volvió a trabar la lengua* y Alberto de Quinteros ya no entendió lo que decía. (Llosa, Tía Tula y el escritor, 21)

Повторно му се зајлејка јазикот и доктор Алберто де Кинтерос веќе не разбираше што зборува. (46)

118) *Ya me iba, cuando volvió a llamarme con el dedo índice*. (Llosa, Tía Tula y el escritor, 27)

Тргнав да си одам кога пак ме повика со показалецот. (50)

Како што забележуваме во примерите (117) и (118), оваа глаголска конструкција не се преведува со фазен глагол + да-конструкција. Најчесто се користат прилозите *повторно* и *пак* за да се искаже повторливоста на дејството.

2.10. Кон шпанските глаголски конструкции што искажуваат крај на дејството

Покрај глаголските конструкции *dejar de* + инфинитив, *parar de* + инфинитив и *cesar de* + инфинитив, кои искажуваат прекин на дејството, конструкциите *acabar de* + инфинитив и *terminar de* + инфинитив се синонимни терминативни конструкции преку кои се искажува крај на дејството во шпанскиот јазик (RAE 2010: 545). Овие две конструкции искажуваат дејство што доаѓа до својот крај, како на пример: *El acababa de morir esperadamente en el segundo piso* (Cortazar, Rayuela, 248); *само шїїо умрел очекувано на вїїориоїї каїї* (407); *Cuando terminó de regar, se hincó y dijo en voz alta. [...]* (Fuentes, *Región*) *Коѓа йресїїана ѓа наводнува, клекна и кажа на цел ѓлас [...]*/ *Коѓа заврши со наводнувањеїїо, клекна и кажа на цел ѓлас [...]*. За разлика од сложените глаголски конструкции што искажуваат прекин на дејството, со конструкции што искажуваат крај на дејството се очекува дека дејството/настанот е неизбежно ограничен.

При употребата на овие глаголи во шпанскиот јазик, како еквиваленти во македонскиот јазик најчесто ги забележуваме морфолошките терминативи или конструкцијата со терминативниот глагол *заврши/завршува* во комбинација со предлогот *со* и глаголска именка.

Зборувајќи за глаголскиот вид, Тофоска (2020: 250) вели дека „терминативните глаголи го изразуваат крајот (крајната фаза) на некоја ситуација. Такви глаголи се: доврши, допише, допече, дотроши и др.“, и токму овој тип глаголи најчесто се среќаваат како еквиваленти на конструкциите што означуваат крај на дејство во шпанскиот јазик.

119) ...y apenas lo **acabó de beber**, cuando **comenzó a vomitar**... (81)

Тукуишѿо ја **исѿи** ѿреосѿанайѿаѿа количина оѿ неа, ѿој ѿочна ѿолку силно **оа ѿовраќа**, ... (1985а: 157)

120) Y bien – prosiguió don Quijote –, he aquí que **acabo de limpiar** su trigo y de **enviallo al molino**. (134)

– Добро – ѿродолжи Дон Кихоѿ – а коѿа ѿо **ѿресеа** жиѿѿоѿо и ѿо исѿрайѿи во воденицаѿа? (1985а: 332)

121) ... **acabó de reír**, y dijo a don Quijote: (316)

Оѿкако се **ѿосмеа**, ѿој му рече на Дон Кихоѿ: (1985б: 267)

Како што забележуваме во примерите (119), (120) и (121), преведувачот најчесто ги користи морфолошките терминативи, како на пример, *исѿи*, *ѿресеа*, *ѿосмеа*...

Се среќава и конструкцијата со глаголот *заврши/завриува* во комбинација со предлогот *со* и глаголска именка за искажување крај на дејството, како во примерот (122):

122) **Acabaron de comer**, cargaron con sus imágenes y, **despidiéndose de don Quijote**, **siguieron su viaje**. (413)

Коѿа **завриуја со своѿѿо јадење**, ѿѿе ѿи кренаа на своиѿѿе рамена сѿаѿѿуиѿѿе, се збоѿуваа со Дон Кихоѿ и си ѿрѿнаа ѿо својоѿ ѿаѿѿ. (1985б: 473).

Конструкцијата со глаголот *заврши* + глаголка именка се среќава и како еквивалент на *terminar de* + инфинитив:

123) *Fermina Daza la escuchó sin decir palabra, sin parpadear siquiera, pero cuando **terminó de escuchar** era otra: había vuelto a la vida.* (Márquez, Cien años de soledad, 174)

*Фермина Даса немо слушаше, без да ѝрејне, ама кога **заврши** **сослушувањето** сосем се измени: ѝаа се врати во живој!* (Маркес, Сто години самотија, 2015: 313).

Покрај решението дадено во преводот (заврши сослушувањето), оваа реченица можеме да ја преведеме и како: *Фермина Даса немо слушаше, без да ѝрејне, ама кога **ѝресѝана да слуша** сосем се измени: ѝаа се врати во живој!*

Според направеното истражување и анализа, можеме да заклучиме дека и во македонскиот и во шпанскиот јазик најголема и најраширена употреба има почетната фаза на дејството. И во македонскиот и во шпанскиот јазик забележуваме примарни и секундарни инхоативи преку голема палета од глаголи. Покрај инхоативната, во шпанскиот јазик се изделува и подготвителната фаза на дејството. Во македонскиот јазик е застапена продолжителната фаза на дејството, додека во шпанскиот јазик се среќаваат глаголите со кои се искажува прекин на дејството. Овие глаголи (што искажуваат прекин на дејството) се еквиваленти на терминативната фаза во македонскиот јазик (според глаголските конструкции што се користат – фазен глагол + да-конструкција). Конструкциите што искажуваат крај на дејството во шпанскиот јазик, на македонски најчесто се пренесуваат преку морфолошките терминативи или со конструкцијата *заврши/завршува (со)* + глаголка именка.

2.11. Модалноста како категорија

Во фокус ја ставаме модалноста од гледна точка на јазикот, но притоа, не можеме да го заобиколиме и придонесот на другите науки, како што се логиката и филозофијата. За модалноста не постои една единствена дефиниција. На модалноста ѝ се придаваат разни интерпретации според тоа дали таа се разгледува како логички, семантички, психички/психолошки, синтаксички, прагматички или комуникативен концепт. Затоа од терминот модалност произлегуваат многу хетерогени реалности, како, на пример: логичка модалност, мисловна модалност, деонтичка и епистемична модалност итн.

Модалноста како прашање од областа на лингвистиката се разгледувала од различни ракурси. Понекогаш е дефинирана како граматичка категорија, преку глаголскиот начин или преку модалните глаголи, понекогаш како субјективен ментален однос кон она што се кажува или се одделува од содржината на исказот, што се потпира врз традиционалната опозиција *modus – dictum*, а понекогаш се дефинира како комуникативна намера на зборуваачот.

Според лингвистичките истражувања, модалноста можеме да ја дефинираме како *однос на подметнот зборуваач кон слушателот и/или кон содржината на искажаното од зборуваачот во реченичниот исказ* (Otaola Olano 1988: 99). Модалноста во јазикот ја дефинираме и како израз на ставот на зборуваачот за односот меѓу соопштеното и светот околу нас. Според Тополињска (Тополињска 2019: 75), модалноста е категорија на пропозицијата и се темели на фактивноста на настаните референти на ситуацијата (ситуации, состојби, процеси...).

Модалноста е „јазична форма на интелектуалното мислење, од мисла до желба, во која подметот што размислува намерно искажува некоја перцепција или претстава за својот дух“ (Балли 1995). Бали ја поддржува традиционалната лингвистичка поделба на *dictum* (претставена содржина) и *modus* (психичка операција за која предмет на интерес е содржината (*dictum*), исто така наречена и *animus loquentis* или однос на зборуваачот (спореди: Otaola Olano 1988).

Модалноста (или *modus*) може да биде експлицитна и имплицитна. Според Бали (Балли 1955: 44), таа е душата на реченицата. Како и мислата така и модалноста се образува во основата на резултатот на активната операција на зборуваачот.

Според Решер (Rescher 1968: 24–26), разликуваме осум типа модалност: алетска, епистемична, темпорална, булумејска, деонтичка, евалуативна, каузална и веројатносна.

Алетската модалност е во врска со вистинитоста на исказот; епистемичната е поврзана со знаењето, со верувањето во исказот; темпоралната (временска) е поврзана со временската определба на исказот (вчера, денес, секогаш, некогаш); булумејската е поврзана со желбата, посакувањето; деонтичката е поврзана со должноста, потребата, забраната, дозволата за извршување на исказот; евалуативната е поврзана со вреднувањето на квалитетот на исказот (добро е, лошо е); каузалната е поврзана со причината за исказот и веројатносна е поврзана со можноста за исполнување на исказот. Решер вклучува некои видови модалност за кои е спорно дали може да се сметаат за модални, како што е, на пример, временската модалност, но тој поставува основа на модален систем што може да се реализира на различни начини во јазикот. Решер дава широка дефиниција за модалноста како семантичка и концептуална категорија. Според него, „кога една пропозиција е подложена на дополнителна квалификација, која е таква што сиот произлезен комплекс самиот повторно е пропозиција, тогаш велиме дека оваа квалификација претставува модалност на која е подложена првобитната пропозиција“ (Rescher 1968: 24). Треба да се земе предвид дека Решер ја разгледува модалноста од гледна точка на логиката како научна дисциплина.

Перкинс (Perkins 1983: 10) укажува дека главните типови модалност можат да се доведат во врска со три основни принципи во зависност од законите што влијаат, т. е. што дејствуваат на пропозициската содржина, односно дали се работи за рационалните, за општествените или за природните закони. Перкинс ја дели модалноста на три типа, според „возмојниот свет“ на кој се однесува можноста или потребата. Со изразот „возмојни светови“ Перкинс мисли на различните ситуации во кои се среќаваат можноста и потребата. Трите типа модалност, според Перкинс, се епистемична, деонтичка и динамична. Епистемичната модалност е онаа во која потребата и можноста се одредени од „рационални закони“, односно од мислењето/односот на една или на повеќе

личности кон веродостојноста на исказот. Деонтичката модалност е онаа што им се потчинува на „општествените закони“, односно со неа се искажува дозвола, забрана или обврска кон општествените норми. Динамичната модалност се води според „законите на природата“, односно според знаењата, желбите, потребите и можностите на живите суштества.

Со следните примери ги опишуваме овие три модалности:

- (1) *Можеби ќе дојдам утре.* (епистемична можност, според говорителот постои можност да дојде утре)
- (2) *Мора да дојдам.* (епистемична потреба, според говорителот неговиот исказ е точен, односно не може да биде погрешен)
- (3) *Можеш да дојдеш утре.* (деонтичка можност, соговорникот има дозвола да дојде утре)
- (4) *Треба да дојдеш утре.* (деонтичка потреба, соговорникот има обврска да дојде утре)
- (5) *Тој знае да вози велосипед.* (динамична можност: способност)
- (6) *Тој може да ѝ го отвори прозорецот.* (динамична можност: надворешните околности не забрануваат да ја отвори вратата)
- (7) *Таа сака да дојде кај нас.* (динамична потреба: желба)
- (8) *Живите суштества мора да дишаат.* (динамична потреба: ако не дишат, не се живи суштества)

Според теоријата на Јесперсен и Квирк, постојат два типа модалност, според кои можноста или потребата зависат или не зависат од некој избор или желба. Според нив, во согласност со оваа поделба, модалноста може да биде внатрешна и надворешна.

Внатрешната модалност одговара на деонтичката и на динамичната модалност со која се искажува желба, според Перкинс.

На пример:

(9) *Можеш да дојдеш.* (внатрешна можност: дозвола)

(10) *Треба да дојдеш утре.* (внатрешна потреба: обврска)

Надворешната модалност соодветствува со епистемичната модалност на Перкинс, како и со динамичната, освен при искажување желба.

(11) *Можеби ќе вrne утре.* (надворешна можност: епистемична, според Перкинс)

(12) *Сиѓурно вrne.* (надворешна потреба: епистемична, според Перкинс)

(13) *Тој знае да вози.* (надворешна можност: динамична, според Перкинс)

(14) *Тој може да ја отвори вратата.* (надворешна можност: динамична, според Перкинс)

(15) *Животието суштествува мора да умира.* (надворешна можност: динамична, според Перкинс)

Кон овие теории на Перкинс и на Јесперсен и Квирк, се надоврзува Марија Каретеро (Caretero 1991). Видовите модалност предложени од Каретеро се дефинирани според поврзаноста меѓу модалноста и вистинитоста на исказот.

Според Каретеро (Caretero 1991: 45), постојат три вида модалност.

Првата е епистемичната модалност, која го искажува мислењето за вистинитоста на некој исказ. Соодветствува со епистемичната модалност на Перкинс. Втората модалност е булумејската и соодветствува со внатрешната модалност на Квирк, односно искажува можност или потреба одредена според некоја желба. Булумејската можност, всушност, искажува дозвола: на пример, *ако „џи дозволам да остiанеш“*, мојата волја дозволува да останеш, но и да не останеш. Булумејската потреба искажува желба и обврска. На пример, ако *„сакам да си одиш или џи наредувам да си одиш, мојата волја не сака да остiанеш“*. Булумејската модалност содржи во себе деонтичка модалност и недеонтичка модалност. Првата подразбира дозвола и обврска, а втората желба. Според Каретеро (Caretero 1991: 47), третата модалност е динамичната и таа им се потчинува на законите на природата, како способност и потреба од типот: *„Тој знае да вози“*; и: *„Животието сушiтесiва џреба да се храни“*, но и како можност и потреба, според околностите, на пример: *„Можеме да влеземе зајiоа џиiо имаме клуч“*.

Палмер (Palmer 2001), исто така, прави поделба на видовите модалност. Тој прави и споредба меѓу начинот (индикатив/субјунктив) и модалноста. Според Палмер (Palmer 2001: 8–10), модалноста може да биде епистемична и евиденцијална или деонтичка и динамична. Во првата група епистемичната и евиденцијалната модалност ги разделува така што епистемичната модалност искажува мислење за фактичкиот статус на исказот/пропозицијата, а евиденцијалната модалност го искажува и доказот за фактичкиот статус на исказот/пропозицијата.

- (16) *Таа мора да е дома.* (епистемична модалност, таа мора да е дома затоа што не е на работа)
- (17) *Таа мора да е дома, џи зела клучевите.* (евиденцијална модалност, таа мора да е дома затоа што ги зела клучевите)

При искажувањето на овие модалности процесот на дедукција игра голема улога.

Во втората група модалност, според Палмер, се деонтичката и динамичната модалност. Разликата меѓу овие два вида модалност е тоа што деонтичката вклучува фактори што се надворешни во однос на личноста во исказот, а динамичната вклучува внатрешни фактори во врска со личноста. На пример:

- (18) *Тој може да гојде.* (дозвола)
- (19) *Тој мора да гојде.* (наредба)
- (20) *Тој може да зборува француски.* (вештина)
- (21) *Тој ќе го направи тоа за тебе.* (желба)

Во првите два примера се претставени дозволата и наредбата како типолошки категории на деонтичката модалност, а во вторите вештината (можноста) и желбата како категории поврзани со динамичната модалност.

Според Тополињска (2019: 75), разликуваме два типа модалност, односно деонтичка и епистемична модалност. Под епистемична модалност подразбираме (не)фактивни настани, т. е. настани проектирани во иднината и настани нереализирани во минатото, како и настани што од гледна точка на нивната веродостојност будат сомнеж кај авторот на текстот. Под деонтичка модалност подразбираме израз на авторовата желба нешто да се измени во актуелната фактивна состојба, најчесто апел кон соговорникот/адресатот тој да направи нешто што ќе доведе до посакуваната измена. Со деонтичка модалност се маркирани пропозиции што се реализација на волјата, желбата, апелот, молбата, наредбата или забраната.

Според Усикова (1991: 129), модалноста за веродостојност е поврзана со оцената на зборуваачот на своите знаења за соопштуваниот факт, односно до кој степен тие ѝ одговараат на стварноста. Според функционалната теорија на Бондарко (1990), модалноста за веродостојност може да се претстави во вид на функционално-семантичко поле, составено од лексички, морфолошки и синтаксички средства за изразување на оцената за веродостојност на соопштуваниот факт. Семантиката на

модалноста за веројатност содржи три компоненти: субјект на информацијата (зборуваачот), објект (соопштениот факт) и оцена (степен на знаењето или на мислењето за соопштуваниот факт од страна на зборуваачот). Објектот на оцената може да биде верификуван и неверификуван.

Според Бондарко (1987), семантичката содржина на јазикот може да се разгледува како дискретна и недискретна. Можеме да зборуваме за дискретни и за недискретни начини за претставување на некоја семантичка содржина, притоа имајќи ги предвид различните јазични интерпретации на категории како што се: модалноста, темпоралноста и аспектвалноста.

2.13. Модалноста во македонскиот јазик

Во македонскиот јазик модалноста се искажува со помош на модалните глаголи, кои одат во комбинација со да-конструкцијата, и преку модалните зборови.

Модалниот систем на македонскиот глагол вклучува начини што изразуваат однос на дејството кон стварноста (реалност – иреалност), форми што изразуваат модален однос на зборуваачот за веродостојноста на искажаната информација и глаголските да-конструкции (Усикова 2008: 112–117). Според Гајдова (Гајдова 2003: 34) сведувањето на модалниот глагол до партикула со карактеристична употреба сведочи за целосната граматикализација на модалните конструкции во македонскиот јазик. Како универзална модална партикула се наметнува партикулата *да*, со која можат да се изразат речиси секакви видови модалност.

На семантичко и на изразно ниво во доменот на категоријата нужност со мали нијанси и разликувања се izdelуваат следниве основни модални вредности: неизбежност (неопходност), очекуваност (должност, планираност), потребност (умешност, пожелност) (Mlunice češtiny 1987: 278–290). Овие модалитети имплицираат (не)реализирање на содржината на предикатот. За која модална вредноста станува збор зависи од значењето на реченицата, односно од обусловеноста предизвикана од сопствената желба на предикатот или, пак, од наметнатоста надвор од желбата на субјектот. Според Георгиевски (2009: 18), речениците можат да содржат експлицитна информација за тоа дека реализацијата на предикатот е нужна, дека од некого или со нешто е или не е изнудена, е или не е можна, или, пак, е или не е намерна.

Глаголските конструкции составени од модални спецификатори, односно од помошни модални глаголи, изразуваат модална диспозиција – нужност, можност и намера. Овие три основни модални категории се познати под терминот волунтативен модалитет. Субјектот на овие реченици врши дејство што е искажано со полнозначен глагол од свршен или од несвршен вид, кој е дел од да-конструкцијата (Георгиевски 2009: 18). Модалните спецификатори на сложениот предикат се: *може, мора, ѝреба,*

сmee, како и сака, кој традиционално се означува како сопствено модален. Наведените глаголи бараат конкретна ситуација за да бидат споени со да-конструкција.

- 124) На маѓарейтo не ѝребаше да му се ѝпризнае идентитетот, за да може со ѝолесно срце да им се ѝпредаде наесен на безмилосниите дрвари или дури на волциите. („Дневник по многу години“, Блаже Конески)
- 125) Не, несреќајта мора да лежи во оруџо, мислеше. Не мислеше. („Две Марији“, Славко Јаневски, 1956)
- 126) Чедo давам, Божано! Треба да знам, ишто живој го чека. („Печалбари“, Антон Панов, 1936)
- 127) И Зоки сѐйгајти ќе рече: – Смее да се јаге! („Зоки Поки“, Оливера Николова, 1963)
- 128) Почувствува дека ѝо ѝој начин сака да ѝпродре во некоја тајна. Исцитуваше, слушаше. („Две Марији“, Славко Јаневски, 1956)

Како што можеме да забележиме од примерите од (124) до (128), модалните глаголи имаат функција на врска со која се отвора позиција за *ga* + глагол, со што се потврдува теоријата на Хаспелмат (Haspelmath 2023) за конструкциите, во полза на да-конструкцијата. Со модалните глаголи се изразуваат различни модални нијанси.

Чашуле (1988) модалните глаголи ги дефинира како подмножество глаголи што се употребуваат со главниот глагол, слично на помошните глаголи, кои семантички означуваат можност, нужност, задолжителност или потребност од дејството означено со главниот глагол. Конструкциите составени од некој од модалните глаголи (*може, мора, треба, смее, сака, намерава*) и да-конструкцијата претставуваат сложени предикати. Условно, можеме да ги дефинираме како двокомпонентни предикации.

Според Усикова (1997: 325), модалните глаголи во македонскиот јазик најчесто искажуваат деонтичка модалност, односно оцена на можноста, неопходноста, пожелноста на ситуацијата во реченицата од страна на зборуваачот.

Модалните глаголи најчесто се дел од сложен глаголски прирок и тие се неговиот прв дел, а како втор дел се среќава да-конструкцијата во македонскиот јазик, односно инфинитивот во рускиот (исто како и во шпанскиот јазик, кој е предмет на наш интерес).

При компарацијата на модалните глаголи во македонскиот и во рускиот јазик, Усикова (Усикова 1997: 325) доаѓа до заклучок дека имаме делумно семантичко совпаѓање на модалните глаголи, односно дека нема целосна идентичност во значењата на споредуваните лексеми. Во паралелата меѓу македонскиот и шпанскиот јазик, во семантичкото совпаѓање, исто така, пронаоѓаме некои разлики.

Според Чашуле (1997: 335) модалните оператори, кои ја ограничуваат реченицата по однос на нејзината веројатност, можност, сигурност или пожелност, ја квалификуваат содржината и насоченоста на пропозициите и овозможуваат да се изрази еден мошне сложен систем на субјективни и објективни обусловености и соодноси со реалноста.

Затоа, освен модалните глаголи, во модалниот систем на македонскиот јазик треба да ги споменеме и модалните зборови.

Според Конески (2004: 543), под модални зборови се сфаќаат посебните форми со кои се искажува одреден субјективен однос кон дејството. Со модалните зборови ја даваме личната оцена за она што го соопштуваме, личната гледна точка кон ставот или кон мислењето. Освен модални, овие зборови можеме да ги наречеме и начински.

Модалните зборови не претставуваат зборовна група со доволна изделеност, затоа што тие преминуваат во оваа група од другите зборовни групи, особено од прилозите. Веќе знаеме дека извесни модални нијанси се јавуваат кај честиците – особено кај честицата *да*, а и кај честицата *нека*. На пример:

Да дојде!

Нека дојде!

Според Минова-Ѓуркова (2000: 84), модалните зборови се регрутираат од различни зборовни класи, а модалноста може да биде од различен вид: однос кон реалноста (*сиѓурно, бездруго, можеби*), емоционален однос (*белки, божем*), однос кон другите факти во исказот (*значи, главно, впрочем, најпосле*).

Сиѓурно веќе дошол.

Белки веќе дошол.

Тука му е автомобилот, значи, дошол.

Покрај модалните зборови, често се употребуваат и модални зборовни состави, како: *за среќа, за несреќа, за големо чудо, без сомнение, нема збор, во крајна линија, на крајот на краиштата*.

Според Чашуле (Чашуле 1997: 336), модалните глаголи се јавуваат како „вметнати изрази“, односно се јавуваат како коментар на исказот, најчесто изделен со запирки во пишана форма и со паузи во говорниот чин. Модалните зборови во македонскиот јазик можат да се најдат во различни позиции во реченицата. Тоа понекогаш може и да влијае врз семантиката на реченицата. Чашуле ги наведува следните примери и толкувања:

129) *Можеби Марија знае.* (можеби Марија знае, а не некој друг)

Марија можеби знае. (Марија можеби знае, а можеби не знае)

Можеби знае Марија. (истото значење како во првата реченица)

Ова може да се доведе во врска со редоследот кај структурите со модалните глаголи, каде што модалниот глагол по правило е на почетокот на сложениот предикат. Станува збор за реченична модалност, врзана со предикацијата, за разлика од колебањето што се појавува во врска со некој од аргументите на предиктот.

2.14. Кон модалниот глагол *може* + да-конструкција

Модалниот глагол *може*, според Толковниот речник на македонскиот јазик (<https://makedonski.gov.mk/corpus/l/mozhe-nesv>), има три значења:

1. *Има сила, умеење, способност, услови да направи нешто. Можам да ирчам брзо. Можам да иштиам лесно. Можам да дојдам.*

2. *Сме, дозволено му е. Може ли да влезам?*

3. *безл. Возможно е, дозволено е. Не може да чекаме повеќе.*

Како што можеме да забележиме од објаснувањата за значењата на модалниот глагол *може*, тој може да означува способност, вештина и/или знаење да се направи нешто или дозвола, можност да се направи нешто.

Таа разлика во значењата на овој модален глагол можеме да ја проследиме преку примерите (130) и (131):

130) *Ог заговор можеш да избегаш, ама ог заробениот ум не се бега.*
(<https://arhiva.libertas.mk/>)

131) *Ог заговорот во Штот може да избегаш само, ако те уштеат.*
(<https://kurir.mk>)

Како што забележуваме, во примерот (130) со модалниот глагол *може* + да-конструкцијата се искажува вештина, способност или знаење, т. е. дека некој може, односно знае/поседува вештина или способност да избега од затвор, додека во примерот (131) преку оваа модална конструкција се искажува можност (поточно неможност) да се избега од затворот.

Во следниот пример можеме да ги проследиме двете значења на овој модален глагол:

- 132) *Праїенициїе не може да се враїаї во Собраниеїо, заїїїо го враїїја мандаїої. Не можай веќе да носай и одлуки во име на граѓаниїе.*
(<https://24.mk/details/dzaferi-sobranieto-e-samoraspushteno-i-ne-mozhe-da-se-svikuva-ne-smeeme-da-pravime-presedan>)

Во првата реченица: *Праїенициїе не може да се враїаї во Собраниеїо*, тие немаат дозвола или можност да се вратат во Собранието, додека во втората: *Не можай веќе да носай и одлуки во име на граѓаниїе*, тие повеќе немаат способност за исполнување на обврските.

Употреба на *може* + да-конструкција со значење знаење, способност, вештина, можеме да ја проследиме преку следните примери:

- 133) *На їоа јас можам да го одговорам само ова: їо моеїо мислење, сегаїниїе, її.е. мирициїеѓскиїе реформи се максимумої иїїо можеше револуцијайа да го искоїча од Евроїа.* [„За македонцките работи“ од Крсте Петков Мисирков (1903)]
- 134) *На каниар сиїуден со їуч го мераї а можай ли да го измерай, нашиов їуїїун - нашава мака нашава солена їої!* [„Бели мугри“ од Кочо Рацин (1939)]

- 135) Сега **може** да преземе над 1 600 публикации од музејот на уметноста „Метрополиен“. (<https://fakulteti.mk>)

Со одречната форма *не може* + да-конструкција се искажува неспособност, незнаење или немање одредена вештина:

- 136) Толку ми *тежам* на душа, **не можам да леинам** до тебе! [„Печалбари“ од Антон Панов (1936)]
- 137) Кога чу Велко зборот од мајка си, фрли со ситичето по него и го удри по глава, таа го ошумоглави и **не можел** Силјан веднаш да си *леине*. [„Силјан штркот“ од Марко Цепенков (1900)]
- 138) **Не може** да „побежне“ од „Гугл“ и „Фејсбук“, освен ако на сите можни начини не пресане да го користи интернетот. (<https://usb.mk/2017>)

Значењето на модалниот глагол *може* + да-конструкцијата што се користи за да се искаже дозвола/забрана или, пак, можност/неможност, многу често се среќава во административниот стил, особено во правните текстови.

- 139) Со овој проект, изгубените документи, граѓаните **ќе може да ги пријават** директно во Управните служби на МВР, кои согласно договорената соработка го информираат Службениот весник. (<https://slvesnik.com.mk>)
- 140) Од 29 април **ќе може да се аплицира** за 8 милиони евра бескампни кредити. (<https://finance.gov.mk>)

- 141) *Сториџелот кој сам предизвикал оџасност од небрежност или џи пречекорил џранициџе на крајната нужда, може да се казни џоблаџо, а ако пречекорувањето е сторено џод особено олеснувачки околностџи може и да се ослободи од казна.* (Кривичен законик на Република Македонија – преземено од <https://nacionalnakomisija.gov.mk/wp-content/uploads/2016>)
- 142) *Кривичното дело може да се изврши со сторување или со несторување.* (Кривичен законик на Република Македонија – преземено од <https://nacionalnakomisija.gov.mk/wp-content/uploads/2016>)
- 143) *Судската одлука може да ја менува или укинува само надлежен суд во џостайка џроџишана со закон.* (Закон за судовите и јавните обвинители <https://www.pravda.gov.mk/upload/Documents>)

Во рамките на законските текстови значајно место заземаат модалните глаголи со да-конструкциите. Тие го означуваат различниот степен на директивност, една од препознатливите црти на законодавно-правниот стил (Тантуровска 2009: 82).

Исто така, многу често се среќава во публицистичкиот стил:

- 144) *Што може да се очекува од засилениџе дипломатски конџакџи за доџовор меџу Скопје и Софија?* (<https://kanal5.mk>)
- 145) *Војната во Украина може да сџане „Авџанисџан на Европската унија“* (<https://makfax.com.mk>)
- 146) *На Белинџам му се заканува џодолџа сусџензија, може да џрае и 12 најџревари.* (<https://sport1.mk>)

Со глаголот *може*, исто така, се изразува отсуството на пречка да се реализира дејството.

Кога модалниот глагол *може* во комбинација со да-конструкцијата е во одречна форма, често има значење на забрана, како во примерот:

147) *Никому не може да му биде оџраничен ѓрисѓайоѓ ѓред судовиѓе во зашѓиѓаѓа на основниѓе ѓрава и слободи ѓоради недосѓиѓ на маѓеријални средсѓва.* (Закон за судовите и јавните обвинители <https://www.pravda.gov.mk/upload/Documents>)

148) *НЕ МОЖЕ да живееш во Македонија, да бараш вработување во јавен секѓор, а да не знаеш македонски јазик!* (<https://www.facebook.com>)

149) *„Не може да се заврши ѓроменаѓа на ѓланоѓ за мобилен инѓернеѓ“* (<https://airloo.com>)

За конструкциите составени од одречни модални деонтички предикати, какви што се предикатите во примерите (147), (148) и (149), според Тополињска (2009: 80), добиваме „свртена слика“ на можноста – неможноста, т. е. ескалација од невозможното до незадолжително (факултативно, опционо) дејство/состојба.

Според Чашуле (1989: 102), глаголот *може* искажува и деонтичка и епистемична модалност. Деонтичката модалност е поврзана со нужноста или можноста на дејства направени од морално одговорни агенци (Lyons 1977: 681). Конструкцијата со *би* означува блага молба или потреба од исполнување на условот.

Потенцијалните форми на модалниот спецификатор *може* во рамките на модалноста, се употребуваат за изразување условно значење на (не)реализираност на дејството, како во примерот:

- 150) *Си́ореџ ѿоа би можело да се ѿврџи дека и нашиоѿ даб ѿродолжува на некој начин да живее и да шуми дури сме живи ние иѿо ѓо ѿамеѿиме.*
(„Дневник по многу години“, Блаже Конески“)

Во следниот пример (151), кондиционалната форма на модалниот глагол *може* + да-конструкција искажува дејство во иднината за кое не сме сигурни дали ќе се случи или нема да се случи, па оттука можеме да заклучиме дека станува збор за нефактивно дејство:

- 151) *НАСА ѓи објави земјѿѿе кои би можеле да бидат ѿѓѓѓ ѿѓѓѓѓ оѓ најѿпасниѿ асѿерѓѓ во 2032 ѓѓѓѓѓ.* (<https://a1on.mk/magazin/nasa-gi-objavi-zemjite-koi-bi-mozhele-da-bidat-pogodeni-od-najopasniot-asteroid-vo-2032-godina/>)

2.15. Кон модалниот глаголот *мора* + да-конструкција

Модалниот глагол мора според Толковниот речник на македонскиот јазик ги има следните значења:

Значење на *мора*:

1. *Прави нешто иројив своја волја, има должност, обврска да прави нешто. Морав да бидам иослушен. Мораи да го изедеш месото. Ќе морам да ве казнам. Мораше да го најушти грати. Мораше да иослушаше. Тебе морам да ти кажам. Морам да иризнаам. Морам да одам. Мораше да веруваше.*

2. (безл.) *Треба, иојребно е. Уише мора да се сјане рано. Тоа мора да сјане иравило во работието. Умори мора да се надладее. Тоа мора да се разбере.*

3. а) *За исиакнување на веројатност на што што се кажува со да-конструкцијата. Мора да размислила за иотика, зашто дојде и ми се извини. Мора да засјала ишом не ми отвори. Мора да ги видел некој. Мора да е наш ишом иде сам низ шумата. б) За исиакнување иројивен сјав. Тој мора се да знае. Мора секаде да си го ика носит. Мора да се замеша во секоја работа.*

Првата употреба на модалниот глагол *мора* + да-конструкција можеме да ја проследиме преку следните примери:

152) *Мораше да научише се да изоржаше, за да сјанеше зрели, целосни и ништо да не ви недосјасува. (Јаков 1:4)*

- 153) *Јас морам да заминам. Ако останам жив, моја си! Ако загинам, нека ти е просиено...* [„Духот на слободата“ од Војдан Чернодрински (1909)]
- 154) *Морам да собирам пари за операција, затоа секој момент може да умрам...* (<https://nezavisen.mk>)
- 155) *Аморим за финансиските проблеми на Манчестер Јунајтед: „Мораш да продаваш играчи за да направиш нешто“* (<https://mia.mk>)
- 156) *Мораш да научиш грешки! Мораш да научиш шанс и коанс! Мораш да научиш разложување на квадратен триаголник на линеарни множител!* (<https://daily.mk>)

Преку овие примери се забележува наметната обврска или дејство што очигледно не е по волјата на извршителот.

Со глаголот *мора* + да-конструкција се изразува изнудено наложување, најчесто против волјата на субјектот, а според Чашуле (1989: 107), при изразувањето деонтичка модалност овој глагол искажува задолжителност. Кон ова Тополињска (2009:81) додава и дека обврската или однесувањето наложено однадвор предизвикува и чувство на морална обврска. Чашуле (1989) надополнува дека во идното време (*ќе мора* + да-конструкција) оваа конструкција искажува само деонтичка модалност.

- 157) *Дашевски: За време на изборниот молк за претседателските избори ќе мора да прекине кампањата за парламентарните* (<https://civilmedia.mk>)
- 158) *Ѓоковиќ ќе мора да паузира најмалку шест недели...* (<https://sportsport.mk>)

Како што забележуваме во овие примери – и во двете ситуации станува збор за деонтичка модалност наложена од некој: во примерот (157) од законот, а во примерот (158) најверојатно од доктор или од друго стручно лице.

Употребата на второто значење на овој глагол, односно тоа дека искажува нешто што е потребно, ја забележуваме во следните примери:

159) *Мора да се променат цените на услугите на болниците.*
(<https://faktor.mk/>)

160) *Грешките мора да се исправат.* (<https://www.mtsp.gov.mk/>)

161) *Во Македонија мора да се врати правдата, мора да се врати владеењето на правото и правната држава.* (<https://kanal5.mk>)

Тоа што е карактеристично за оваа употреба на модалниот глагол *мора* + да-конструкцијата е тоа што е безличен, како што забележуваме и од примерите – *мора да се променат, мора да се исправат, мора да се врати*.

Третата употреба на овој модален глагол и да-конструкцијата служи за истакнување на веројатност на тоа што се кажува со да-конструкцијата, како во примерите:

162) *Знаеше дека операцијата и истрелие то нешто не беа сон но од криењето во урнатината кука до средбата со црниот агент се прошегаа темница без оно во која тој мора да бил мртв.* [„Две Мари“ од Славко Јаневски (1956)]

163) *Мора да лежал низ воздухот, затоа што нема траги на патиот или на иревата.* (<https://kurir.mk>)

Во овие конструкции и употребата на глагол во перфект во да-конструкцијата игра голема улога при искажувањето веројатност. Конструкции со слично значење се оние со кои се искажува презумптивот, односно искажувањето претпоставка во македонскиот јазик (в. повеќе 3.10) преку формата *ќе* + да-конструкција. На тој начин, примерите (162) и (163) можат да се трансформираат во:

162а) *Знаеше дека ојерацијата и истирелиите ѝо неџо не беа сон но оо криењето во урнајата кука до средбата со црниот агенѝ се прошеѓаше ѝемница без оно во која ѝој ќе да бил мрѝов.*

163а) *Ќе да леѝал низ воздухот, заѝоа ѝиѝо нема ѝраѓи на ѝаѝот или на ѝревата.*

По направената трансформација забележуваме дека конструкциите со *мора* + да-конструкција искажуваат поголема сигурност (или веројатност) отколку конструкциите со *ќе* + да-конструкција, но и во двата случаи станува збор за искажување претпоставка и влегуваат во сферата на нефактивноста.

Што се однесува до значењето преку кое се искажува спротивност, тоа најчесто се среќава во разговорниот стил и во неформални ситуации, како на пример:

164) *Твојата мајка мора да се меша во сѐ.* (<https://srekja.mk>)

2.16. Кон модалниот глагол треба + да-конструкција во македонскиот јазик

Модалниот глагол *треба* ги има следните значења според Толковниот речник на македонскиот јазик:

1. безл. *Е ѝоѝребно, е неоѝходно. Уѝре ѝреба да сѝанеме рано. Умороѝ ѝреба да се надвлаете. Тоа ѝреба да се разбере. Не ѝреба да чекаш ѝовеке.*

2. а) *Во одделни изрази со да-консѝрукција означува ѝоследователност за извршување на дејсѝвоѝто. Уводоѝ ѝреба да следи ѝо ѝоѝовороѝ. Ве ѝоканивме и ѝребаше да дојдете. Ни ѝреба ѝодорика да ја ѝосѝиѝнеме целѝа. Треба да ѝадне дожд, ѝа да се косаѝ ливадиѝе. б) Во одделни изрази со да-консѝрукција означува веројатѝност, можност за извршување на дејсѝвоѝто. Краватѝа ѝреба веќе да се оѝели. Авѝобусоѝ би ѝребало да сѝиѝне навреме. Таму ѝреба да е улицаѝа.*

3. *Има ѝоѝреба од неѝѝто. Вам ви ѝребааѝ многу ѝари. Нему му ѝребааѝ нови чизми. На фабрикаѝа ѝ ѝребааѝ нови рабоѝници. Мене ми ѝреба сон.*

4. *Има ѝоѝреба, чувсѝвува ѝубов, ѝриврзаност кон некоѝо. Ти ми ѝребаш за да ја завршам рабоѝаѝа. Нему му ѝребаше деѝеѝто, ѝоа му беше сѝ на свеѝоѝ.*

За разлика од другите модални глаголи, глаголот *треба* не се менува по лица.

Првите две знаења на овој глагол одат во комбинација со да-конструкцијата, па оттука, ќе ја разгледаме употребата на модалниот глагол *шреба* во македонскиот јазик во овие значења.

- 165) Работодавачот **ѝреба да најправи** ѝроценка на ризикуѝ во смисла на сисѝематѝски ѝреѓлед на сѝѝе асѝекѝѝи на работѝаѝа (Закон за работни односи, достапен на: <https://mtsp.gov.mk/content/pdf/2023/trud/ZRO,%20precisten%20tekst%202023.pdf>)
- 166) Наредбаѝа **ѝреба да содржи** име и ѝрезиме на обвинетѝиот ѝѝѝо ѝреба да се ѝриведе [...] (Закон за кривична постапка, достапен на: https://jorm.gov.mk/wp-content/uploads/2016/03/Zakon_za_Krivicna_postapka_150_18112010-2.pdf)
- 167) Ако судот најде дека и за новѝо кривично дело **ѝреба да изрече** условна осуда [...] (Кривичен законик на Македонија, достапен на: <https://jorm.gov.mk/wp-content/uploads/2016/03/.pdf>)

Како што можеме да забележиме од примерите (165)–(167), овој модален глагол често се употребува во административниот функционален стил, особено во законодавно-правниот потстил. Во овој случај станува збор за деонтичка модалност, односно наложување од страна на државата и пропишаните закони, односно употребата е во првото значење според Толковниот речник на македонскиот јазик – *нo̊пo̊тpeбнo e, нeиzбeжнo*. Исто така, многу често се среќава и во новинарскиот функционален стил:

- 168) Венџер вели дека **џиреба** **да** се случат две работи за Арсенал да се радува на џиџулаџа во Премиерлиџа (<https://24fudbal.mk/>)
- 169) Коџа џраваџо зборува, џолиџикаџа **џиреба** **да** **молчи** (<https://akademik.mk/>)

И во публицистичкиот стил најчесто ја среќаваме деонтичката употреба на модалниот глагол *ѝреба* со значење *ѝоѝребно е, неѝходно*.

Во литературно-уметничкиот стил овој глагол во комбинација со да-конструкцијата, исто така, има широка употреба и се среќава со сите значења на оваа конструкција:

170) *Ние сме циркус и ѝреба да имаме коњ*. [„Улица“ од Славко Јаневски (1951)]

171) *Разбраа и кај Рожденкини, но ѝребаше некој да ѝоѝврди со своето очевидство*. [„Крпен живот“ од Стале Попов (1953)]

172) *Нејзиноѝо време, кога како заздравена ѝребало да се јави на работѝа, одамна изминало*. [„Патувања“ од Никола Кирков (1982)]

Во примерот (170) со оваа конструкција се означува потреба, неопходност, во примерот (171) се искажува последователност за извршување на дејството и во примерот (172) означува веројатност, можност за извршување на дејството.

Во одречна форма, *не ѝреба* + да-конструкција, модалниот глагол *ѝреба* најчесто искажува деонтичка модалност со значење на забрана, предупредување, препорака:

173) *Не ѝреба да се укине „недела неработѝен ден“, но некои дејносѝи ѝреба да се ослободат* (<https://www.slobodnaevropa.mk/>)

174) *Ако ѝи е сѝрав од волци, не ѝреба да одиш во шумѝа*. (<https://okno.mk>)

2.17. Кон модалниот глагол *сmee* + да-конструкција

Модалниот глагол *сmee* во македонскиот јазик, според Толковниот речник на македонскиот јазик ги има следните значења:

1. Има дозвола да ѝрави нешѝо. Смеам ли да земам колаче? Смеам ли да ве ѝрашам иѝо се случило? Само ѝој смее да влезе ѝапу. Никој не смее да му се меша.

2. Нaoџа храбросѝ, смелосѝ да сѝори нешѝо. Кој смее нему да му рече? Тој не смее да ѝуши ѝред родиѝелиѝе. Таа не смееше да излезе оддома. Не смееше да зборува заѝоа иѝо мајка му ѝака му рече. Не смеам да џо осѝавам сам.

Овој модален глагол во комбинација со да-конструкцијата често се среќава и во разговорниот и во уметничколитературниот функционален стил, со значење дозвола (барање дозвола, имање дозвола), како во примерите:

175) *Кој смее да им одрече?* [„Робии“ од Венко Марковски (1942)]

176) *И Зоки сѝоѝаѝи ќе рече: - Смее да се јаде!* [„Зоки Поки“ од Оливера Николова (1963)]

Многу често се среќава во одречна форма, односно како *не смее* + да-конструкција:

- 177) *Ми рекоа: ѓланој не смее да се шири. Подоцна ќе се дознае сè...*
[„Дружината Братско стебло“ од Јован Стрезовски (1967)]

Токму оваа форма е најзастапена во административниот стил, особено во законодавниот потстил:

- 178) ... за кривични дела во сѝек уѝврдил казна заѝвор, еднсѝвенатѝа казна мора да биде ѝоѝолема од секоја одделна уѝврдена казна, но **не смее да ѝо досѝиѝне** збирот на уѝврдениѝе казни нѝѝу да ѝремине 15 ѝодини заѝвор (Кривичен законик на Македонија, достапен на: <https://jorm.gov.mk/wp-content/uploads/2016/03/.pdf>)
- 179) При издржувањетѝо на ѝриѝворотѝ **не смее да се навредува** личностѝа и досѝоинсѝвојѝо на обвинетѝиотѝ. (Закон за кривична постапка, достапен на: https://jorm.gov.mk/wp-content/uploads/2016/03/Zakon_za_Krivicna_postapka_150_18112010-2.pdf)
- 180) Работѝникотѝ **не смее да ѝи искорисѝи** за своја соѝсѝвена уѝоѝреба или да ѝи ѝредаде на ѝретѝо лице ѝодатѝоциѝе иѝѝо се смеѝаатѝ за деловна ѝајна на работѝодавачотѝ. (Закон за работни односи, достапен на: <https://mtsp.gov.mk/content/pdf/2023/trud/ZRO,%20precisten%20tekst%202023.pdf>)

Како што може да се забележи од примерите (178)–(180), одречната форма на модалниот глагол *смее* + да-конструкција најчесто искажува забрана. Во правните текстови најчесто се среќава во одречна форма; поточно, во трите ескерпирани правни текстови (Кривичен законик на Македонија, Закон за кривичната постапка и Закон за работните односи), пронајдени се само два примера во кои модалниот глагол *смее* не е во одречна форма и е употребен за давање дозвола:

- 181) *Работодавачот **сmee да бара** од кандидатот само приложување на докази за исполнување на бараните услови за вршење на работите.* (Закон за работни односи, достапен на: <https://mtsp.gov.mk/content/pdf/2023/trud/ZRO,%20precisten%20tekst%202023.pdf>)
- 182) *Мерката од членот 252 став (1) точка 2 на овој закон **сmee да се насочи** само спрема осомничениот и да се спроведе само во домот на осомничениот.* (Закон за кривична постапка, достапен на: https://jorm.gov.mk/wp-content/uploads/2016/03/Zakon_za_Krivicna_postapka_150_18112010-2.pdf)

Во публицистичкиот стил, исто така, најчесто се среќава во одречна форма:

- 183) *„Народната банка не може и **не смее да** дозволи банка да работи спротивно на законската регулатива.“* – источува Миџреска во интервјуто за МИА. (<https://www.nbrm.mk/>)
- 184) *Граѓаните **не смеат да бидат** жртви на прејукување* (<https://kanal.mk>)

Од анализата на наведените примери можеме да заклучиме дека модалниот глагол *сmee* + да-конструкцијата има значење на дозвола, додека *не смее* + да-конструкцијата има значење на забрана.

2.18. Кон модалниот глагол *сака* + да-конструкција

Модалниот глагол *сака* во македонскиот јазик се смета за сопствено модален глагол (Геориевски 2009: 18). Глагол *сака*, заедно со *ӣреба*, *може*, *мора* и *сmee*, искажува „деонтичка модалност, т. е. модалитет на желба, волја, посакување со можен или задолжителен карактер на мислените (=нефактивни) дејства“ (Тополињска 1995: 259). Желбата, волјата, можноста, обврската можат да бидат констатирани, комуницирани од страна на адресатот или, пак, можат да бидат директен поттик за некое дејство.

Според Толковниот речник на македонскиот јазик, глаголот *сака* ги има следниве значења:

1. *Има желба, чувс̄ивува ӣо̄ӣреба за неш̄ӣо. Тој се вр̄ӣеше, сакаше да го види, ама во ӣолкава ӣол̄ӣа не ус̄ӣеа. Сакам да јадам.*
2. *Љуби неко̄го од с̄ӣро̄ӣивнио̄ӣ ӣол, ӣосакува (лице со кое не е во сродс̄ӣво). Тој силно и искрено ја сакаше свој̄ӣа девојка.*
3. *Почӣӣува, уважува неко̄го или неш̄ӣо. Ја сакам класична̄ӣа музика. Го сакаше својо̄ӣ чичко како ӣа̄ӣко.*
4. *Има намера да на̄ӣрави неш̄ӣо. Сакаше да се ӣонуди за ӣомош, но чувс̄ивуваше дека ќе биде одбиен. Тој разбра од ӣо̄гледо̄ӣ ӣӣо сака да каже.*
5. *Бара, изискува неш̄ӣо. Ако сакаш, ќе ӣӣ ӣла̄ӣам веднаш.*
6. *Пожелува. Од срце сакам да ус̄ӣееш. И јас сакам да го ис̄ӣолниш ӣвојо̄ӣ сон.*
7. (само 3 л.) *Треба. Сака да се рабо̄ӣи, а не само да се зборува. Цве̄кӣна̄ӣа овенале, сака да се навада̄ӣи.*

Во наредните примери модалниот глагол *сака* искажува желба, пожелување:

185) *Јас сакам да ѝеам, ѝпредложи срамежливиоѝ Андон. - Ако сакаѝе, ќе ѝеам ѝрамафонски, ѝанко. [„Улица“ од Славко Јаневски (1951)]*

186) *Рабоѝникоѝ може да ѓо оѝкаже доѓовороѝ за врабоѝување ако ѝисмено изјави дека сака да ѓо оѝкаже доѓовороѝ за врабоѝување.*
(Закон за работни односи, достапен на: <https://mtsp.gov.mk/content/pdf/2023/trud/ZRO,%20precisten%20tekst%202023.pdf>)

Во примерот (187) со модалниот глагол *сака* + да-конструкцијата се искажува намера.

187) *Можам да им ѓо ѝосакам само најдоброѝо бидејќи ѓо сакам Тоѝнем, ѓо ѝознавам Жозе и сакам да освојаѝ ѝиѝиула. (<https://24fudbal.mk/>)*

188) *Е, ова е: сакам да се ѝосвеѝам, ама ѓаволоѝ не ме осѝава. [„Чорбаци Теодос“ од Васил Иљоски (1937)]*

Често се среќаваат примери во кои модалниот глагол *сака* + да-конструкција често се користи во комбинација со *како да*, како во примерот:

189) *Луѓеѝо не брзааѝ, како да сакааѝ со својаѝа бавносиѝ да ѓо задржасѝ леѝоѝо кое и самоѝо не брза на својаѝа ѝрадиционална средба со солзливаѝа есен, онаа есен во која човекоѝ е далеку ѝоѝажен иѝо е сам оѝколку во ѝролеѝиѝа. [„Кловнови и луѓе“ од Славко Јаневски (1956)]*

За оваа конструкција подетално е објаснето во поглавјето 3.9.

Поради неговата специфичност, ќе направиме споредба со употребата на овој модален глагол (и неговите еквиваленти) во неколку словенски јазици. За таа цел се користени оригиналот на македонски на „Големата вода“ од Живко Чинго и преводите на руски, српски и хрватски⁸.

190) *Но јас сакам да ви ги изнесам само оние часови во домот, само оние проклетии часови поминаа во домот, господе, па ние и немавме други часови, чесен другарски збор, само оние часови додека дојдовме до Сентерлевиот рид.* (1980: 7)

190а) *Но я хочу рассказать вам только о доме, о проклятом времени, проведенном в доме. Господи, да у нас и не было другого времени, честное товарищеское слово, только такое время, пока мы не дошли до Сентерлевой вершины.* (2007: 7)

190б) *No želim vam iznijeti samo one trenutke provedene u domu, gospode, ta mi i nismo imali drugih trenutaka, časna drugarska riječ, samo one trenutke dok nismo došli do Senterleva brda. Bilo je to neko nepoznato brdo, Senterlevo.* (2019: 2)

190в) *Али ја желим да вам оишем само оне часове из дома, само оне проклети часове проведене у дому, божје, па ми нисмо ни имале других часова, часна другарска реч, сем оних часова док нисмо дошли до Сентерлевог брда.* (1973: 10)

Од наведените примери забележуваме дека во рускиот и во хрватскиот јазик на местото на да-конструкцијата се наоѓа инфинитивна форма *расскажѝть/iznijeti*, додека во српскиот јазик, исто како и во македонскиот оригинал, среќаваме да-конструкција – *желѝм да оишем*.

⁸ Види повеќе во Пандева 2022.

Според Пипер et al. (Пипер et al. 2005: 642), со глаголот *желееѝи* може да се искаже оптативна модалност. Во поширока смисла, кон оптативноста се приклучуваат и други искази со дезидеративно (желбено) значење, а не само оние со кои говорителот некому посакува нешто добро или лошо (Пипер et al., 2005: 642). Станува збор за реченици во чиј предикат се среќаваат глаголи како *желееѝи*, *хѝееѝи*, *жудееѝи* или *чезнуѝи*, или изрази со слично значење: *имаѝи желеу*, *биѝи желеан*, *венуѝи од чежње* како на пример: *Имам јаку желеу да се враѝим куѝи* (примерот е преземен од *ibid.*) или како во примерот од Големата вода: ***Ја желим да вам оѝишем само оне часове из дома.***

Да-конструкцијата во составот на сложениот предикат во српскиот јазик, каде што се среќаваат семантички и синтаксички неполнозначни глаголи, не е сигнал на посебен предикат или на посебна реченица, туку најчесто е позициска или факултативна алтернатива на инфинитивниот облик во предикатот (Пипер et al, 2005: 324).

Според Силиќ и Прањковиќ (Silić, Pranjković 2005: 185), со модалните глаголи во хрватскиот јазик се искажува модален однос меѓу дејството на полнозначниот глагол и субјектот. Овие глаголи нужно (синтаксички, но не мора и комуникациски) секогаш се среќаваат со инфинитив или, поретко, со да-конструкција.

За разлика од македонскиот јазик, каде што се употребува само да-конструкцијата, и од српскиот, каде што се среќаваат и да-конструкцијата и инфинитивот, односно тие се конкурентни, во рускиот и во хрватскиот доминираат формите на инфинитивот.

Според Мустајоки et al. (Мустајоки et al.: 2020: 327), желбата се разгледува соодветно на интересите и на плановите на агенсот, како главен двигател на внатрешната потреба и на желбата за реализација на дејството. Желбата на агенсот може да биде емоционално многу силна, да се доближи до стремеж, мечта и посакување. Во рускиот јазик желбата најчесто се искажува со модалниот глагол *хотеть*, но се среќаваат и *стремиться*, *мечтать* и *жаждать*. Овие глаголи одат во комбинација со инфинитивната форма од полнозначните глаголи што следуваат по модалните.

- 191) *Ох, — реков сочувствувајќи, — ох, добро вујне, — сакав уиџе некој збор да речам, но џаа уиџе џосилно заџлака и јаc конечно морав, морав да џојдам. Проклеџ да бидам, а џолку сакав џој час да се џродолжи, да џоѓледам во слаџкоџо бунџиџе.* (1980: 12)
- 191a) — *Ну, — сказал я сочувственно, — ну ладно, џеџџа, — я хџџел еџе чџџо-нибуџџ сказаџџ, но она заџлакала еџе џромче, и я был вынужден, вынужден окончаџџельно уџџџи. Буџџ я џрокляџџ, а џџак мне хџџелось, чџџобы эџџџџ миџ џродлился, мне хџџелось еџе џџсџџџреџџџ на дороџую моему сердцу навозную кучу.* (2005: 11)
- 191б) — *Oh – rekoh suosjećajući – oh, dobro, ujno – želio sam još koju riječ izustiti, no ona je još jače zaplakala i ja sam konačno morao, morao sam poći. Neka sam proklet, toliko sam želio da se taj trenutak produži, da pogledam na slatko bunjište.* (2019: 5)
- 191в) — *Ох, — рекох саосећајуџи, — ох, добра ујниџе — хџџео сам да каџџем јџџ неку реч, али она јџџ јаџе заџлака и ја сам конечно мораџо, мораџо да кренем. А џџако сам желеџо да се џџај џренуџџак одуџџи, да џоѓледам у слаџко буџџиџџе.* (1973: 16)

Во примерот (191) и во неговите преводи забележуваме продолжение на истата тенденџија. Во руското издание *сакав уиџе некој збор да речам* е преведено како *я хотел еџе что-нибуџџ сказаџџ*, односно го среќаваме модалниџт глагол *хџџџџ* и потоа следува глагол во инфинитив (*сказаџџ*), а во српскиџт и во хрватскиџт се употребени формите од глаголите *željeti* и *хџџеџџџџ*, соодветно. Во српскиџт превод, преведувачџт во да-конструкџијата го сместува глаголот *казаџџџџ* (*хџџео сам да каџџем*), а во хрватскиџт го среќаваме глаголот *izustiti* (*želio sam još koju riječ izustiti*). Во втората речениџа од овој пример модалниџт глагол *сака* го среќаваме во комбинаџија со фазниџт глагол (*се*) *џродолжува* – *сакав џој час да се џродолжи*. И во српскиџт и во хрватскиџт превод се среќава да-конструкџија (*желеџо да се џџај џренуџџак одуџџи/ želio da se taj trenutak produži*), а во рускиџт се користи конструкџијата *чџџџџџџ* + л-форма, бидејќи инфинитивџт, како нелична форма, не може да го искаже значењето на *сака* +

да-конструкција во која имаме т.н. различен субјект (воведувачкиот глагол *сака* и глаголот од да-конструкцијата се во различни лица – [*јас*] *сакав* *штој* *час* *да* *се* *продолжи* (сп. Иванова и Градинарова 2015: 105)⁹. Впрочем, тоа е и причината поради која и во хрватскиот превод не се употребува инфинитивот, иако низ делото доминира како преводен еквивалент на да-конструкцијата, а во ваквите употреби тие форми не се конкурентни и во српскиот.

Во примерот (192) не се искажува личната желба на нараторот: тој од негова гледна точка ни ги пренесува желбите, чувствата на друг лик, поточно на Исак, Кејтеновиот син, другата централна личност во „Големата вода“ покрај нараторот, кој зборува во прво лице.

192) *Сакаше да го остават* *шаму*, на *злуциите*. (1980: 129)

192а) *Он хотел, чтобы едо оставили* *мышам*. (2005: 120)

192б) *Htio je da ga ostave ondje, miševima*. (2019: 68)

192в) *Желео је да га оставе* *шамо*, *мишевима*. (1973: 135)

Во примерите (192б) и (192в), и во српскиот и во хрватскиот превод се употребува да-конструкцијата. Во рускиот превод во примерот (192б) ја среќаваме употребата на *чтобы* + л-формата. Во составот на зависните дел-реченици на инфинитивот му конкурираат или целосно го заменуваат зависните дел-реченици со *чтобы* и глагол на –л (т. е. во условен начин) (Иванова 2015: 117). Ова важи и за случаите со сложениот предикат, особено кога со модалниот глагол *сака* конструкцијата има повеќесубјектен карактер, каков што е примерот (193).

⁹ „Наиболее часто упоминаемый критерий для непризнания глагола вспомогательным — способность присоединить да-предложение с субъектом, не референтным субъекту первого глагола. Этот критерий работает для части глаголов. Так, глагол *искам* способен образовать не только *моносубъектную*, но и *разносубъектную* конструкцию, ср.: *Искам да ти помогна*. ‘Я хочу тебе помочь’ и *Искам да ми помогнеш*. ‘Я хочу, чтобы ты мне помог’“ (Иванова и Градинарова 2015: 105).

Покрај она што сака да ни (рас)каже нараторот, во нарацијата среќаваме и модални конструкции преку кои тој ни ги предава и оние нешта што не му се допаѓаат, што не ги сака, кои понекогаш служат и како предупредување, обраќање кон читателот. Тоа можеме да го забележиме во примерот:

193) *Зайомнеѝе љо ѝој збор ако не сакаѝе на секој чекор да ве клоцааѝ.*
(1980: 17–18)

193а) *Зайомниѝе эѝо слово, если не хоѝиѝе, чѝобы вас ѝинали на каждом шаѝу.* (2005: 17)

193б) *Zapamtite tu riječ ne želite li da vas na svakom koraku udaraju.* (2019: 8)

193в) *Уѝамѝиѝе ѝу реч ако не желиѝе да вас на сваком кораку рѝиѝају.*
(1973: 19)

Забележуваме дека и во овој пример, и во хрватскиот и во српскиот јазик е употребена да-конструкцијата, а во рускиот превод полнозначниот глагол по модалниот е воведен со *чтобы*.

Според Иванова (Иванова: 2014: 130–131), Н. Р. Добрушина (Добрушина 2012: 52–54) ги прикажува условите за употреба на *чтобы* (на фонот на *что*), кој воведува две групи реченични дополнувања: од целев тип (назив со кој сака да направи разлика, но и сопоставување со вистински целни конструкции, односно целните зависносложени дел-реченици) и од епистемичен тип.

Дополнувањата од целев тип се актанти со значење на желба: *хотеть, хотеться, желать, пожелать, предпочитать, стремиться, (не) дай бог* (со овие глаголи секогаш се употребува *чтобы*), *выгодно, бояться* и др.

Оттука, се надоврзуваме на Минова-Ѓуркова (2011: 277–278): „Во целни реченици можат да се трансформираат тие причински и условни реченици што го содржат глаголот сака во зависните дел-реченици. Од ова јасно произлегува модалниот

карактер на целните зависни дел-реченици, бидејќи кај нив и кога станува збор за минати дејства – не се кажува дали се извршени. Модалниот карактер на дејствата овде се осигурува со присуство на да-конструкцијата, а може да се нагласи и со употреба на модални глаголи.“

Токму затоа примерот (193): *Зайомнейџе ѓо љој збор ако не сакаџе на секој чекор да ве клоцааџџ.*, може да се трансформира во: *Зайомнейџе ѓо љој збор за да не ве клоцааџџ.*

2.19. Дополнување кон модалните глаголи во македонскиот јазик

По направената анализа на модалните глаголи во македонскиот јазик, доаѓаме до неколку заклучоци.

Со глаголот *ѝреба* се изразува, исто така, наложување, но обично засновано врз внатрешно сознание на субјектот, а со глаголот *сmee* дозвола да се изврши дејството. *Може, мора* и *сmee* се менуваат по лице и по време, а *ѝреба* се употребува безлично само во трето лице еднина во сегашно време.

Со негираниот модален спецификатор *сmee*, односно *не смее* се посочува неизбежност, т. е. вршителот нема можност за алтернативна опција.

194) *Живее и никогаши не смее да се врати в град.* („Било едно дете“, Глигор Поповски, 1959)

Со модалниот спецификатор *ѝреба* се изразува наметната должност за свесна планираност и за примена обврска.

195) *Наѝаму се соопѝѝување на кој ден и кога ѝреба да ѝи чекаме и ни беше уѝаѝена молба да им обезбедиме смесѝување, јадење и ѝочинка.* („Дневник по многу години“, Блаже Конески“)

Меѓу глаголите *мора* и *ѝреба* има извесна семантичка нијанса во однос на вистинското (не)исполнување на предикацијата. Преку глаголските форми на *мора* се

очекува дејството да (не) се реализира, додека кај глаголот *ѿреба* не мора да значи дека дејството навистина мора да (не) се реализира.

196) *Поради тоа мораше да се сфроче, како што и беше предвидено по сѫштвото, тајно злосање.* („Дневник по многу години“, Блаже Конески“)

197) *Сфаџивме дека **џреба да се џомаџа***. („Дневник по многу години“, Блаже Конески“)

За изразување на категоријата можност можеме да изделиме три основни модални вредности: освен можноста, и дозвола и способност.

Типични спецификатори на категоријата можност се *може* и *не мора*.

Кога модалниот дел на сложениот предикат се наоѓа во потенцијална форма, модалната вредност на реченицата потенцијално се претполага како можна во однос на можноста за (не)извршување на дејството.

Кога зборуваме за поместувања во флексијата на модалните глаголи, може да се забележи дека глаголот *ѝреба* има безлична употреба и се среќава во трето лице еднина, сегашно време. Оваа форма е генерализирана за сите лица и за еднина и за множина. Таквото отсуство на флексијата се среќава и кај *може* (кога искажува допуштеност и барање дозвола) и *мора* (кога изворот на модалноста е надвор од агентот на основниот глагол). Може да се каже дека овие глаголи имаат понезависна функција надвор од предикатот, но тоа е поврзано повеќе со семантичките отколку со синтаксичките критериуми (Чашуле 1989: 99).

Модалните глаголи го заземаат првото место во глаголската фраза во која се појавуваат. Важно е да се истакне нивното појавување пред фазните глаголи. Пред модалните глаголи се појавуваат само модалните честици како *ќе*, *би* и одречните форми *не*, *нема да* (Чашуле 1989: 99).

198) Тој ни соопштил решиително дека Универзитетот треба да се дислоцира, за да може да ја почне работата во другите градини, во нормални услови, уште оваа есен. („Дневник по многу години“, Блаже Конески“)

Глаголот *сmee* (Чашуле 1989: 106), според семантичките карактеристики, е мошне сличен на *може*. И кај *сmee* се работи за немање пречка за реализирање на дејството. *Сmee* искажува само деонтичка модалност на допуштеност, дозвола и отвора место само за честичката *да* во комбинација со не-минато време. Во одречната форма *не смее* искажува деонтичка модалност на задолжителност, забрана, т. е. задолжителност да не се изврши дејството. По интензитет, *не смее* е близок до *мора*. *Мора* со деонтичка модалност искажува задолжителност (Чашуле 1989: 107). Во идно време *мора* искажува само деонтичка модалност. Степенот на задолжителност на *мора* е поголем од тој на *треба*. *Треба* со деонтичко значење отвора место само за да-конструкција во не-минато време (Чашуле 1989: 110). Честа е одречната форма со модалниот глагол *треба*. *Треба* искажува поблага дебитативност (силна обврска од говорителот) и отвора можност за поголема слобода на субјектот. Кога се работи за наложување од страна на деонтички извор надвор од субјектот, се искажува посебен вид објективна состојба, при што деонтичкиот извор се појавува во „советодавна“, „упатувачка“ функција.

2.20. Модалноста во шпанскиот јазик

Во шпанскиот јазик модалноста, освен со модални зборови, се искажува и со модалните сложени глаголки конструкции со инфинитив. Има два типа модални сложени глаголки конструкции: едните искажуваат деонтичка, а другите епистемична модалност. Со првиот тип на подметот му се придава некаква способност, му се дава наредба, се искажува желба или можност во врска со нешто. На пример, во реченицата: *La necesidad de su reforma **no puede, pues, discutirse.*** (Појтребајќа за неговата реформа не може да се расправа) (CP, p. 8) се одрекува одредена можност да се расправа за потребата од реформата. Од друга страна, со епистемичната модалност се претставува некоја состојба како објективно потребна, возможна или веројатна, според мислењето на зборуваачот. Така, на пример, во реченицата: *La necesidad de su reforma **debe de haberse discutido*** (За појтребајќа на неговата реформа би требало да има расправа), не се искажува потребата за расправата, туку степенот на сигурност на зборуваачот за тоа дали се расправало. Секако, може да постои повеќе од една интерпретација на овие реченици.

Иако деонтичката модалност е најчесто поврзана со подметот, исто така, може да се пронајде и во бесподметни реченици или, пак, во реченици што имаат подмет, но не се му припишуваат способности, намери или можности.

Кога се комбинираат последователно два помошни модални глагола, и двата можат да искажуваат деонтичка модалност или, пак, еден да искажува деонтичка, а другиот епистемична модалност, но не може и двата да искажуваат епистемична модалност.

Основни модални перифрази со инфинитив се *poder* + инфинитив, *deber (de)* + инфинитив, *tener que* + инфинитив, *haber de/que* + инфинитив.

2.21. Кон модалниот глагол *poder* + инфинитив

Глаголот *poder* во шпанскиот јазик ги има следните значења (според Толковниот речник на шпанскиот јазик на Шпанската кралска академија: <https://dle.rae.es/poder>)

Poder: Del lat. vulg. *potēre, creado sobre ciertas formas del verbo lat. posse 'poder¹', como potes 'puedes', potēram 'podía', potuisti 'pudiste', etc.

1. tr. Tener expedita la facultad o potencia de hacer algo.

Sin.: **valer¹**.

2. tr. Tener facilidad, tiempo o lugar de hacer algo. U. m. con neg.

Sin.: **lograr, conseguir, obtener, alcanzar, permitirse**.

3. tr. coloq. Tener más fuerza que alguien, vencerlo luchando cuerpo a cuerpo.

Puedo a Roberto.

Sin.: **vencer, ganar, dominar, superar, derrotar**.

4. intr. Ser más fuerte que alguien, ser capaz de vencerlo. *No pudo con su rival.*

Sin.: **vencer, ganar, dominar, superar, derrotar**.

5. intr. Aguantar o soportar algo o a alguien que producen rechazo. U. con el verbo en forma negativa. *No puedo con sus impertinencias.*

6. intr. Ser contingente o posible que suceda algo. *Puede que llueva mañana.*¹⁰

¹⁰ Poder: од латинскиот. vulg. *potēre, од одредени форми на латинскиот глагол. posse 'може', како potes 'puedes', potēram 'podía', potuisti 'pudiste' итн.

1. tr. Да има можност или моќ да направиш нешто.

Синоним: **valer¹**.

2. tr. Да има можност, време или место да се направи нешто. со нег.

Синоними: **lograr, conseguir, obtener, alcanzar, permitirse**.

3. tr. колоквијален: Да бидеш појак од неког, да победиш борејќи лице в лице. *Можам да го љубедам/скришам Роберто.*

Синоними: **vencer, ganar, dominar, superar, derrotar**.

Poder + инфинитив е сложена глаголска конструкција со која најдобро може да се покаже разновидноста на модалните значења. Всушност, секој зборуваач, зависно од ситуацијата или од контекстот, најприродно би ја прифатил конструкцијата:

Juan puede venir. (Хуан може да дојде.)

- а) Мислам дека Хуан ќе дојде.
- б) Постои можност Хуан да дојде меѓу други можности.
- в) Хуан е способен да дојде.
- г) Хуан има дозвола да дојде.

1. Знам дека Хуан има дозвола да дојде.

2. Јас му давам дозвола на Хуан да дојде.

Првите две објаснувања се однесуваат на можноста да се случи нешто и затоа врз нив влијае познавањето на ситуацијата во реалноста и можноста таа да се исполни, односно искажуваат епистемична модалност. Вторите две објаснувања се однесуваат на способноста или дозволата на агенсот да направи нешто, односно искажуваат деонтичка модалност.

Како сложена глаголска конструкција што искажува деонтичка модалност, *poder* + инфинитив искажува способност, право или можност, но исто така, и дозвола (RAE 2010: 540). Според Кастро (Castro 1999: 164), деонтичката модалност на глаголот *poder*

4. интр. Да бидеш посилен од некого, да можеш да го победиш. *Тој не можеше да го победи својот ривал.*

Синоними: *vencer, ganar, dominar, superar, derrotar.*

5. интр. Да издржи или трпи нешто или некој што предизвикува отфрлање. Употреба? (провери за што е кратенка U.) со глагол во одречна форма. *Не можам да ја поднесам твојата орскаси.*

6. интр. Нешто што може да се случи. *Утре може да вrne дожд.*

се појавува кога некое дејство е претставено како дозволено, а за тоа е потребна и авторитативна страна што ја дава дозволата.

199) *Las medidas de seguridad **no pueden resultar** ni más gravosas ni de mayor duración que la pena abstractamente aplicable al hecho cometido, ni exceder el límite de lo necesario para prevenir la peligrosidad del autor.* (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal, <https://www.boe.es>)

*Безбедносниџе мерки **не можат да бидат** џоџешики или џодолџи оо казнаџа шџо аџсџпракџно се џрименува за извршеноџо дело, ниџу да ја надминаџ џраницаџа на она шџо е неоџходно за да се сџречи сџџориџелџи да сџџане оџасен.*

Прашањата за способностите на соговорникот во врска со нешто можат да се интерпретираат како барања: *¿No podrías irte a vivir a casa de tu tía Rosario? (He би можел да одиш да живееш во куќаџа на џеџџка џи Росарио?)* (Aub, Calle).

200) *Le preguntó si **podría** descender sin aire a veinte metros de profundidad, y Euclides dijo que sí.* (Márquez, Amor en tiempos de colera)

*Го џраша дали **може да се нурне** дваесеџ метри во длабочина без воздух, и Еуклид, рече да.* (Маркес, Љубов во време на колера)

201) *–¿**Puedo** preguntar algo, mi teniente? –dijo Lituma.* (Llosa, Lituma en los Andes)

*– Puedes –dijo el teniente–. Lo que no sé es si yo **podré** contestarte.*

***Може да џрашам** нешџо џоручнику?*

*Може – рече џоручникоџ. Но не знам дали **ќе можам** јас да џи ооџворам.* (Љоса, Смрџ на Андџџе)

202) *¿Quién **puede dedicar** un par de meses a leerse un radioteatro?* (Llosa, Lituma en los Andes)

*Кoj **може да посвети** два месеци на радиодрама?* (Љоса, Смрт на Андите)

203) *La peor desgracia de esta casa es que **no se puede dormir**.* (Márquez, Amor en tiempos de cólera)

*Најголемиа несреќа во оваа куќа е што **не може да се спие**!* (Маркес, Љубов во време на колера)

204) *Muchos métodos para eliminar la cafeína utilizan solventes químicos como cloruro de metileno o acetato de etilo, los cuales **pueden dejar** residuos en el café.* (<https://www.informador.mx/>)

*Многу методи за отстранување на кофеинои корисни хемиски растворувачи како метилен хлорид или етил ацетат, кои **можат да остават** остатоци во кафеио.*

2.22. Кон модалниот глагол *deber* + инфинитив

Глаголот *deber* во шпанскиот јазик ги има следниве значења (според Толковниот речник на Шпанската кралска академија):

Deber: Del lat. *debēre*.

1. tr. Estar obligado a algo por la ley divina, natural o positiva.
U. t. c. prnl. *Deberse a la patria*.
2. tr. Tener obligación de corresponder a alguien en lo moral.
3. tr. Cumplir obligaciones nacidas de respeto, gratitud u otros motivos.
4. tr. **adeudar** (|| tener una deuda material). *Pedro debe cien euros a Juan*.

Sin.: **adeudar**¹¹.

5. tr. Tener por causa, ser consecuencia de. U. t. c. prnl. *La escasez de los pastos se debe a la sequía*.
6. tr. U. como auxiliar en las perífrasis, en las que añade una nota de inseguridad o probabilidad al verbo principal. *Debe de hacer frío. Debieron de salir a pelear*.¹¹

¹¹ Од лат. *debēre*.

tr. Да се биде принуден на нешто со божествен, природен или позитивен закон. *Ќе ти дојде да ти дојде на нешто божествено.*

tr. Обврска да се направи нешто морално.

tr. Да се исполнат обврските од почит, благодарност или други причини.

tr. должи(|| имаат материјален долг). *Педро му дојде на Хуан сто евра.*

Синоним: *adeudar*

tr. Причина или последица. *Недојдејќи на нешто се дојде на нешто.*

Во современиот шпански јазик двете варијанти на модалната сложена глаголска конструкција со глаголот *deber*, односно *deber* + инфинитив и *deber de* + инфинитив отвораат полемики во врска со нивната употреба. Според RAE (2010: 538), првата сложена глаголска конструкција, *deber* + инфинитив, искажува деонтичка модалност, а втората (*deber de* + инфинитив), искажува епистемична модалност. Тоа се објаснува со следните примери:

205) *Debes beber mucha agua.* (*Мораш да пиеш многу вода.*) – со овој исказ се дава наредба, совет.

206) *Debes de beber mucha agua.* (*Мора да пиеш многу вода.*) – со овој исказ зборуваачот дава своја претпоставка.

Сепак, во современиот јазик постои тенденција на губење на честицата *de* и сè почесто се користи само глаголската перифраза *deber* + *infinitivo*. Во минатото некои граматичари како Гили Гаја (Gaya 1961: 113) ја исклучувале конструкцијата *deber* + инфинитив од сложените глаголски конструкции во шпанскиот јазик, иако современите лингвисти тврдат дека оваа конструкција отсекогаш постоела и била модална (Аргоуо 2011: 11–12). Гаја (Gaya 1961: 113) смета дека значењето на глаголот *deber* ‘да биде принуден’, ‘да има обврска’ не е помошно, но конструкцијата со *deber de* + инфинитив го менува модалното значење, па оттаму ја сместува во сложените глаголски конструкции. Независно дали се сметала за сложена глаголска конструкција или не, јасно е дека и двете глаголски конструкции со векови се користеле и за искажување деонтичка модалност, поврзана со наредбата и/или потребата, како и епистемична, водена од претпоставките. Според Илјера (Yllera 1980: 140), „не постои разлика меѓу значењето на *deber* и *deber de* во средниот век, а исто така, и двете перифрази искажуваат наредба или потреба“. Илјера (Yllera 1980) додава и дека „поврзано со употребата на *deber de* со значење на *haber de* за да се искаже потреба, се зголемува

tr. U. како помошен глагол во перифразите, во кој додава нијанса на несигурност или веројатност на главниот глагол. *Мора да е ладно. Сигурно излегле да се борат.*

аналогичјата на случаи во кои оваа сложена глаголска конструкција искажува индукција, претпоставка, сомнеж“.

Според RAE (2010), во современиот јазик, употребата на *deber* + инфинитив се смета за деонтичка, додека *deber de* + инфинитив за епистемична модалност. Сепак, според Фернандес (Fernández 2006: 113), говорителите често погрешно ја употребуваат оваа глаголска конструкција за искажување модалност во двете варијанти, односно често ја користат перифразата *deber* + *инфинитив* како епистемична, а, од друга страна, не ја користат *deber de* + *инфинитив* како деонтичка.

Фернандес де Кастро (Fernández de Castro 1999: 172–173) со следните примери дава уште една илустрација на видовите модалност искажани со *deber (de)*, значења паралелни и со глаголот *poder*:

207) *Juan debe (de) estar descansando.*

(А) Епистемична модалност: Верувам со голема сигурност дека Хуан се одмора.

(Б) Динамична неутрална модалност: Многу е веројатно Хуан да се одмора. Според околностите многу е можно тој да се одмора.

(В) Динамична модалност насочена кон подметот: Хуан треба да се одмора, неговата природа или околностите бараат од него да се одмора.

(Г) Деонтичка модалност: Хуан мора да се одмора, задолжително е да се одмора затоа што тоа се смета за правилно.

а) деонтичка модалност со констатација: знам дека Хуан има обврска да се одмора;

б) деонтичка модалност со давање наредба: му ја наметнувам на Хуан обврската да се одмора.

Според верзијата на Граматиката на RAE:

„Во класичниот јазик има примери во кои се мешаат *deber de* и *deber* во комбинација со инфинитив; во сегашноста тоа мешање е многу често во разговорниот пишан и устен јазик. Во литературниот јазик разликата е јасна. [...] Разликата е многу експресивна и Академијата препорачува да се внимава“ (RAE 1973: 448)

Модалниот глагол *deber* има специфично значење уште од неговите корени (*de + habere*). Овој глагол има основно деонтичко значење („има задача да исполни некое задолжение“) (Fernández de Castro 1999: 176). Затоа многу често се среќава во административниот стил, особено во правните текстови и во законите, но и во публицистичкиот стил. Секако, се среќава и надвор од нормите и законите зададени од општеството и често врши функција на динамична модалност, и постојано се среќава во уметничколитературниот стил, напоредно со сложената модална конструкција *deber de* + инфинитив, преку која се искажува епистемична модалност, односно се дава некаква претпоставка, личен став на говорителот.

Преку следните примери ја илустрираме употребата на оваа сложена глаголска конструкција:

- 208) *El candidato presidencial Cornel West debe aparecer en las papeletas electorales de Michigan* (<https://noticias.foxnews.com>)

Прејсегашелскиот кандидат Корнел Вест мора да се појави на изборните ливчиња во Мичиган.

- 209) *El Supremo rechaza rebajar la pensión alimenticia que un padre en situación de mendicidad debe pasar a sus 4 hijos: “Ambos progenitores son responsables”* (<https://www.infobae.com>)

Врховниот суд го одфрли намалувањето на алиментацијата што татко бездомник мора да ја плати на своите 4 деца: „Одговорни се двајцата родители“

- 210) *Educación ética: ¿normas o virtudes? ¿Qué giro **debe tomar** la enseñanza de la ética en la formación de universitarios solidarios?* (<https://personaybioetica.unisabana.edu.co>)

Еѣичко образование: норми или доблестѣи? Каква насока ѣѣреба да заземе насѣаваѣа ѣо еѣика ѣри обукаѣа на сѣуденѣи доброволци?

- 211) *Si son dos o más los responsables de un delito o falta los Jueces o Tribunales señalarán la cuota de que **deba responder** cada uno.* (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal, <https://www.boe.es>)

Ако две или ѣовеќе лица се одговорни за кривично дело или ѣпрекршок, судиѣѣе или судовиѣѣе ќе го одредат делот за кој секој ѣѣреба да одговара.

- 212) *¿Cuál **debe aparecer** en las facturas? ... Como su propio nombre indica, el domicilio fiscal de una empresa es el que **debe aparecer** en las facturas.* (<https://www.ayselucus.es>)

Кој ѣѣреба да сѣѣи на факѣуриѣѣе? ... Како иѣѣо кажува неѣовойѣо име, даночнаѣѣа адреса на комѣанијаѣѣа е ѣѣаа иѣѣо мора да се ѣѣјави на нејзиниѣѣе факѣури.

Во уметничколитературниот стил:

- 213) *Cuando ella llegue con sus andrajos plomizos, el órgano callará y yo y el profesor de música **deberemos partir** para que el dueño de todo lo que aquí se ve, entre a esta habitación a tomar posesión de su señora.* (Llosa, Elogio de la madrastra)

Коѣа ќе дојде со нејзиниѣѣе оловни крѣеници, орѣулаѣѣа ќе замолкне и јас и ѣрофесорот ѣо музика ќе мора да заминеме за да може ѣаздаѣѣа, на

сеио ова иио се зледа, да влезе во оваа соба и да ја земе зосиожаиша.
(Љоса, Пофалба на макеата, 75)

- 214) *Nadie **debe estar solo** en una noche como esta.* (Márquez, Nos vemos en agosto)

Никој не треба да биде сам во ноќ како оваа (Маркес, Се гледаме во август, 60)

Во следните примери ја забележуваме употребата на сложената глаголска конструкција *deber de* + инфинитив:

- 215) *Lo oía rezongar, sólo por inquietarla, mientras buscaba a tientas las pantuflas que **debían de estar** junto a la cama.* (Márquez, Amor en tiempos de colera)

Го слушаше како нежодува, само за да ја вознемири, додека ги бараше иајучиите кои мораа да бидат покрај креветот. (Маркес, Љубов во време на колера, 2015: 33–34)

- 216) *Circula un chiste entre los veteranos que dice que Dios **debe de ser español**, porque si no, no se explica que haya tan pocas desgracias.*
(<https://elmundo.es>)

Се врши една шега меѓу ветераниите која вели дека Госио мора да е Шпанец, затоа што ако не е, нема објаснување што има толку малку несреќи.

- 217) *Ana Milán **debe de estar renovando** su casa porque fue vista por este espía en el Primark de Gran Vía viendo platos y cojines en la planta de decoración.*
(<https://elmundo.es>)

Ана Милан мора да го реновира својот дом затоа што била видена од овој шпион во Примарк на Гран Виа гледајќи чинии и јерничии на кајот за декорации. / Ана Милан сигурно го реновира својот дом затоа

ишѝо била видена од овој ишѝион во Примарк на Гран Виа ѓледајќи чинии и ѝерничѝа на каѝиоѝ за декорации

Во примерите (216) и (217) забележуваме дека станува збор за претпоставка и ова значење на конструкцијата *deber de* + инфинитив е еквивалентно со значењето за исѝакнување на веројатѝносѝ на ѝѝоа ишѝо се кажува со да-консѝрукцијата (Толковен речник на македонскиот јазик) на модалниот глагол *мора*. Затоа што овие конструкции влегуваат во сферата на презумптивот, на македонски можеме да ги преведеме и со *ќе* + да-конструкција (*Госѝод ќе да е Шѝанец./Ана Милан ќе да ѓо реновира својоѝ дом.*), иако со *мора* + да-конструкција се искажува поголем степен на веројатност, како што е дадено и преку вториот превод на примерот (217) – *сиѓурно ѓо реновира*.

Во шпанскиот јазик често се среќава истовремена употреба на *poder* и *deber (de)* + инфинитив.

218) *No nos demos por vencidos antes de actuar: hay cosas que se pueden hacer. Y que deben hacerse.*

Не се ѝредаваме ѝред да дејсѝвуваме: има неишѝа ишѝо можат да се наѝраватѝ. И ишѝо ѝреба да се наѝраватѝ. [P 4-12-93 / 56]

219) *No ha de ser la entereza del gobierno como debería ser, sino como puede ser.*

Иниѝѓриѝеѝоѝ на владаѝа не ѝреба да биде каков ишѝо би ѝребало да биде, ѝѝуку каков ишѝо може да биде. (Fajardo 1640: 807)

Во овие примери станува збор за неепистемична модалност и, според Кастро (Fernández de Castro 1999: 182), не е многу важно дали се интерпретираат како деонтички или како динамични. Тоа што може да се заклучи е дека се разгледуваат како квалитативно различни атрибути на оската меѓу можното и потребното, така што

некогаш можат да се спојат, а некогаш да се разграничат во определена ситуација. Секако, се среќаваат и во ситуации кога искажуваат деонтичка модалност:

220) *Al configurar los delitos contra el honor del modo en que se propone, se otorga a la libertad de expresión toda la relevancia que puede y debe reconocerle un régimen democrático.* (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal, <https://www.boe.es>)

Со конфигурирање на злоспорствата против честа на предложениот начин, на слободата на изразување и се дава сета релеванност што може и треба да ја признае еден демократски режим.

При разгледување на епистемичната употреба на овие два модални глагола, наидуваме на многу разлики.

221) *La policía informó que hubo un aviso previo por teléfono, y sospecha que {pudo/ debió (de)} tratarse de una acción del Ejército Republicano Irlandés (IRA).* [P 28-2-93 / 8]

Полицијата информираше дека добиле телефонско предупредување и се сомнева дека (може да/ мора да) станува збор за дејство на републиканската војска на Ирска.

Овде не постои опозиција меѓу идеите, туку различни степени на ист исказ, односно поголема или помала одговорност на зборуваачот кон исказот. На пример, ако се каже дека полицијата се сомнева дека може да станува збор за атентат, значи дека само ја разгледува таа можност, но ако се каже дека полицијата се сомнева дека мора да станува збор за атентат, значи дека има многу показатели за тоа.

Оваа градација на епистемичната модалност може да се објасни како интуитивна разлика меѓу *можношо* и *по̀требношо*. Ако е нешто можно, се отвора простор тоа да се случи, но ако е потребно, тогаш тоа е веќе единствената можна опција (можноста е најголема).

Затоа е многу тешко да се разграничат значењата на овие два модални глагола. *Deber (de)* + инфинитив не искажува само наредба туку може да искаже и (многу висока) веројатност за некој исказ, која би имала помала веројатност ако се искаже со *poder* + инфинитив – модалната сложена глаголска конструкција на веројатноста. Затоа се потребни најмалку две варијанти – динамично-деонтичка (можност и потреба, или дозвола и наредба) и епистемична (со поголем или помал степен на веројатност).

2.23. Кон модалниот глагол *tener* + *que* + инфинитив

Глаголот *tener* во шпанскиот јазик има голема палета значења. Според Толковниот речник на Шпанската кралска академија, тие се:

Del lat. *tenēre*.

Conjug. modelo actual.

1. tr. Asir o mantener asido algo.

Sin.: **coger, agarrar, sujetar, asir.**

2. tr. **poseer** (|| **tener** en su poder).

Sin.: [bienes] **poseer, atesorar, ostentar, gozar, disfrutar.**

[en un lugar] **guardar, conservar.**

[una característica] **presentar, poseer.**

3. tr. **mantener** (|| sostener). U. t. c. prnl.

Sin.: **sostener, mantener, sujetar, aguantar.**

4. tr. Contener o comprender en sí.

Sin.:

contener, encerrar, guardar, incluir, comprender, englobar, abarcar, albergar.

5. tr. **dominar** (|| sujetar).

Sin.: **dominar, sujetar, retener, atraillar.**

6. tr. **guardar** (|| cumplir). *Tener la palabra, la promesa.*

Sin.: **guardar, cumplir.**

7. tr. **hospedar** (|| recibir huéspedes).

Sin.: **albergar, hospedar**.

8. tr. Estar en precisión de hacer algo u ocuparse en ello. *Tener clase. Tener junta.*
9. tr. Juzgar, reputar, considerar. *Tener a alguien por rico. Tener a gala, a honra algo.* U. t. c. prnl. *Tenerse por sabio.*

Sin.: **considerar, juzgar, estimar, reputar**.

10. tr. Estimar, apreciar. *Tener en poco, en mucho.* U. t. c. prnl.
11. tr. Emplear, pasar algún espacio de tiempo en un lugar o sitio, o de cierta manera. *Tener las vacaciones en Barcelona. Tener un día aburrido.*
12. tr. **experimentar**. *Tener vergüenza, miedo, hambre, calor, nervios.*

Sin.: [una sensación o sentimiento] **sentir¹, experimentar**. [una enfermedad] **sufrir, padecer**.

13. tr. Mantener una actitud. *Tener cuidado, consideración.*
14. tr. Profesar un sentimiento hacia alguien o algo. *Tener cariño, odio.*

Sin.: **profesar, abrigar, albergar, sentir¹**.

15. tr. U., con los nombres que significan tiempo, para expresar la duración o edad de las cosas o personas de que se habla. *Tener años. Tener días.*
16. tr. U. como auxiliar con participio conjugado, **haber¹**. *Te tengo dicho que no salgas.*

Sin.: **haber¹**.

17. tr. Denota la necesidad o determinación de hacer aquello que expone una cláusula posterior introducida por *que*. *Tendré que salir*.
18. tr. p. us. Detener, parar. U. t. c. prnl.
19. tr. desus. Guardar, cuidar, defender algo.
20. intr. Dicho de una persona: Ser rica y adinerada.
21. prnl. Dicho de una persona: Afirmarse o asegurarse para no caer.
22. prnl. Dicho de un cuerpo: Hacer asiento sobre otro.
23. prnl. Resistir o hacer oposición a alguien en una riña o una pelea.
24. prnl. Atenerse, adherirse, estar por alguien o por algo.
25. prnl. desus. detenerse (|| pararse).¹²

¹² Од лат. *tenēre*.

1. тр. Да се фати или држи нешто.

Синоними: *coger, agarrar, sujetar, asir*.

2. тр. да поседува (|| да се има во нечија сопственост).

Синоними: [нешта] *poseer, atesorar, ostentar, gozar, disfrutar*.

[место] *guardar, conservar*.

[карактеристика] *presentar, poseer*.

3. тр. да одржува (|| да држи).

Синоними: *sostener, mantener, sujetar, aguantar*.

4. тр. Да содржи или да има во себе.

Синоними: *contener, encerrar, guardar, incluir, comprender, englobar, abarcar, albergar*.

5. тр. да доминира (|| да држи).

Синоними: *dominar, sujetar, retener, atraillar*.

6. тр. чува (|| исполни). Исполни збор, ветување.

Синоними: *guardar, cumplir*.

7. тр. да биде домаќин (|| да прима гости).

Синоними: *albergar, hospedar*.

8. тр. Да се биде во позиција да прави нешто или да се занимава со тоа. *Има час. Има состанок*.

9. тр. Суди, смета, размислува. Да се смета некој за богат. Да се гордееш, да почитуваш нешто. Да се сметаш за мудар.

Синоними: *considerar, juzgar, estimar, reputar*.

10. тр. Да се процени, да се цени. *Да се има малку, да се има многу*.

11. тр. Употреби, да помине одреден временски период на место или локација, или на одреден начин. *Да се поминаат празниците во Барселона. Да се има здоревен ден*.

12. тр. Доживее. Да се чувствува срам, страв, глад, топло, нервоза

Сложената глаголка конструкција *tener que* + инфинитив искажува многу силна или неизбежна потреба или задолжение, со што се разликува од *deber* и *haber* + инфинитив, кои се блиски по значење.

Според RAE (2010), со епистемичната модалност на овој глагол се искажува некаков јасен заклучок или сигурна импликација за нешто, а со деонтичката се искажува наредба, исто како и со *deber* + инфинитив, најчесто претставена како неизбежна или наметната потреба од надворешните околности, така што не може да се избегне. Од друга страна, со *deber* + инфинитив се искажува нешто општо посакувано или нешто според прифатените норми од општеството, но тоа не се случува и со идејата на наредбата дадена со *tener que* + инфинитив. Според RAE (2010: 539), со примерот: *Las autoridades a veces tienen que cometer actos ilegales* (Власџиџиџе џонекоџаш џџреба џа џраваш џелеџални џејсџва), се искажува дека им е наредено да го прават тоа, но почудна и понеприродна би била варијантата: *...deben cometer actos ilegales* (...мора џа џраваш џелеџални џејсџва).

Според Фернандес де Кастро (Fernández de Castro 1999: 186), идејата за импликацијата од страна на говорителот може некогаш да доведе и до одредено мешање на овие два глагола. Преку примерите: *¡Tiene que ir a la cárcel!* (Треба џа џи во заџвор!), и: *¡Debe ir a la cárcel!* (Мора џа џи во заџвор!), Кастро потврдува дека во шпанскиот јазик се забележува разлика меѓу овие два модални глаголи. Во првиот

Синоним:[чувство] sentir, experimentar.[болест] sufrir, padecer.

13. тр. Да се има став. Да се биде внимателен.

14. тр. Да се признае чувство кон некогаш или нешто. Да се има наклонетост, да се мрази.

Синоними: profesar, abrigar, albergar, sentir

15. тр. со именки што значат време, за да се искаже времетраењето или годините на работите или луѓето за кои се зборува. *Има џодини. Има џенови.*

16. тр. како помошен со конјугиран партицип, има. Ти имам кажано да не излегуваш.

Синоними.: haber.

17. тр. Ја означува потребата или определбата да се направи она што е изразено во следната дел-реченица воведена од партикулата *que*. *Ќе морам џа излезам.*

18. тр. Застане.

19. тр. Чува, брани.

20. интр. се однесува на личност: Да се биде богат и богат.

21. кратенка на мк. се однесува на човек: Да стои цврсто или да не падне.

22. prnl. се однесува на тело: Едно врз друго.

23. prnl. Спротивставување во кавга или тепачка.

24. prnl. Залагање за некогаш или нешто.

25. prnl. detenerse (|| pararse).

пример казната се наметнува, односно говорителот е тој што ја наметнува осудата, а во вториот пример, со силното деонтично значење на *deber*, казната е неизбежна и неопходна.

222) *En efecto, la Universidad del siglo XXI no puede replegarse en una torre de marfil, sino que **tiene que continuar** la labor emprendida y seguir profundizando en su inserción, significación y capacidad de servicio con relación al tejido social, cultural y económico.*

Нависѣтина, Универзитетот на 21 век не може да се повлече во кула од слонова коска, туку **мора да ѝ продолжи** со преземената работа и да ѝ продолжи да ѝ ѝ продлабочува своето вмешнување, значење и капацитетот да служи во однос на социјалното, културното и економското ѝ киво.

223) *Quienes a la entrada en vigor de esta ley orgánica dispongan de una acreditación para Profesor/a Titular de Universidad o hubieran iniciado el trámite para su obtención o estén contratados como Profesor/a Ayudante Doctor/a, Profesores/as Colaboradores/as con carácter indefinido o Profesor/a Contratado/a Doctor/a, **no tendrán que acreditar** el requisito de estancias de movilidad en universidades y/o centros de investigación.* (Ley Orgánica 2/2023, de 22 de marzo, del Sistema Universitario, <https://www.boe.es>)

*Оние што ѓо сшајуваејто во сила на овој орѓански закон имаат акредитација за универзитетски професор или го започнале процесот за нејзино стекнување или се договорени како доценти, соработнички професори со неодреден карактер или професор по договор, **нема да мора да го докажуваат** условите за мобилност престој во универзитет и/или испражувачки центри.*

Исто така, *tener que* + инфинитив најчесто се користи за да искаже дејство што е наметнато и што најчесто е против волјата на подметот.

224) *¡Pues buena la que me ha caído a mí esta tarde de tener que andar a cada momento de niñera con ustedes, vamos!* (El Jarama, 1999: 179)

Одлично што ова ѝлагне ми се ѝагна мене да ѝтреба да ве чувам секој миџ, ајге!

Во примерот (224) се забележува незадоволство кон наметнатата задача во реченицата.

При употребата на *tener que* + инфинитив јасно се гледа фрустрацијата, жалбата или имплицираниот протест кон искажаните вредности, и неговото потекло се објаснува преку идејата за ѝоѝтреба и обврска добиени преку интуицијата. Според Фернандес де Кастро (Fernández de Castro 1999: 188), при деонтичката модалност што ја искажува овој глагол среќаваме конфликт на моќ; независно дали станува за збор за законска обврска или за околностите што го опкружуваат подметот, тие речиси секогаш се против неговата волја и желби, и многу често доаѓа до судир, па во тој случај и нормата и обврската претставуваат надворешна наметнатост. Овој тип обврска најдобро се искажува со *tener que* + инфинитив и затоа оваа сложена глаголска конструкција се смета за многу силна. Сепак, не станува збор за разлика во степенот, туку во квалитетот: обврската добива посебно значење кога се судира со волјата на подметот, значење што се губи кога обврската не е наметната, туку агентот е свесен за нејзината потреба и ја прифаќа; притоа, не доаѓа до внатрешен конфликт.

Ова е најчестата употреба на *tener que* + инфинитив, но не и единствената. Понекогаш искажува и чиста деонтичка и динамична потреба, и тогаш целосно може да се замени со сложена глаголска конструкција со глаголот *deber*, без притоа воопшто да го смени значењето на реченицата. Сепак, појавата на оваа синонимија не е многу честа.

2.24. Кон модалниот глагол *haber* + *que* + инфинитив

Глаголот *haber* според Толковниот речник на шпанскиот јазик во редакција на Шпанската кралска академија ги има следниве значења:

Del lat. *habēre* 'tener'.

Conjug. modelo actual.

1. aux. U. para conjugar otros verbos en los tiempos compuestos. *Yo he amado. Tú habrás leído.*

Sin.: **tener**.

2. aux. U. con infinitivo que denota deber, conveniencia o necesidad de realizar lo expresado por dicho infinitivo. *He de salir temprano. Habré de conformarme.*
3. tr. Dicho de una persona: Apoderarse de alguien o algo, llegar a tenerlo en su poder. *Antonio lee cuantos libros puede haber.*
4. tr. desus. **poseer** (|| tener en su poder).
5. impers. **ocurrir** (|| acaecer). *Hubo una hecatombe.*

Sin.: **ocurrir, suceder, acaecer¹, acontecer¹, sobrevenir**.

6. impers. Celebrarse, efectuarse. *Ayer hubo junta. Mañana habrá función.*
7. impers. Ser necesario o conveniente aquello que expresa una cláusula posterior introducida por *que*. *Habrá*

que pasear. Hay que tener paciencia. Hay que ver lo que se hace.

Sin.: **deber¹, tener.**

8. impers. Estar realmente en alguna parte. *Haber veinte personas en una reunión. Haber poco dinero en la caja.*

9. impers. Hallarse o existir real o figuradamente. *Hay h ombres sin caridad. Hay razones en apoyo de tu dictamen.*

Sin.: **existir, hallarse, encontrarse, andar¹.**

10. impers. Denota la culminación o cumplimiento de la medida expresada. *Poco tiempo ha. Habrá diez años.*

11. prnl. Portarse, proceder bien o mal.¹³

¹³ Од латинскиот. habēre 'да има'.

1. помошен глагол. да конјугира други глаголи во сложените времиња. сум сакал. ќе си прочитал.
Синоним: tener.

2. помошен глагол: со инфинитив што означува должност, погодност или потреба да се изврши она што се изразува со наведениот инфинитив. *Морам да заминам ѿрано. Ќе морам да се соочам.*

3. тр. Се однесува на личност: Да се поседува некој или нешто, да го има во своја моќ. *Анѿонио чииа колку ииѿо може ѿвеќе книѿи.*

4. тр. Надвор од употреба. да поседува (|| да се има во нечија моќ).

5. безличен. да се случи (|| да се случи). Имаше хекатомба.

Синоним.: ocurrir, suceder, acaecer, acontecer, sobrevenir.

6. безличен. Да се слави, да се спроведе. *Вчера имаше сосѿанок. Уѿре ќе има насѿаѿ.*

7.. Да се биде неопходно или погодно она што е изразено во следната дел-реченица воведена со партикулата *que*. Ќе треба да се прошеваме. Треба да бидете трпеливи. Мора да видите што правите.

Синоним: deber, tener

8. безличен. Нешто да биде некаде. *Има дваесет луѓе на сосѿанокот. Има малку ѿари во куѿијата.*

9. безличен: Да се наоѓа или да постои навистина или фигуративно. *Посѿојат мажи без милост. Посѿојат ѿчини да се ѿодржи вашето мислење.*

Синоним: existir, hallarse, encontrarse, andar

10. безличен. Да се означи кулминација или исполнување на искажаната мерка. *Помина крајко време. Ќе да има десет години.*

11. смени. Да се однесуваш, добро или лошо.

Кога зборуваме за сложената глаголска конструкција *haber de* + инфинитив, треба да се спомене дека во современиот шпански јазик има поограничена употреба од другите модални конструкции и се користи најчесто во пишаниот јазик. Од друга страна, тоа е најстарата сложена глаголска конструкција што искажува обврска во шпанскиот и звучи постандардно од *tener que* + инфинитив, чија употреба доминира во сите земји каде што се зборува шпанскиот јазик (Gaya 1961: 112). Затоа е многу тешко да се споредува со другите перифрази што искажуваат модалност во шпанскиот јазик.

Според RAE (2010), сложената глаголска конструкција со овој глагол, исто така, искажува и епистемична и деонтичка модалност. Кога се користи како конструкција што искажува деонтичка модалност, преку неа се искажува обврска, односно должност. Ретко се искажува епистемична модалност, и тоа најчесто во уметничколитературниот функционален стил. Како деонтичка сложена глаголска конструкција, понекогаш развива значење и блиско до она на *ir a* + инфинитив, односно дава интерпретација за некое идно дејство.

225) *Los criterios generales a los que **habrán de ajustarse** las universidades en materia de convalidación y adaptación de estudios cursados en centros académicos españoles o extranjeros.* (Ley Orgánica 2/2023, de 22 de marzo, del Sistema Universitario, <https://www.boe.es>)

Општии критериуми на кои универзитетите ќе мора да се усогласат во однос на валидација и адаптација на студии завршени во шпански или странски академски центри.

226) *Además de las normas que otorgan una protección específica frente a las actividades tendentes a la discriminación, **ha de mencionarse** aquí la nueva regulación de los delitos contra la libertad sexual.* (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal, <https://www.boe.es>)

Покрај правилата кои обезбедуваат специфична заштита од активностите насочени кон дискриминација, овде треба да се спомене и новата регулатива за кривични дела против сексуалната слобода.

Освен *haber de* + инфинитив, во шпанскиот јазик се среќава уште една сложена глаголска конструкција со глаголот *haber*, односно *haber que* + инфинитив.

Оваа конструкција, исто така, искажува обврска. Оваа сложена глаголска конструкција секогаш искажува деонтичка модалност (RAE 2010: 540). Покрај неизбежна обврска, преку неа се искажува и дека зборуваачот едноставно ја прифаќа неизбежната ситуација во која се наоѓа. Со тоа се разликува од значењето на *tener que* + инфинитив, каде што се јавува внатрешен судир и негодување кон извршувањето на обврската.

- 227) *En este punto hay que subrayar que no se excluye toda intervención del Derecho interno en los ámbitos concernidos por los reglamentos europeos.* (Ley Orgánica 3/2018, de 5 de diciembre, de Protección de Datos Personales y garantía de los derechos digitales, <https://www.boe.es>)

Во овој момент ѝ треба да се нагласи дека не е исклучена каква било интервенција на внатрешното право во обласите засегнати со европските регулативи.

- 228) *Así es como hay que vivir.* (El Jarama, 1999: 74)

Така ѝ треба да се живее.

- 229) *Casi mejor; que luego hay que juntarse con los otros, y todo.* (El Jarama, 1999: 85)

Подобро вака, зашто тој ѝ треба да се сѝоиме со другите.

- 230) “*Los idiomas hay que saberlos cuando uno va a vender algo – decía con risas de burla.* (Márquez, *Amor en tiempos de colera*)

„Јазик мора да се знае кога се продава нешто“ – велеше таа со одобвлива смеа.

231) *Hay que estropearles el amor, golpearlos donde les duela, envenenarlos de dudas.* (Llosa, Tía Julia y el escribidor)

Треба да им ја расипијат љубовта, да ги угријат каде што боли, да ги заштрелат со сомнежи.

Споменатите модални сложени глаголски конструкции што искажуваат обврска се подложени на ефектите на таканареченото „очекувано одрекување“. Ако пред нив се наоѓа партикулата *не*, обврската што се искажува се одрекува.

232) *“No hay que bajar los brazos”: Ministra Tohá reveló avances en Macrozona Sur.* (<https://www.diarioconcepcion.cl>)

„Не смееме да се откажеме“ – министерката Тоха откри најредок во јужната макронеа.

Иако Академијата ги смета и потврдните и одречните реченици за исказни, други автори го разгледуваат искажувањето на веројатноста како палета од можности со сопствени карактеристики (Gaya 1980: 44). Кога зборувачот оценува некоја ситуација низ призмата на реалноста, тој ја создава својата мисла во потврдна или во одречна реченица во индикатив. Од друга страна, ако е таа ситуација само ментална, без да се смета како дел од реалноста, искажува нешто можно, веројатно или со сомнеж преку други граматички ресурси.

Можноста и веројатноста во минатото или во иднината се искажуваат преку хипотетична иднина, како во примерите, според Гаја (Gaya 1980: 44): *Serían las siete (probablemente eran).* – *Ќе да е 7 часот (веројатно било 7 часот).*; *Viviríais muy felices en esta casa (probablemente vivisteis o viviríais).* – *Би живееле многу среќно во таа кука (веројатно живееле или ќе живеат).*; *Tendría gracia esta ocurrencia (supongo que la tendrá).* – *Би била смешна таа случка (превиставувам дека би била смешна).*

Ако веројатноста се искажува во перфект, користиме минато идно време или плусквамперфект искажан во субјунктив. На пример: *Nunca me lo **habría** figurado/ Nunca me lo **hubiera** figurado*. – Никогаш не би ѝомислил.

Веројатноста во сегашноста и во блиското минато се искажуваат со простото и сложеното идно време искажано во индикатив, како во примерите: *Serán las diez (probablemente son)* – *Ќе ѓа е десет* (веројатно е) и *Cara más hipcrita **no** habrás visto en tu vida (probablemente no has visto)*. – Полицемерен човек *ќе ѓа немаш видено* (веројатно немаш видено).

За искажување на веројатноста се употребуваат лексички средства, како на пример, употребата на глаголот *poder*, прилозите *probablemente* (веројатно), *posiblemente* (можно), како и сложената глаголска конструкција *deber de* + инфинитив. На пример: *Esto **podía** ser cierto; Posiblemente **volverá**; Juan **debe de** estar en casa*. – Ова би можело ѓа е точно. Веројатно *ќе се врати*. Хуан *мора ѓа е дома*.

Кај глаголите *poder* и *deber*, глаголските форми што завршуваат на –га и на –ría (што служат за искажување идно време, кондиционал и одредени форми од субјунктивот) можат да се менуваат една со друга. *Los muebles **podrían** ser mejores (o pudieran)* (Мебелот би можел ѓа биде ѝогобар); *A estas horas **debería** (o **debiera**) haber salido el tren (supongo que debía haber salido)* Досега би *ѝпребало ѓа ѝпрѣнал* возот (ѝпреѝѝосѝавувам дека ѝпрѣнал). Во класичниот јазик оваа замена во независните реченици била многу распространета, но во сегашноста ограничена е на неколку глаголи. Исказите како: *la noticia **me alegrara** mucho/ **me alegraría** mucho* (весѝа би ме *израдувала* многу) се сметаат за архаични.

Сомнежот најчесто се искажува со субјунктив. Употребата на субјунктивот го зголемува сомнежот во реченицата и тоа при комбинација со прилози што искажуваат сомнеж (*tal vez, quizás, acaso* – *можеби*). Во шпанскиот јазик субјунктивот како начин има распространета употреба и преку формите на овој начин најчесто се искажуваат нефактивни дејства. Негов еквивалент во македонскиот јазик најчесто е да-конструкцијата.

2.25. Кон модалниот глагол *querer*

Глаголот *querer* ги има следните значења според Толковниот речник на шпанскиот јазик:

Del lat. *quaerere* 'buscar', 'pedir'.

Conjug. modelo. U. solo en 3.ª pers. en acep. 10.

1. tr. Desear o apetecer.

Sin.: **desear, apetecer, ansiar, anhelar, ambicionar.**

2. tr. Amar, tener cariño, voluntad o inclinación a alguien o algo.

Sin.: **amar, apreciar, estimar, adorar, venerar, reverenciar, enamorarse, prendarse.**

Ant.: **odiar, aborrecer, desquerer.**

3. tr. Tener voluntad o determinación de ejecutar algo.

Sin.: **pretender, aspirar, resolver, proponerse, decidirse, determinarse.**

4. tr. Resolver, determinar.

Sin.: **determinar, disponer, resolver.**

5. tr. Pretender, intentar o procurar.

6. tr. Dicho de una cosa: Ser conveniente a otra.

7. tr. Dicho de una persona: Conformarse o avenirse al intento o deseo de otra.

8. tr. En el juego, aceptar el envite.

Sin.: **ir, topar**¹.

9. tr. Dicho de una persona: Dar ocasión, con lo que hace o dice, para que se ejecute algo contra ella. *Este quiere que le rompamos la cabeza.*

10. tr. Estar próximo a ser o verificarse algo. *Quiere llover.*¹⁴

Конструкцијата *querer* + инфинитив, исто така, влегува во глаголските перифрази како другите модални сложени глаголски конструкции [*poder* + инфинитив, *deber (de)* + инфинитив, *tener que* + инфинитив и *haber que* + инфинитив], но не се совпаѓа со нив во сите синтаксички особености. Според RAE (RAE 2010: 542), може да се класификува и како полуперифраза. При употребата на оваа конструкција често се среќава елипса на глаголската група со заменска: *Él insistía en ir al cine, pero ella no {quería ~ *lo quería}* – Тој инсистираше да одаи во кино, но таа не сакаше (да одаи). Пред глаголот *querer* често се среќаваат заменски форми како во примерот: *Lo quiero intentar* – Сакам да го пробам (RAE 2010: 535).

¹⁴ Од латинскиот. *quaerere* „да бара“, „да праша“.

1. тр. Да посакуваш или да копнееш.

Синоними: *desear, apetecer, ansiar, anhelar, ambicionar*.

2. тр. Да сакаш, да имаш наклонетост, волја или склоност кон некого или нешто.

Синоними: *amar, apreciar, estimar, adorar, venerar, reverenciar, enamorarse, prendarse*.

Антоними: *odiar, aborrecer, desquerer*

3. тр. Да се има волја или решителност да се направи нешто.

Синоними: *pretender, aspirar, resolver, proponerse, decidirse, determinarse*.

4. тр. Да се реши, да се утврди.

Синоними: *determinar, disponer, resolver*.

5. тр. Да се преправа, да се обиде.

6. тр. Речено за едно нешто: да биде погодно за друг.

7. тр. Се однесува на личност: Да се усогласи или да се согласи со намерата или желбата на друг.

8. тр. Во игра, да се прифати предизвикот.

Синоними: *ir, topar*.

9. тр. Се однесува на личност: Да се даде повод, со она што некој го прави или кажува, да се направи нешто против нив. *Овој човек сака да му ја скршине главата.*

10. тр. Може да се случи наскоро. *Сака да вrne.*

233) *Cesen los chismes ridículos, las hablillas malévolas con que se han querido manchar reputaciones como la mía* (Galdós, *Episodios*);

Пресметанење со смешније озборувања, злонамерније озборувања со кои сакаа да извалкаат рејутации како мојата.

Но, сложената глаголска конструкција *querer* + инфинитив има и синтаксички особености што ги наследува од глаголските перифрази. Не може да се комбинира со предметен подмет со глаголот *ser* (**soluciones que no quisieron ser adoptadas*) и глаголот *querer* може да се однесува на двата дела од дел реченицата:

234) *Quiero [ir a su casa y que ustedes vengan a la mía]*

Сакам [да дојдам во вашата кука и вие да дојдете во мојата]

235) *Quiere [trabajar en el hospital y la licencia necesaria para hacerlo].*

Сака [да работи во болницата и потребната дозвола за тоа/за да го прави тоа]

Од овие примери забележуваме дека глаголот *querer* се однесува и на глаголските и на именските делови од зависните дел реченици. Во примерот (234) овој глагол се спојува и со првиот и со вториот глагол: ***quiero ir a su casa*** и ***quiero que ustedes vengan a la mía***, а во примерот (235) се спојува и со глаголот ***quiere trabajar en el hospital*** и со именската група: ***quiere la licencia necesaria para hacerlo***.

Од особена важност е примерот (235), во кој забележуваме дека во втората дел реченица, во која имаме друг вршител на дејството – *ustedes* (вие), употребен е субјунктив наместо инфинитив.

236) *Quizá sería mejor **que no me hables** más de ella, que la olvides, Tomasito.*

(Lituma en los Andes, Llosa)

*Можеби е подобро **да не ми зборуваш** веќе за неа, Томасито.* (Смрт на Андите, Љоса)

Оваа сложена глаголска конструкција се среќава и со значењето на *ir a* + инфинитив, односно со идно значење (RAE 2010: 535, 542).

Ова значење може да се проследат низ примерите:

Quiere llover;

Ќе врне.

Te quieres enfermar,

Ќе се разболиш.

Me quiero resfriar

Ќе настинеш.

Фернандес (Fernández 2006) смета дека глаголот *querer* можеби почнува да се граматикализира токму затоа што се комбинира со глаголи со метеоролошко значење, а тоа се случува и со помошните глаголи:

(I) a. *Quiere llover.*

Ќе врне. (буквален превод: *Сака да врне*).

b. *Debe llover.*

Треба да врне.

Фернандес во овој случај глаголот *deber* го смета за помошен. Но, треба да се напомене дека *querer* прифаќа подредени реченици, за разлика од помошните глаголи како *deber*, што може да се забележи од примерите:

(II) a. *Quiere que venga.*

Сака да дојде.

b. **Debe que venga.*

**Треба да дојде.*

Но, исто така, сите глаголи со метеоролошко значење не можат да се комбинираат со оваа конструкција:

(III) a. *?Quiere nevar.*

? Ќе врне.

b. *??Quiere hacer calor.*

? Ќе биде жешко.

Глаголите со екзистенцијална семантика не се комбинираат со *querer*, како што забележуваме во примерот:

(iv) **Quiere haber más gente de la que cabe.*

Оттука можеме да заклучиме дека граматикализацијата на глаголот *querer* сè уште е во почетна фаза.

**Независната да-конструкција во
македонскиот јазик и нејзините
еквиваленти во шпанскиот**

3. Независната да-конструкција во македонскиот јазик и нејзините еквиваленти во шпанскиот

Вообичаено поврзан со *irrealis*, субјунктивот (*subiunctivus* или *coniunctivus*) е „зависен“ или „подреден“ начин. Сепак, зависните реченици се резултат на долг процес на еволуција во синтаксата и, општо, се претпоставува дека зависните употреби на субјунктивот се развиваат од главните дел-реченици. Во македонскиот јазик, субјунктивот се искажува со да-конструкцијата и досега ги разгледавме ситуациите во кои таа се појавува во подредена функција, односно со фазните и со модалните глаголи. Во оваа глава ќе ја анализираме независната употреба на да-конструкцијата во македонскиот јазик и нејзините еквиваленти во шпанскиот јазик. Во шпанскиот јазик субјунктивот како начин има развиено четири времиња што се во постојана употреба и во усниот и во пишаниот јазик, па оттаму се појавува прашањето дали во сите ситуации во кои се употребува независната да-конструкција во македонскиот јазик нејзин еквивалент е некоја од формите на субјунктивот или, пак, се појавуваат и други форми што соодветствуваат со значењата на независната да-конструкција.

Интерпретацијата на да-конструкцијата зависи од семантиката на надредениот предикат. Покрај фазните (*йочне, йродолжи, йресѝана*), и маркираните по деонтична модалност (*мора, може, смее, йреба*), тука спаѓаат и секундарно деривираните конструкции, кои според Тополињска (1995: 265-266) „се карактеризираат: (а) со отсуство на семантичка импликација меѓу надредениот и подредениот (субјунктивен) предикат, односно (б) со отсуство (барем во површинската структура на текстот) на надредениот предикат“. Под (а) се мисли на финалните конструкции (како на пример: *Дојдов да ѝе видам.*), кои секогаш може да се трансформираат (*Дојдов за да ѝе видам, Дојдов со цел да ѝе видам*), а под (б) се мисли на оптативните, императивните, хортативните, прохибитивните конструкции.

Во оваа глава ќе ги разгледаме оптативните, императивните, хортативните, прохибитивните значења, кои се искажуваат со да-конструкцијата, како и некои други модални форми.

3.1. Оптативот во македонскиот јазик

Со оптативните конструкции се искажува желба чија реализација не е во доменот на човековите можности, па се бара интервенција на природните сили и/или на господа, а исто така, и желбите и молбите насочени кон трето лице (Тополињска 1995: 263). Можеме да забележиме и дека реализацијата на желбата не е (целосно) во доменот на човековите можности, па во оптативната употреба на да-конструкцијата ќе го додадеме и искажување на клетвите и на благословите во македонскиот јазик. Оптативното значење е блиско до императивното и претставува модално значење *желба*, кое се одликува со слаба директивност, односно послаб илокутивен набој од императивот (Пипер 2009: 506).

Според Минова-Ѓуркова (2000: 158), желбените реченици искажуваат дејства што не се извршени, односно содржини што се во согласност со желбите на говорникот, со неговата волја и чувства.

Бојер (Boyer 1988: 130) наведува дека етимологијата на оптативот како назив се наоѓа во латинското *optari*, што значи посакува. Честичката *ga* во оптативната и во императивната функција почнала да се употребува уште во старословенскиот јазик и била основа за развој на функции преку кои да-конструкцијата го заменила инфинитивот (Асенова 2002: 182; Бужаровска и Митковска 2014: 24).

Тополињска (1995: 263), од синтактичка гледна точка, потпирајќи се на истражувањето на Шклифов (1979: 119) зборува за: а) прави (вистински) оптативни конструкции, каде што во номинативен однос најчесто е ставен називот на непосредниот *beneficiens* на желбата (*Да/нека се здрави младийџе*, и сл.), а факултативно – во дативен однос – може да се појави и посредниот *beneficiens*, односно адресатот на текстот (*Да/нека ѝи се живи децаѝѝа*, и сл.). Во номинативен однос често се среќава и името на господа како извршител на желбата, а името на директниот *beneficiens* може да стои во датив (*Да му даде ѓосѝѝор*, и сл.); б) за таканаречениот описан императив, каде во номинативен однос стои името на кое било „трето лице“, на кое му се порачува нешто со посредство на адресатот на текстот (*Нека дојде Герман, да ми ‘и врни книѝѝѝе*, и сл.). Според Тополињска (1995: 263), во

корпусот што бил предмет на истражување на Шклифов (1979), правите (вистинските) оптативни конструкции најчесто се искажани со да-конструкцијата, додека другите со честичката *нека*. Овие конструкции подетално ќе бидат разгледани во потпоглавјата 3.3 и 3.4 од оваа глава, односно во потпоглавјето во кое се анализира искажувањето на клетвите и на благословите во македонскиот јазик и аналитичкиот императив.

Честичката *да* има две модални значења кога е во независна позиција: директивно и кондиционално (Kramer 1986: 42). Под директивно значење, термин предложен од Лајонс (Lyons (1977: 745–46), тој го сместува оптативното. Терминот *оптатив* се однесува на морфолошка, а не на семантичка категорија и има ограничено значење на желба, со што ги исклучува сите можни значења на некондиционалното *да*. Крамер додава дека, според Лајонс (Lyons 1977), индоевропскиот оптатив веројатно никогаш не бил ограничен само на искажување желби туку дека бил и начин за искажување нефактивност.

Во македонскиот јазик субјунктивот и оптативот се спојуваат во една форма. Сепак, субјунктивно-оптативниот маркер *да* има проширена употреба и претставува модална честичка (Kramer 1986: 43).

Оптативната употреба на да-конструкциите можеме да ја проследиме преку следните примери:

237) *Да дојде утре!*

238) *Да живее Револуцијата! Да живее слободата!* (ЖЧ, „Големата вода“)

239) *На Струга дуќан да имам / на кејенциите да седам, / да видам, само да видам / и на кејенкој да умрам!* (КР, „На Струга дуќан да имам“, „Бели мугри“)

240) *На наши месѿа ја да си играм, / да видам Сѿамбол, Кукуш да видам, / Да видам дали сѿнце и ѿамо / маѿно уѿревѿаѿ, како и вамо.* (КМ, „Т'га за југ“)

241) *Еј, да имам, ко шѿо немам / ѿа да куѿам бел коњ/ и да јавам, дење ноќе / и на јаве, и на јаве и на сон.* (Влатко Стефановски, Gipsy song)

Сите овие примери можат да се трансформираат со додавање на надреден предикат, како на пример: (1) *Сакам да дојде уѿре!*, (2) *Сакам да живее Револуцијѿа!* (3) *На Сѿруѿа дуќан сакам да имам, на кеѿенциѿе сакам да седам...* (4) *сакам да си играм, сакам да видам, (5) сакам да имам, сакам да куѿам, сакам да јавам...* со што се потврдува дека преку овие искази се изразува желбено значење (види повеќе во 2.18.)

Се среќаваат и примери како:

242) *Да би дошол!*

во кои се среќаваат и *да* и *би*, но оваа оптативна употреба можеме да ја ограничине само на дијалектни форми, бидејќи во стандардниот македонски јазик *би* не се употребува за искажување оптатив (Kramer 1986:139).

Оваа конструкција се среќава и во примерот (3) на Минова-Ѓуркова (2000: 159–160), преку кои изведува заклучок за различните начини на оформување желбени реченици: „(1) *Секаде ве ѿридружувала среќа!* (оваа форма се јавува ретко и не е секогаш јасно дека станува збор за желба); (2) *Секаде би ве ѿридружувала среќѿа!* (многу ретко се среќава и може да се смета за необична од современа гледна точка); (3) *Секаде да би ве ѿридружувала среќѿа!* (комбинацијата од *да* и *би* не е прифатена

од нормата); (4) *Секаде да ве ѝридружуваше среќаѝа!* (необична конструкција од современа гледна точка); (5) *Секаде нека ве ѝридружува среќаѝа!* (во врска со оваа конструкција има ограничувања во случаите кога треба да биде употребен глаголот во второ лице: **Нека сркаш со сребрена лажница!*); (6) *Секаде да ве ѝридружува среќаѝа!*“

Од ексцерпираните примери можеме да заклучиме дека најчестиот модел за искажување на желбените/оптативните реченици во македонскиот јазик е да-конструкцијата со глагол во сегашно време.

3.2. Оптативот во шпанскиот јазик

Во латинските граматика најчесто се прави разлика меѓу општиот (или дубитативен) субјунктив и оптативниот субјунктив, кој соодветствува на индоевропските оптатив. Оваа поделба е корисна за шпанскиот јазик, затоа што јасно ги определува двата типа субјунктив, кои во литературата се среќаваат како потенцијал и оптатив. Потенцијалот се однесува на дубитативни и на можни дејства, додека оптативот на потребни или посакувани. Граматиката на Шпанската кралска академија од 1973 година (RAE 1973) го дава следниот опис на овие две значење на субјунктивот:

Subjuntivo potencial		Subjuntivo optativo	
Oraciones independientes	Oraciones subordinadas	Oraciones independientes	Oraciones subordinadas
De duda.	<i>El verbo regente expresa:</i> a) Duda o desconocimiento. b) Temor o emoción. c) Posibilidad.	De deseo.	<i>El verbo regente expresa:</i> d) Necesidad subjetiva, voluntad o deseo. e) Necesidad objetiva.

Слика 5: Поделба на значењата на субјунктивот во шпанскиот јазик (RAE 1973: 456)

Во оваа шема забележуваме дека потенцијалниот (можниот) субјунктив во независни реченици се користи за искажување сомнеж, додека во зависните дел-реченици глаголот во субјунктив може да искаже: а) сомнеж или незнаење; б) страв или чувства; в) можност. Оптативниот субјунктив, пак, во независните реченици искажува желба, а во зависни дел-реченици глаголот може да искаже: а) лична потреба, волја или желба; б) објективна потреба.

Хили Гаја (Gili Gaya 1980: 134), исто така, прави поделба на употребата на субјунктивот во шпанскиот јазик на потенцијална и на оптативна. Под потенцијален субјунктив се сметаат оние дејства што се можни и/или веројатни, додека како оптативни оние што се субјективно и објективно потребни или, пак, посакувани (последните се најчесто изразени без надреден предикат). Според RAE (2010: 802), оптативите се нарекуваат и дезидеративи и преку нив се искажуваат желби.

Кога е во независна употреба, во оптативните реченици субјунктивот се среќава во реченици од типот:

243) *Ojalá mejore el tiempo; Дај Боже да се љодобри времето!*

244) *¡Viva el Presidente!; Да живее претседателот!*

245) *En gloria esté; Во слава да биде! (буквален превод), Слава му!*

246) *Maldita sea; Проклетѝа да биде!*

Од овие примери забележуваме дека субјунктивот често се користи при искажување благослови (243) и клетви (246), исто како и во македонскиот јазик. Овие конструкции подетално ќе бидат разгледани во подглавата 3.3.

Карактеристика на оптативот во шпанскиот јазик е тоа што секогаш се јавува во формите на субјунктивот. Според основата на исказите, можеме да претпоставиме дека во почетниот замислен исказ, преку елипса, се испушта глаголот што искажува желба (*Quiero*) ... *que venga* – (Сакам) ... *да дојде*. На овој начин оптативот во шпанскиот јазик има внатрешна подреденост, што понекогаш се прикажува со извикот *ojalá* (дај Боже) или со сврзникот *que*.

Во следните примери оптативите се воведени со партикулата *que*:

247) *Que usted siga bien* – *Да бидејте и (ѿонаѿаму) добро!*

248) *Que Dios me perdone y tambi3n usted y todo el mundo que me quiere tirar piedras* (Onetti, *Viento*). *Боѿ да ми ѿпросѿи и сиоѿ свеѿи ѿѿо сака ме мава со камења.*

249) *Que se alivie*. – *Да му ѿомине.*

250) *¡Que se vaya!* – *Да си оѿи!*

251) *¡Que se repita!* – *Да се ѿовѿори!*

Некои од овие оптативни изрази се поблиску до императивното значење (види повеќе 3.5.). Во повеќе вакви примери се среќаваат глаголи како *decir* (кажува) или *repetir* (повторува), или глаголи од желбена природа, како *querer* (сака) или *desear* (посакува) (RAE 2010: 822).

Во зависните дел-реченици, глаголите што искажуваат дејство што се смета како потребно, најчесто се во субјунктив. Тоа потребно дејство може да ги претставува желбата и волјата на говорникот или, пак, таа да му биде наметната. Оваа разлика ретко влијае врз формата на глаголот, но сепак, корисно е да се разберат нијансите на значењето (RAE 1973).

Под реченици во кои е претставена желбата и волјата на говорникот спаѓаат: барања, молби, дозволи, согласности, совети, желби и наредби, како и забрани и противења.

252) *Quiero que lleves mi confesión al Santo Padre* (Valle-Inclán, *Sonata de primavera*, ed. 1933, pág. 40);

Сакам да ја однесеш мојата исповед кај Свештеникот Тајко.

253) *Es preciso que hablemos largamente* (G. Gómez de Avellaneda, *Cartas*, ed. 1907, pág. 62);

Потребно е долго да разговараме.

254) *El Presidente decidió que allí pasáramos la noche* (P. Benítez, *El Rey Viejo: Las lluvias*);

Претседателот одлучи таму да ја поминеме ноќта.

Во искази како *espero que vuelvan* (очекувам да дојдат) и *espero que volverán* (очекувам дека ќе дојдат) – во првиот пример глаголот е во субјунктив, додека во вториот е во индикатив (идно време од индикативот), првата реченица искажува помала веројатност тие да дојдат, па оттука произлегува потребата глаголот да биде во субјунктив, додека во втората реченица веројатноста дека ќе дојдат е поголема и затоа глаголот е во индикатив (RAE 1973: 459). Впрочем, и во преводите на овие реченици на македонски забележуваме разлика – во првата ја користиме честичката *да*, додека во втората го користиме сврзникот *дека*.

Конкурентноста на употребата на *да* и *дека* во зависните реченици можеме да ја илустрираме и преку примерите што ги дава Фелешко (1974: 143):

Добро е дека (//што) знаеш многу јазици

наспроти:

*Добро е **да** знаеш многу јазици.*

Применувајќи го логичкиот тест на вистинитоста и неvistинитоста, можеме да заклучиме дека првата реченица: *Добро е дека (/ӣӣо) знаеш многу јазици*, е вистинита и влегува во сферата на фактивното, односно индикативот, додека втората: *Добро е да знаеш многу јазици*, влегува во сферата на нефактивното, односно на субјунктивното. Оваа реченица може да биде протолкувана како препорака.

Декларативниот сврзник *да* во македонскиот јазик (како и декларативниот сврзник *че* во бугарскиот) воведува дел-реченици чии глаголски предикати се маркирани по време (индикатив) и сигнализираат фактивност. Од друга страна, во речениците воведени со *да* глаголот не укажува на време и покрај тоа што има глаголски наставки (Бужаровска, Митковска 2015).

Во вториот случај, кога желбата е наметната, се создава „апсолутен суд“, независен од искуството на зборуваачот (RAE 1973), како во примерот:

255) *Es necesario que todo efecto **tenga** una causa.*

*По̄требно е сè **да** има ѝричина.*

Среќаваме поинаква ситуација во примерот:

256) *Es necesario **que** me ayudes* – *По̄требно е **да** ми ѝомо̄неш.*

каде што имаме премин од објективна кон лична потреба, па оттука, оваа реченица може да биде преформулирана во:

257) *Necesito que me ayudes.* – *Ми ѝ треба/ сакам да ми ѝ помогнеш.*

Во шпанскиот јазик за искажување на оптативот се користат формите на субјунктивот – или во независна позиција или, пак, воведен со честичката *que*. Исто како и во македонскиот јазик, во значењата на оптативот влегуваат и клетвите и благословите.

3.3. Да-конструкцијата во клетвите и во благословите во македонскиот јазик и нивните еквиваленти во шпанскиот

Клетвите и благословите се важен и интегрален дел од секоја култура, преку нив се одразуваат желбите и стравовите на народот, и особено неговата религиозност со оглед на тоа што Господ/Бог наспроти ѓаволот/сатаната се главните фигури во овие конструкции.

Благословите, клетвите и магиите се засноваат на верувањето во магијата на зборовите, во можноста зборовите да влијаат на туѓите сили, да ги контролираат настаните и луѓето и да обезбедат поволен или неповолен исход за поединецот (Радојевиќ Секуловиќ 2016)

Минова-Ѓуркова (2000: 158–159), како најширока, ја дава следнава дефиниција за благословот: „Станува збор за искажување добра желба, желба некому да му биде добро“, додека клетва е „изразување желба некому да се случи нешто лошо, несакано.“

Народното творештво е одраз на секоја култура и претставува непресушен извор на податоци за традициите, обичаите, верувањата и однесувањето на народот. Записите на македонските народни приказни, песни, легенди и преданија се доказ за развивањето на нашата култура и сведоштво за нашиот народ (а, и за развојот на нашиот јазик), која се изразува преку различни скаменети, т. е. стандардизирани комуникативни јазични форми, меѓу кои специфично место, во однос на комуникациските стратегии и тактики на приказничните ликови, заземаат клетвите, а блиски по семантичка структура се и други форми, кои можат да имаат и спротивно значење, како што се благословите и слично. Низ записите собрани од нашите собирачи, какви што се: Цепенков, Шапкарев, Миладиновци, Спространов, Верковиќ и др., можеме да ги најдеме инкорпорирани сите стравови, страдања, желби и радости на нашите предци, а со тоа и да го проучуваме јазикот и мислењето на нивното време, скаменети најчесто токму во благословите и во

клетвите. Потврда за тоа наоѓаме и во истражувањата на Димовска (2017: 69), според која клетвите можат да се пронајдат и да се истражуваат или како самостоен исказ или, пак, како исказ во рамките на други, „пообемни“ жанрови, како на пример, во народните приказни. Преку употребата на клетвите во народната проза ќе ги анализираме конструкциите во кои се среќаваат. Клетвите имаат статус на апелативен жанр, може да се дефинираат низ призма на верувањето во магиската моќ и на влијанието на зборовите што се изрекуваат со конкретна цел изреченото да се случи (да се оствари), со што некому или на нешто ќе му се нанесе зло (Димовска 2017: 69). Петреска (2012: 129), клетвите ги дефинира како „говорна формула со која се изразува желба, во иднина некому или на нешто да му се случи лошо, со верување дека тоа и ќе го фати“.

Нуњес Пинеро (Nuñez Pinero 2020: 43) ги дефинира клетвите и благословите како желбени конструкции, затоа што се составени од граматички единици со своја структура, која има прагматички, семантички, синтаксички и прозодиски карактеристики, преку кои се разликуваат од другите конструкции. За прагматичкиот аспект, Нуњес Пинеро (Nuñez Pinero 2020: 44) вели дека „илокутивната сила на желбените конструкции е, во основа, експресивна, во смисла на тоа дека преку нив зборуваачот искажува дека посакува да се изврши дејството“. Преку прагматичките прототипи на желбените конструкции се искажуваат: благослови, клетви и желби за оддалечување или заштитивање од некое зло. За семантичките карактеристики Нуњес Пинеро (Nuñez Pinero 2020: 44) вели дека желбените конструкции имаат иреално значење; содржината на оваа конструкција не е реална во светот во кој се зборува. Желбените конструкции се независни, не се подредени на други реченични членови и се маркирани преку иреална модалност, односно преку употребата на субјунктивот во шпанскиот јазик (Nuñez Pinero 2020: 45). Кон ова се надоврзува и прозодискиот аспект на желбените конструкции: тие имаат сопствена интонација во шпанскиот јазик (а, и во други јазици), која се разликува од онаа на извичните реченици и на императивите.

Благословите во најголемиот број примери се со религиозна содржина. Централната фигура во благословите е Господ. Благословот може да биде и формула за збогување или за поздрав. Во македонскиот јазик благословите најчесто се искажуваат преку употребата на да-конструкцијата или со честичката *нека*.

Во продолжение забележуваме неколку примери од македонското народно творештво во кои да-конструкцијата се користи за искажување благослови:

258) *Идејте, синко, и боџ да даде да добиејте, како што сакајте, и така да дојдете при мене.* (Верковиќ 1985: 43)

259) *Боџајпроси, брајте, боџ да проси! Да ми ти е жива домаќинка!*
Ај, брајте, и ти дај ми една јара – се свршила жоа кај дружиот човек,
што го гледала в дуќан, ај да ми е жива домаќинка, што бидуа за една
јара? (Пенушлиски 1973: 59)

260) *Да си жив, ситарче!* (Пенушлиски 1973: 82)

261) *Здравје да имаш, оче – му рекол Пајенџалија – и благословите. Јас*
одам по к'смет да барам. (Цепенков 1980: 90)

Во следните примери ја забележуваме употребата на модалната честичка *нека*:

262) *Да знаеш, синко, оти ти чоек ќе бидиш, и ти како мене и повелико*
илјада, илјада пати и со сребрени и со позначени лајци за сркаш! Еште
шолку ти вела, синко, и поеќе Госпо нека те возвеличи. Амин!
(Цепенков 1980: 35)

263) *Госпо нека ти дај!* (Пенушлиски 1973: 59)

Во приказната *Силјан Ширкој* забележуваме дека благословите најчесто се искажуваат со *нека*, за разлика од клетвите, кои се искажани со да-конструкција:

264) *Здравје нека ни даде Госпо и сè ќе биде.*

265) „Ба, брајќо, колку за твоа така си е, му рекле дружителите на ситареата, **нека е жив Силјан**, многу ишроителите научил дури шетал по твојта земја, да од твоа ќе знае и приказни што чул да ни каже и да не чува.“

Да-конструкцијата ја среќаваме и во други примери од Цепенков:

266) – Даруј ме за Бога, за душа, едно парче леб, **да ти се најде пред Бога на твој век!** (Праведниот човек со калниот леб в рај)

267) – Ај **да ти се благодосени книжителите и даровите!** (Христос, дванаесетте апостоли и комарцијата)

Гарсија (García 2000), потпирајќи се на теоријата на Џон Остин (Austin 1962) за говорните чинови, клетвите и благословите ги сместува во илокутивните говорни чинови. Според Остин (Austin 1962: 149), илокуцијата претставува чин во согласност со стандардот, чија цел е да постигне ефект. Остин разликува три степени во кои илокутивните чинови постигнуваат ефект (Austin 1962: 62–63):

1. разбирање на намерата на чинот;
2. промена на состојбата, т. е. на природниот тек на настаните;
3. предизвикување одговор, друг чин на говор.

Ако навистина со клетвите или со благословите може да се менува состојбата на природниот тек, во тој случај би настанал хаос, што е необично во реалниот живот, но не и во книжевноста.

Таков пример среќаваме во *Силјан Ширкој*, кога клетвата навистина се исполнува:

268) *Пилци да се сѝорѝе и од куќава наша да одлеѝаѝе, да в ѝоле да ѝојдеѝе ѝо ѝрњеѝо да сѝоѝе и еден-друзѝа се бараѝе, ѝа да не можеѝе никогаѝ да се најдеѝе. Така курѝулија од вас да имаме, од ваѝиве маки ѝѝо ни ѝи даваѝе.*

Слична ситуација како во примерот (268) среќаваме и во приказната „Сиве и Чуле“, кога мајчината клетва ги претвора децата во пилиња:

269) *Сиве и Чуле си биле браѝ и сесѝра. Арно ама биле неѝоризливи на мајка си и од многуѝо додевање, ѝѝо му додевале и ѝроколнала и рекла:*

– Оф, синко и ѝѝи ќерко, да би аир и берѝеѝ не имале и да би ѝѝлци се сѝорѝе и в ѝоле одлеѝале и едно со друго не се виделе!

Од мајкина клеѝва ѝоа, ѝѝе биле две ѝѝѝа сѝорени браѝ и сесѝра.

И преку оваа клетва се потврдува мислењето на Шклифов (в. Тополињска 1995: 265) дека оптативните формули имаат одредена илокутивна сила и важен е социјалниот статус и полот на оној што ги изговара: додека добрите желби ги изговараат, пред сѐ, жените, заканите и лошите желби почесто можат да се слушнат од мажите.

Во оваа клетва, во примерот (269) да-конструкцијата ја среќаваме во комбинација со модалната честичка *би* која го воведува потенцијалот.

Во следниот пример од *Силјан Штркот* забележуваме употреба на минатото несвршено време со да-конструкцијата.

270) *Да дадеше Госѿод една сѿианица лоша да дојдеше и сѿѿе вас да ве собереше, ѿа ѿосле векоѿ едно да не ѿркне; овде да се роди, ама бело море и црно да ѿреѿливааѿ ѿаѿѿкови и мајка ви, ѿамо да видаѿ челаѿ; оѿкако ќе видаѿ челаѿ ѿамо, еден Госѿод нека суди и еве јас си умирам.“*

Преку оваа клетва, Конески во *Грамаѿѿикаѿа* (2021: 377) опишува една од употребите на минатото несвршено време: „Во овие клетви и благопожелувања со формата за минато време се мисли заправо идност. Поблага заповед или молба се изразува со ова време.“ Во клетвата во продолжение (*...еден Госѿод нека суди...*), пак, се среќава употребата на модалната честичка *нека*.

Честата употреба на да-конструкцијата во структурата на клетвите јасно се согледува од материјалот собран од Евтим Спространов (Спространов 1895: 246–250), кој, меѓу другиот фолклорен материјал, запишал и подредил голем број клетви од охридското говорно подрачје, какви што се примерите: *Аир да немаш.; Аир и берѿкеѿ да не видиш.; Аирлија да не е.; Арно да не видиш.; Бел ден да не видиш.; Болесѿ да ѿе исѿребѿѿ.; Боѿ да ѿе убијаѿ.; Велиѿден да не ѿѿ ѿоможѿѿ.; Ѓаол да ѿе земѿѿ.; Греоѿ да ѿе фаѿѿѿѿ.; Да би куришум ѿе удрил.; Да би не бил.; Да дадеше Госѿоѿ, од оѿон да не куриѿулусаѿ.; Да дадеше Госѿоѿ, кукаѿа ѿрах и ѿеѿел да ѿѿ се сѿѿорѿѿ.; Да ми ѿукнеѿ очиве.; Да се виѿ не видиш.; Да се исуѿѿѿ оѿ корен.; Да се скаѿѿѿ.; Да би волци ѿе јале.; Да ѿѿ ѿукниѿ ѿлааѿа.; Да ѿе сѿѿемниѿ, да не ѿе раздениш.; Жив да не си.; Змија да ѿе касниѿ.; Моѿѿика да ѿе закоѿаѿ, свеѿа Боѿгородица злаѿна.; На кол да ѿе видам.; Проклеѿ да си оѿ сѿѿе свеѿѿѿи Рисѿѿосоѿ.; Чедо да немаш.*

Ќе наведеме примери од клетвите и благословите собрани од Цепенков што се воведуваат со да-конструкција:

- 271) – *Чесѿа Chesѿи носи – им рекол Зерзевул; и вам да ви никнаѿ роѿои, ѿше ви се венец на ѿлаиѿе.* (Зерзевулот, кога го истерал Господ од рајот)
- 272) – *На ви ѿариѿе, бре – му рекол – на ви ѿо и оѿламникоѿ, да нека ѿукни еднороѿиоѿ!* (Човекот што го караше и колнеше ѿаолот)
- 273) *Госѿод да ѿе ѿоразуми да имаи мисла арна.* (Ќаолот што влезе помеѓу три верни пријатели)
- 274) – *Боѿ да ѿросѿи ѿи ѿиѿо ме даруа, свейеѿ али беше, ѿаол али беше, ѿак ќе речам Боѿ да ѿросѿи ѿиѿо ме даруа, за да не леѿнине вечер ѿладни дома!* (Ќаолот што му се стори маска на владиката)

Во приказните на Шапкарев исто така ја среќаваме да-конструкцијата и во клетвите и во благословите:

- 275) *Тоѿа дедо Госѿод, оѿ коѿо шчо не можѿи нишчо да се скријаѿ, ѿо ѿроколнал и му рекол: „До века синко, лушченки да носиш во ѿоланаѿа.“* (Дедо Господ и мајсторот)
- 276) *„Добор ѿ'ѿи и добор к'смеѿ, – добра ѿечалба да му навраѿиѿ Госѿод.“*
– Зоравје да имаи друѿару – му оѿѿо'орил ѿрвиѿоѿ ѿ'ѿиѿик.
– Арно, Боѿ да ѿи ѿоможѿи. (Божјето привиденние)

Според Давила (Dávila 2024), благословите се говорни чинови што се користат за повикување божества и за барање придобивки, заштита, добросостојба и сл., кои треба да бидат во корист на испраќачот на пораката. Овој говорен чин е желбен и најчесто усно искажан. Се забележува повикувањето на името Господово, на Алах, на Богородица. Од синтаксичка гледна точка, Давила (Dávila 2024: 59) истакнува дека глаголски времиња се со идна проекција, најчесто предност му се дава на сегашното

време од субјунктивот и употребените глаголи имаат желбена содржина. Често се среќаваат глаголот *bendecir* (благословува) и именката *bendición* (благослов). Ги издвојува следните примери:

a. *Pero cuando oyó hablar de convite y festín, el barbero dijo: ¡Que Alah te bendiga y te llene de prosperidades!* Но, кога слушина дека се зборува за ѿокана и за ѓозба, бербериот рече: *Алах да ве блаѓослови и да ве исѿолни со блаѓососѿѿѿба!* [Vicente Blasco Ibáñez, Traducción de Las mil y una noches, 1916, España, CORDE]

b. *Bueno, papá, no te preocupes, enseguida lo hago, Dios te cuide y te bendiga.* Добро, ѿаѿѿо, не ѓрижи се, веднаш ќе ѓо сѿѿорам ѿѿоа, *Боѓ да ѿѿе чува и да ѿѿе блаѓослови.* [Germán Sánchez Otero, Abril sin censura, 2012, Venezuela, CORPES]

c. *Ay, hija mía. Que Dios y la Virgen te bendigan.* А ти у а еса естреља де Белен *que es esa niña tuya.* Ох, ќерко моја. *Боѓ и Боѓѿорѿица да ѿѿе блаѓословатѿѿ.* Тебе и онаа *svezra* *оѿ Вииѿлеем* *ѿѿѿѿ ѿѿѿ е ќерка.* [Ana María Bovo, Rosas colombianas, 2011, Argentina, CORPES]

d. *Que Dios te acompañe, mijo. Bož da bude со ѿѿебе, сине./ Bož нека bude со ѿѿебе, сине.* [Habla espontánea, 2022, México]

Тоа го забележуваме и во примерите од *Песна за Сиг*¹⁵:

277) *Ojalá lo quiera Dios.*

Да даѓе ѿѿака Боѓ!

278) *¡Que Dios os guarde del mal!*

Да ве чува Гоcѿѿоѿ оѿ зло!

¹⁵ Во примерите (277) – (281) искористен е преводот на Матеа Матевски на „Песната за Сид“.

279) *¡A Mío Cid de Vivar, téngale Dios en su gracia!*

Божјаџа милосѣ ђа е со него, со Руј Дијас!

280) *Seguid y que os proteja Dios con sus virtudes santas.*

Творецоџ нека ве чува со милосѣ неђова свеѣѣа!

281) *Que Dios creador os valga y con Él todos sus santos.*

Творецоџ нека ве чува и секој неђов свеѣѣец!

Во *Романсеро* исто така среќаваме благослови воведени со сегашниот време од субјунктивниот начин:

282) *¡Dios os salve, el mi compadre, el mi amigo leal!*

Госѣођ ђа ве сѣаси, // ѣријатеље верен.

283) *Dios os perdone, el mi hijo*

Госѣођ ђа ви ѣпросѣи // сине.

(Pátese el moro Alicante, Romancero Viejo)

Клетвите (а, овде би ги сместиле и благословите) се стари колку и јазикот, и тие се прилично стереотипизирани и треба да се поврзат со начинот на живеење во секој период од историјата на човештвото (Tabernero 2010). Давила (Dávila 2024) клетвите ги дефинира како говорен чин насочен против некого или против нешто, со цел да се изрази гнев и одбивност кон дејствата извршени од примачот на пораката против испраќачот. Клетвите претставуваат желбен чин што содржи желба за страдање на примачот на пораката, но бидејќи остварувањето на таа желба е надвор од опсегот на реалноста, овие говорни чинови се нереференцијални и нереални. Во нивната предикативна структура именскиот и глаголскиот дел се речиси споени и заедно

алудираат на дејството или на негативниот резултат што треба да го донесат двата реченични члена (како во примерите: *un rayo te parta; el diablo te reviente* – *џром га ѿе уори; ѓаволоѿ га ѿе ѿукне*). Како што забележуваме, во овие клетви глаголот е во сегашно време од субјунктив и му претходи сврзникот *que*. Многу ретко се среќаваат формите на глаголот (про)колне – *maldecir* – во индикатив.

a. ¡*Que el diablo te reviente a ti, vieja condenada, y Lautaro a tu marido! Нека ѿе ѿукне ѓаволоѿ, ѿпроклеѿа сѿарице, и маж ѿи, Лауѿаро!* [Sergio Arrau, Digo que Norte Sur corre la tierra, 1981, Chile, CREA]

b. *Siempre te sales con la tuya (Pausa) Me voy, que te parta un rayo. Секоѓаш е ѿо ѿвое. (Пауза) Си огам, ѓром га ѿе уори.* [José Luis Alegre Cudós, Minotauro a la cazuela, 1982, España, CREA]

c. *A las 6 de la tarde unas amenazadoras nubes se posan sobre Valle de Chalco. Maldigo al Servicio Meteorológico Nacional y comienzo a despedirme. Во шесѿ часоѿ ѿоѿлагне заканувачки облаци се населувааѿ наѓ Вале де Чалко. Ја ѿпроколнувам Националнаѿа метеоролошка служба и ѿочнувам га се збоѓувам.* [Revista cultural *Letras Libres*, 2010, Mexico, CORPES]

Во шпанскиот јазик клетвите се јасни и директни вербални агресији, често придружени со навреди. Голем дел од примерите имаат религиозна заднина. Според Даниел Хорхес (Jorques 1999: 127), субјунктивот во дискурсот внесува одредена невозможност за верификација, па оттаму доаѓа последичната определеност и отсуството од референција кон идентична ситуација во реалноста. Исто така, тој додава дека „субјунктивот се однесува на надворешниот свет“ (Jorques 1999: 136), образложувајќи: „Субјунктивот во многу околности ни нуди систем од вредности проектирани врз реалноста со намера да ја обликуваме и да ѝ додадеме чувства“ (Jorques 1999: 141). Клетвите не произлегуваат од фантазијата, тие се поврзани со религијата, со болест или со правда.

Од делото *Романсеро* ги издвојуваме следниве примери:

284) *Una cosa muy preciada, / quien os la tomare, hija, / la mi maldicion le caiga.*

Многу важно нешто, / кој ќе ве земе, ќерко, / мојата клејва да ѝо фајни.

(Romance de la doña Urraca, Romancero Viejo)

285) *¡Oh, Valencia, oh Valencia, /de mal fuego seas quemada!*

О, Валенсија, о, Валенсија, /лош оган да ѝе изжори!

(Romance del rey moro que perdió Valencia, Romancero Viejo)

286) *¡Arriba, canes, arriba! / ¡que mala rabia os mate!*

Ајде, кучиња, ајде, /да ѝцовисајќи/беснило да фајнијќи!

(Romance de Moriana y Galván, Romancero Viejo)

Во *Селестијина* најчесто среќаваме клетви:

287) Calisto: *¡Ve con el diablo!*

Калисто: Да одиш ѝо џаволијќи!

288) Celestina: *Señora, que maldito sea el diablo e mi pecado.*

Селестијина: Госпоѓо, ѝпроклеј да е и џаволој и мојој грев.

289) Celestina: *Vete con Dios de mi casa.*

Селестијина: Оди си со Божа од мојата кука.)

290) Elicia: *Maldito sea él que en manos de tal azemilero se confía.*

Елисија: Проклеј да е тој што верува во рацејќи на овој мазџација.

Можеме да заклучиме дека во македонскиот јазик за искажување на благословите и на клетвите најчесто се користи да-конструкцијата (иако во некои случаи се среќава и модалната честичка *нека*). Да-конструкцијата најчесто е составена од глагол во сегашно време, но ја среќаваме и во минато несвршено време (*Да дадеше Госѓод една сѓѓаница.*) и во комбинација со честичката *би*, со што се добива потенцијалот (*Да би аир и берикѓѓ не имале и да би ѓѓлци се сѓѓориле.*). Во шпанскиот јазик, речиси во сите случаи се користи сегашното време од субјунктивот и за искажувањето на клетвите и на благословите, иако многу ретко се среќава и сегашното време од индикативот, како во примерот (289): *Maldigo al Servicio Meteorol3gico Nacional / Ја ѓроколнувам Националниѓа метеоролошка служба.*

3.4. Аналитичкиот императив во македонскиот јазик

Во основата на словенското *да* се наоѓа аблативната форма **d/ (t) ōd*, која била показател на индоевропскиот императив II со значење блиска иднина (Грковић-Мејџор 2004: 185) (види повеќе 1.4.). Оттука, сосема е логично зошто една од употребите на да-конструкцијата во македонскиот јазик е токму и искажувањето (аналитички) императив.

Во директен говор често среќаваме употреба на да-конструкцијата како во примерите:

291) *Да дојдеш веднаш!*

292) *Да си ја изедеш супата!*

Овие примери можеме да ги реконструираме со додавање модален глагол како надреден предикат, при што би добиле искази како: *Сакам да дојдеш веднаш!/Мораш да дојдеш веднаш!*; или: *Сакам да си ја изедеш супата! / Мораш/ѝреба да ја изедеш супата!* Од овие (реконструирани) примери можеме да забележиме дека покрај оптаивно значење (*сакам да дојдеш/сакам да ја изедеш супата*), во зависност од контекстот, тие можат да искажат и императивно значење (*мора да дојдеш/мора да ја изедеш супата*, т. е. *ѝи наредувам да дојдеш/да ја изедеш супата*). Секако, овие примери можеме да ги претставиме и преку формите за императив во македонскиот јазик: *Дојди веднаш!/Изеди ја супата!*, па оттука можеме да зборуваме за т.н. аналитички, морфолошки или описен императив, искажан со да-конструкцијата.

Како што веќе кажавме, според степенот на граматикализацијата модалните значења се развиени во посебни категории. Такви се, пред сè, модалните значења што ѝ припаѓаат на апелативноста, односно директивноста, која ја обединува функционалната насоченост на исказот на соговорникот со намера да се добие внимание од говорникот, да се управува со неговото однесување, да се добие од него некаков одговор и слично (Пипер 2009: 505). Категоријата императив влегува токму во овие модални значења.

Заповедниот начин (императивот) во македонскиот јазик има форми само за второ лице еднина и множина:

	а-група	е-група	и-група
едн.	чекај	кажи пиј	коси стој
множ.	чекајте	кажете пијте	косете стојте

Недостигот од специјални заповедни форми во македонскиот јазик се пополнува по пат на сврзување на соодветните глаголски форми во сегашно време со *да* или со *нека* (Конески 2022: 366), но *нека* обично се користи со трето лице еднина и множина, па оттука заклучуваме дека аналитичкиот императив со *да* е многу попродуктивен.

За заповедните реченици Минова-Ѓуркова (2000: 160) напоменува дека во нив лежи заинтересираноста на говорното лице за дејството за кое станува збор, со тоа што го поттикнува соговорникот во вршењето на дејството.

Многу е тешко да се постави границата меѓу оптативот и описниот императив со формантите *да* и *нека* (Тополињска (1995: 226), особено во директно обраќање кон второ лице [како во примерите (291) и (292)]. Голомб (1960/61, 175) по тој повод пишува дека „партикулата *да* врши функција на формален показател на оптатив, чијашто специјализација несомнено е императивното значење на формацијата од типот: да кажиш, да кажити...”

Дистрибуцијата на да-конструкцијата со императивно значење зависи од временската оска на дејството, односно дали е непосредно или далечно, или пак, повторено (Иванова 2022: 40).

Според Конески (2021: 366) „недостатокот на специјални заповедни форми за другите лица во нашиот јазик се заменува по синтаксичен пат со сврзување на соодветните форми за сегашно време со *да*, *нека*: *да дојде*, *нека влезе*, *да одиме* [...]“.

За да се изрази заповед кон трето лице еднина и множина, се употребуваат честичките *да* и *нека* (*да иџра*, *да иџрааӣ*, *нека оди*, *нека одаӣ*), а за прво лице множина – само честичката *да* (*да љееме*, *да слушаеме*) (Минова-Ѓуркова 200: 160)

Хаусман и Голомб (Hausmann and Gołąb (1964a:30) истакнуваат дека токму оваа употреба на да-конструкцијата со оптативно значење е најчеста, наведувајќи ги примерите:

Да дојде ѿој!

Да осѿане ѿој!

Како честичка со модално значење Кепески (1975) го дава следниот пример за императивното значење на *да*:

Речи му да донесе книџа.

Во овој пример воочлива е употребата на да-конструкцијата во индиректна заповед.

Таква употреба забележуваме и во примерите:

293) *Кажѝ ѝ да ми ѝомоѝне*“ (Лука 10: 40)

294) „*Речи ѝ да си оди, зашѝо ѝосѝојано вика ѝо нас*“. (Матеј 15: 23)

295) *Да му кажеш дека ѝо вика мајка му на Зафѝра да дојде масло да свейѝи*
(Антон Панов, Печалбари)

296) *Кажѝ му да рабоѝѝи за нас или ќе лейѝа од рабоѝѝа, му вели Јанакиески на соѝоворник.* (<https://fokus.mk/bomba-vo-titanik-neka-raboti-za-nas-za-izborite-ili-ke-leta-od-rabota/>)

297) *Кажѝ му да ми ѝо бричи со зелено ѝамче.* („Пред дождот“ 1994)

Оваа употреба на да-конструкцијата не се среќава само во усниот говор туку и во пишаниот збор:

298) *Ајде да јадеш, Костадине... Да каснеш, да се ѝоѝкреѝѝиш...* (Антон Панов, Печалбари)

Во однос на семантичката разлика меѓу синтетичкиот и аналитичкиот императив, Тополињска (1995) додава дека треба да се уточни тврдењето дали аналитичкиот (или морфолошкиот) императив за второ лице дава „блага заповед“. Оттука, станува збор за временска разлика: „синтетичната заповед е ‘актуализирана’ заповед колку што една заповед може да биде актуализирана; се мисли на заповед чија реализација, според очекувањата, треба да настапи веднаш по моментот на издавањето на заповедта. Со самото тоа таа може да се толкува и како ‘јака’ (неблага) заповед. Опозицијата е еднонасочна, од привативен карактер: да-императивот не може да изрази актуелизирана заповед додека синтетичниот императив не трпи никакви ограничувања“ (Тополињска (1995: 298–299).

Независната да-конструкција во македонскиот јазик, покрај оптативот и аналитичкиот императив, служи и за искажување хортатив. Всушност, Кепески (1975: 129), императивното *да* го третира како хортатив. Хортативот претставува модална (или глаголка) конструкција (Бужаровска и Митковска 2014: 22). Најчесто се среќаваат со хортативната честичка *ај/ајге*, која се смета за хортативна форма позајмена од турскиот јазик (Friedman and Joseph 2025), како што можеме да забележиме и во примерите (299) – (301).

Повторно, тешко е да се определи строга граница меѓу хортативот и аналитичкиот императив (а, со тоа и со оптативот). Хортативните искази се користат за поттикнување или охрабрување да се направи нешто од страна на учесниците во комуникацискиот чин и, притоа, зборуваачот поттикнува/охрабрувањето го испраќа и кон самиот себе, па овие искази се изразени во прво лице множина.

Категоријата број има важно значење кај императивите оформени во прво лице. Како што наведува и Тополињска (1995: 299), „по дефиниција го опфаќа и нашиот соговорник, т.е. ‘второ лице’, па така првото лице множина, со оглед на својата денотација, овозможува директно обраќање со широко сфатена императивна семантика. Од друга страна, пак, првото лице еднина од чисто прагматички причини исклучува таква семантика“.

299) *Ај/Ајге да одиме.*

300) *Ај/Ајге да учиме.*

301) *Ај/Ајге да ѝположиме.*

Според примерите, можеме да забележиме дека говорникот наредбата, исто така, ја насочува и кон себе. Исто така, забележуваме дека покрај наредба, во семантичкото поле на овие императиви има и поттик. Токму затоа, често се среќаваат во комбинација со императивните честички *ај* и *ајге*. Гајдова (2002: 106), исто така, забележува дека императивните искази често се придружени од честичката *ајге* (како и од честичката *ела*

во југоисточните македонски говори), и таа појава редовно се среќава во да-императивот во прво лице множина, каде што функцијата за поттикнување одредено дејство е најсилно изразена.

К. Конески (1973: 154), исто така, забележува дека наредбата дадена со аналитички императив често се засилува со употребата на честичка *ajde*:

Ajde, заедно да работиме (Конески К. 1973: 154),

но и во примери како:

Дај да беѓаме!

и:

Беѓај да беѓаме!

Особено во вториот пример забележуваме дека наредбата уште повеќе се засилува при употреба на заповедната форма (*беѓај*) во комбинација со аналитичката заповедна форма (*да беѓаме*).

Во претходниот пример ја забележуваме и хортативната форма со *gaj*:

Дај да одиме!

Дај да учиме!

К. Конески (1974: 148–149) императивот со *да* го нарекува и „експресивно-модална партикула“.

Императивот *чекај*, исто така, често се среќава во комбинација со да-конструкцијата и оваа конструкција (*чекај да видиш*, *чекај да ѝ ти дојдам*) во себе содржи нијанса на закана (Конески К. 1974: 149).

3.5. Императивот во шпанскиот јазик

Императивот во шпанскиот јазик, всушност, претставува засилување на оптативниот субјунктив (Gili Gaya 1980: 116). Припаѓа во групата на извиците и на вокативите, односно на апелативната функција на јазикот. Во латинскиот јазик субјунктивот се користел за ублажување на императивот, па оттаму некои романски јазици ја задржале таа употреба на овој начин.

Во современиот шпански јазик постојат императивни форми само за второ лице еднина и множина (*¡Entra! ¡Entrad! – Влези! Влезејте!*, *¡Habla! ¡Hablad! – Зборувај! Зборувајте!*, *¡Come! ¡Comed! – Јагу! Јагејте!*, *¡Escribe! ¡Escribid! – Пишувај! Пишувајте!*). Во поголемиот број глаголи, императивот во второ лице еднина е фонолошки и/или графички идентичен со третото лице во сегашно време од индикативот (*entra, habla, come, escribe*). Овие форми на глаголот се во нивната „чиста“ форма (лексема + тематски вокал: *cant+a*), освен множинските форми, каде што се појавува *-d* на крајот на императивот (*cantad*) (Budor 1995: 152).

Некои неправилни глаголи во второ лице еднина во императив имаат посебни форми кои се еднословни:

decir – di, decid, кажува – кажи, кажејте; hacer – haz, haced, прави – прави, правејте; poner – pon, poned, става – стави, ставејте; salir – sal, salid, излегува – излези, излезејте; tener – ten, tened, има – имај, имајте; venir – ven, venid, доаѓа – дојди, дојдете.

За сите други форми се користат формите на оптативот, односно на субјунктивот, кои се разликуваат само според интонацијата и независната употреба (односно, не се подредени на друг глагол) и, исто така, можат да бидат воведени со *que*. Употребата на посебните форми на императивот е ограничена само на прво и второ

лице еднина во потврдни реченици. Во одречните императивни реченици се користат само формите на субјунктивот (*¡Entra!*, *¡No entres!*). Не може да се каже **no ven*, туку *no vengas*, субјунктивот целосно го заменува императивот.

302) **Vámonos**, Villier, aunque tengamos que separarnos tú y yo, salgamos de aquí y **dejémosla** que repose (Nieva);

Да одиме, Вилиер, иако мора да се разделиме ти и јас, да излеземе одишката и да ја оставиме да одмори (Ниева)

303) *Si me invitaste a entrar, veámoslo* todo (Donoso);

Да ме љоканеше да влезам, да видиме сè. (Доносо)

Императивот претставува посебна форма од оптативниот (или на субјунктивниот) начин. Белјо (Bello 1951), обидувајќи се да го дефинира императивот како начин, посочува дека е тешко да се врами во дефиницијата за начините, бидејќи не е подреден и не може да се подреди во ниеден исказ. Но, сепак, смета дека изразите во императив (*di, ven, hablad, escribid*) можат да се трансформираат во (*quero que digas, deseo que vengas, qué habléis, qué escribáis* – *сакам да кажеш, љосакувам да дојдеш, да зборувааш, да пишуваш*). Белјо (Bello 1951), исто така, се осврнува на поделбата на начините на индикатив и на субјунктив. Субјунктивот го дели на општ субјунктив и на хипотетички субјунктив и наведува дека општиот субјунктив ги позајмува формите на друг начин, на оптативот, кој, пак, има уште една посебна форма, односно императивот.

Во примерот:

304) **Vamos a ver.** – **Vamos**, ¿qué es lo que se cuenta de mí?

формата *vamos* (од глаголот *ir* во сегашно време во индикатив) се користи со својство на „повикување внимание“ (Budor 1995), што на македонски се преведува со да-конструкцијата, а може да се додаде и хортативната честичка *aj/ajge*:

(Ajge) da vidime. – *(Ajge) da vidime, што се зборува за мене?*

Преку овој пример забележуваме дека оваа форма е еквивалент на аналитичкиот императив и на хортативот во македонскиот јазик.

Формата *vamos* се користи како хортативна и во други случаи:

305) *¡Vamos, dimelo si te atreves!* - *¡Vamos, hazlo cuando quieras!*

Ajge, кажи ми ако се осмелуваш! – *Ajge, направи го ако сакаш!*

Хортативите, како и оптативите, често имаат извичен карактер, па оттаму, често се наоѓаат во извичници. Оваа извична природа се гледа и во императивните изрази (*¡Ven!*, *¡Decid!*)

Исто така, и формата *vayamos* (прво лице множина, сегашно време, субјунктив/ прво лице множина, императив) има хортативно значење:

306) *Tengo hambre, vayamos a comer.*

Гладен сум, да јадеме/ да одиме да јадеме.

Од желбата лесно се преминува кон поттик, молба или (блага) наредба, па оттаму, и во шпанскиот јазик тешко е да се покаже точна граница меѓу хортативите и

оптативите (а, особено со императивите, бидејќи ги користат формите на субјунктивот во сите лица, освен во второто лице еднина и множина). Според Хили Гала (Gili Gaya 1980: 54), интонацијата и контекстот се клучни за определување на точната употреба на овие субјунктивни форми. Според RAE (2010: 803), во традиционалната граматика хортативите не биле толку блиски до императивот и претставувале посебен дел од субјунктивот наречен јусив. Сè уште постои полемика за прашањето дали формите (во примерите (307) и (3088)) се хортативни или императивни:

307) **Véase** el párrafo siguiente. (*Да се види следниот параграф.*)

308) **Pase** el señor. (*Нека ѝомине/влезе госџодиной.*)

Исказите воведени со честицата *que* се поблиски до хортативното значење:

309) ¡*Qué seamos* buenos! (*Да бидеме добри!*)

3.6. Одречната да-конструкција во македонскиот јазик

Како што со да-конструкцијата во македонскиот јазик се искажуваат наредби и поттици, така се искажуваат и забрани. Како што веќе видовме во потпоглавјето 3.4., за искажување наредби се користи императивот, како и формите на аналитичкиот (описен) императив, а за оформување искази во кои постои забрана да се направи нешто се користат формите на прохибитивот.

Една од главните функции на независната да-конструкција е да искажува деонтички говорни чинови (оптатив, императив, хортатив, адмонитив), а со додавањето одречен маркер (односно честичката *не*), формално-прагматичката структура на овие искази не се менува значително (Бужаровска, Митковска 2014: 27)

Во случаите кога да-конструкцијата во македонскиот јазик е одречна, најчесто се дава забрана да се направи нешто, односно се искажува прохибитив. Прохибитивот може да се искаже со одречните форми на аналитичкиот императив, како на пример:

310) *Да не седиш на бејџон!*

311) *Да не излеѓуваш со влажна коса!*

312) *Да не одиш ѝшаму!*

Сите овие примери можат да се трансформираат во императивни форми: *не седи на бејџон*, *не излеѓувај со влажна коса*, *не оди ѝшаму*, или пак, *немој да седиш на бејџон*, *немој да излеѓуваш со влажна коса*, *немој да одиш ѝшаму*. Зависно од контекстот, можат да искажуваат строга забрана или препорака да не се прави нешто, како и совет. Според Крамер (1986), овие конструкции може да изразуваат различен степен на учтивост во зависност од ситуацијата. Во дадените примери можеме да забележиме дека преку прохибитивот може да се даде строга забрана (*да не одиш ѝшаму*), но и препорака или

совет (*да не седиш на бејџон, да не излеѓуваш со влажна коса*), при што се забележува и одредена грижа кон соговорникот, како и „впечаток дека говорителот има повеќе знаење и искуство во дадената ситуација“ (Бужаровска и Митковска 2014: 27)

Негиран заповеден начин од свршени глаголи може да се прави само со стариот негиран императив од глаголот *може* – *немој/немојѝе* и свршениот глагол во да-конструкција (Минова-Ѓуркова 2000: 160). Од овој глагол нема императивна форма во современиот македонски јазик, бидејќи неговата семантика не е во состав на императивното значење (Конески 2000: 166).

Таквата употреба на прохибитивот можеме да ја проследиме преку следните примери:

313) *Немојѝе да излеѓѝе баш сè* (<https://lokalno.mk/pet-soveti-koi-ke-vi-pomognat-brzo-da-oslabete/>)

314) *Ако сѝе дехидрирани немојѝе да исѝиеѝе веднаш ѓолема количина вода* (<https://kajgana.com/znaci-koi-pokazhuvaat-deka-ne-piete-dovolno-voda>)

315) *Правило број 1: никоѓаш немој да изѓубиш ѝари.* (<https://denar.mk/72178/kariera/biznis-soveti-bez-rok-na-traenje-shto-vi-preporachuvaat-poznatite-uspeshni-luge>)

Негацијата во прохибитивните искази е вградена подлабоко отколку во индикативните и не претставува само надграден предикат туку и компонента на конститутивниот предикат (Тополињска 1995: 294).

Покрај начинот на формирање *прохибитивни* форми со *немој/ѝе* + да-конструкција, може да се искористи и формата не + глагол во императив.

Не јади! – Немој да јадеш!

Втората форма може да се употреби и самостојно (Тополињска 1995):

Ќе јадам.

Немој!

и во овој случај: *немој!* може да биде парафразирано во: *немој да јадеш!*

Освен прохибитивните форми со *не* + императив и *немој/ѝе* + да-конструкција се среќаваат и конструкциите со *нема* + да-конструкција. Митковска и Бужаровска (2014: 29) прават градација на силината на забраната, која ослабнува по следниот редослед: *нема* да-конструкција, императив со *не*, одречна да-конструкција и императив со *немој*. Тоа го илустрираат преку следниот пример:

Нема да одиш!

Не оди!

Да не одиш!

Немој да одиш!

Бужаровска и Митковска (2014: 29) додаваат дека нема голема разлика во силината на забраната во последните два исказа, но и дека да-конструкцијата може да подразбира постоење одредена општествена дистанција меѓу соговорниците.

Среќаваме и примери од типот:

316) Нокаут и Игор Џамбазов: *Немој да не сѝе дошле на свирка.* (jtttime.mk)

317) Во недела иџра Вардар – *немој да не си дошол!* (facebook.com)

во кои забележуваме употреба и на *немој* и на *да + не +* глагол во минато неопределено време. Преку овие примери се искажува дури и (блага) закана, односно говорителот очекува реализација на дејството што го наредува и покрај тоа што користи прохибитивни форми.

Од друга страна, пак, прохибитивните форми во комбинација со минатото неопределено време најчесто искажуваат многу силна забрана (Бужаровска и Мирковска 2014; Тополињска 2008; Крамер 1986).

318) *Ти да не си мрднал од собата!* – *ми нареди.* („Јас – момчето молња“, Јагода Михајловска Георгиева, 1989)

319) *Никому ни збор да не си кажал.* („Кловнови и луѓе“, Славко Јаневски, 1956)

320) *Да не си ме љобарал веќе!* (Јелена Спенцарска, тик-ток)

Одречните да-конструкции во комбинација со неопределено минато време во бугарскиот јазик, според Ницолова (2008: 415), претставуваат „многу силна, категорична, строга, неретко груба забрана за извршување идни дејства...“

Бужаровска и Митковска (2014: 28) ги додаваат и перцептивните глаголи, низ кои се забележува дека упатената наредба содржи нијанса на конфликт и закана. Тоа можеме да го потврдиме преку следните примери:

321) *Море не в куќи, ѿуку да не сум ѿе видел ѿкрај мојѿа куќа да си ѿминал. Надвор, ѿи ѓрчки ѿодлизурко!* („Големата удовница“ од Петре Наковски (2014))

322) *И друѓѿѿи да не сум ѿе чул ѿака да ѓовориш, зашѿо ѓробарѿи Генација ќе ѿе сѿави на рабош.* („Село зад седумте јасени“, Славко Јаневски, 1952)

323) *И да не сум ѿе видела бос!*“ „Клучарчиња“ од Бистрица Миркуловска (1992)

Митковска и Бужаровска (2014) се надоврзуваат на тврдењето на Ницолова (2008) дека во примери од ваков тип станува збор за граматикализација на импликацијата. Не се искажува категорична забрана, но забраната се подразбира во исказот и, притоа, говорителот го забранува дејството. Овие искази можат да се изразат и во сегашно време (*да не ѿе видам ѿкрај мојѿа куќа, да не ѿе чујам ѿака да ѓовориш, да не ѿе видам бос*), но се забележува дека во тој случај експресивноста е помала и, воедно, и заканата што се чувствува во наредбата е помала.

Во примери од типот:

Да не кажуваш никому

или:

Не кажувај никому,

да не + презент, односно *не* + императив се јавуваат како автосемантичен прохибитив со смисла ‘не чини го тоа’ (Тополињска 1995: 306)

Со конструкцијата *да* + *не* + глагол во сегашно време, покрај прохибитив, се искажува и адмонтазив (предупредување), како во примерите:

324) *Внимавај само да не го пројушиши рокоџи за сонишџија.* (zase.mk)

325) *Оди, само побрзај да не задоцниш.* (drmj.com)

Во овие примери забележуваме дека со формата за прохибитивот, всушност, се искажува предупредување, загриженост и, притоа, се имплицира давањето совет нешто да се направи (да се работи на соништата, да се тргне навреме итн.).

3.7. Еквивалентите на одречната да-конструкција во шпанскиот јазик

Во шпанскиот јазик за искажување прохибитив, односно за давање забрана или препорака да не се направи нешто, се користат формите на субјунктивот. Не постојат посебни форми за искажување на одречниот императив во второ лице, односно посебните форми за императив (*ven, sal, haz*) не можат да се искористат за искажување прохибитив (**no ven, *no sal, *no haz*) и се користат формите на субјунктивот (*no vengas, no salgas, no hagas*) (RAE 2010: 798). Шпанската кралската академија во Граматиката на шпанскиот јазик (RAE 2010: 789) го дава следниот пример: *Atended al tiempo y no quered perder el rocín y las manzanas* (Estébanez Calderón, *Escenas*) (*Дојдете на време и не сакајте да ги изгубите коњот и јаболките*), во кој се користи формата *no quered*, како и формите *no venid, no salid*, но тие се сметаат за неточни.

326) *No se preocupe la señora marquesa.* (*Да не се грижи госпоѓата маркиза*)

327) *¡No vengas!* (*Да не доаѓаш./Не доаѓај!*)

328) *¡No salgáis!* (*Да не излегувајте./Не излегувајте!*)

329) *¡No vengas después llorando!* (*Не доаѓај/Да не дојдеш илшоа илачејки.*)
(<https://www.univision.com/famosos/dona-rosa-hospitalizada-juan-rivera-mensaje>)

Прохибитивната форма може да има и молбено значење, како во примерот:

330) *Por favor, no dejes de hablar de Palestina.* (*Те молам, не престанувај да зборуваш за Палестина*) (<https://www.jornada.com.mx/2024/12/29/correo>)

331) *Haced lo que queráis, pero ¡no sigáis leyendo!* (Правейѣ иѣѣо сакаѣѣ, но не ѣродолжуваѣѣ ѣа чѣѣѣѣѣ! (<https://www.amazon.co.uk/vampiro-escuela-monstruosa-Bienvenidos-Monsterville-ebook/dp/B09FNM1TJB>))

Во овој пример ја среќаваме потврдната императивна форма од глаголот *hacer* (прави) – *haced* и негативната императивна форма (односно формата на субујнктивот) од глаголот *seguir*¹⁶ (продолжува)– *no sigáis*.

332) *Luego no os quejéis con lo que se venga, el os ha avisado.*

Поѣѣѣѣ ѣа не се жалѣѣѣѣ иѣѣѣ ѣе ве сѣѣѣѣѣѣѣ, ѣредуѣредени сѣѣѣѣ.
(<https://x.com/Mourinhismo/status/1867290545632293131>)

¹⁶ Глаголот *seguir* има повеќе значења:

1. tr. Ir o estar después o detrás de una persona o cosa:
el martes sigue al lunes.
2. Ir por un determinado camino o dirección:
siga la carretera hasta el próximo semáforo.
3. Acompañar con la vista a un objeto que se mueve:
cuando pasa por la calle la siguen todas las miradas.
4. Ir en compañía de uno:
el perro seguía a su dueño.
5. Proseguir o continuar lo empezado:
sigue estudiando.
6. Ejercer una ciencia, arte o empleo o dedicarse a ello:
seguir una carrera, un curso.
7. Observar algo con atención, estar atento a ello:
seguir el desarrollo de los acontecimientos.
8. Perseguir, molestar, acosar a uno yendo en su busca o alcance:
seguir a los ladrones.
9. Entender lo que otro dice:
me costaba seguir sus explicaciones.
10. Convenir con una opinión o ideología, ser partidario de ella:
seguir la moda actual.
11. Actuar haciendo caso del ejemplo de otro, de consejos o normas, etc.:
seguir las reglas.
12. prnl. Inferirse o deducirse una cosa de otra:
de su teoría se siguen dos conclusiones.
13. Extenderse o llegar algo hasta algún sitio:
el lago sigue hasta la frontera.
14. Permanecer en una actitud o en un estado:
¿sigues enfadado?

3.8. Други значења на одречната да-конструкција во македонскиот јазик

Одречната да-конструкцијата има голем број значења, од строга наредба (како во следните примери) до предлог/сугестија/молба, во зависност од контекстот и од интонацијата на говорителот.

333) *Да не одиш ѝа́му!*

334) *Да не ѝрча́ш навечер!*

Примерите (333) и (334) може да имаат и поинакво значење со поинаква интонација и во поинаков контекст:

335) *Да не одиш ѝа́му?*

336) *Да не ѝрча́ш навечер?*

Како и примерот:

337) *Да не има́ш ѝа́ри?*

Според Бужаровска и Митковска (2014: 36), *да/не-ѝрашања́а* претставуваат посебен вид поларитетни прашања. *Да/не-ѝрашања́а* имаат иста интонација како и

Овде можеме да ги додадеме и *да/не*-прашањата со двоен негативен маркер:

- Се работи за пресупонирана негативна предикација, односно знаењето врз основа на претпоставката говорителот ја темели на тоа дека нешто не се извршило или нема да се изврши, некој не се наоѓа во некоја состојба (или нема да се наоѓа) или, пак, некоја карактеристика не е припишана или не може да се припише, односно сето она што е дел од дефиницијата на предикацијата со негиран показател.

190

Прашалните негативни реченици во шпанскиот јазик можат да имаат две различни интерпретации (RAE 2010: 811): ‘¿No es cierto que X?’ ((Да) не е вистина дека X) и ‘¿Es cierto que no X?’ (Вистина е дека X не?). Ова е поврзано со сферата на негацијата, односно синтаксичкиот простор што е засегнат од негацијата или што е под нејзино влијание. Кога предлогот *no* (не) се појавува пред глаголската група, тоа ја претставува сферата на негацијата (RAE 2010: 930). Оттука, на прашањето: ¿No vive David en Buenos Aires? (Не живее Давид во Буенос Аирес?), одговараат две значења. Првото: ‘¿No es cierto que David vive en Buenos Aires?’ (Не е вистина дека Давид живее во Буенос Аирес?) може да се изрази и преку исказот: ¿Acaso no vive David en Buenos Aires?; (Да не живее Давид во Буенос Аирес?), и второто: ‘¿Es cierto que David no vive en Buenos Aires?’ (Вистина е дека Давид не живее во Буенос Аирес?) може да се изрази и преку *Entonces*, ¿David no vive en Buenos Aires? (Значи, Давид не живее во Буенос Аирес?). Интонацијата игра важна улога во идентификувањето на значењето на исказот, како и предлозите како *acaso*, *entonces* и *así que* (можеби, *ӣо̄гаш*, *ӣака ӣӣо*) и прашалните зборови: ¿verdad?, ¿no es cierto? (вистина? не е *ӣака*?)

Кон поларитетните *да/не*-прашања во македонскиот јазик можеме да ги додадеме и адмиративните да-конструкции со негативен маркер. Според Бужаровска и Митковска (2014), овие конструкции се градат со врзани презентски форми и со свршени и со несвршени глаголи, и се однесуваат на минати дејства што, според говорителот, не требало да се случат или, обратно, требало да се случат. Исто така, не се исклучени и сегашни или повторливи настани за кои говорителот ја искажува својата реакција/мислење. Овие конструкции може да се однесуваат и на сегашноста и на минатото, но и на иднината:

341) *Ти да не слушаш?*

342) *Ти да не ја изгледа новата епизода?*

Првиот пример (341) може да се однесува на сегашноста (говорителот смета дека соговорникот сега не слуша/ не е послушен) или на минатото (соговорникот бил непослушен во минатото). Вториот пример (342) може да се однесува на иднината, односно соговорникот да изрази одреден степен на чудење неговиот соговорник да ја пропушти новата епизода.

Бужаровска и Митковска (2014: 33) додаваат и дека конструкциите во второ и трето лице спаѓаат во деонтичка модалност, односно „Говорителот реагира со индигнација и чудење дека агенсот не го извршил/извршува потребното дејство и покрај постоечката обврска“. Ги наведуваат примерите:

343) *Ти ова да не го најправиш?!*

344) *Тој ова да не го најправи?!*

345) *Јас ова да не го направам?!*

чија реконструкција би гласела: *како можеше/си можел/можеш да не го најправиш ѝоа.*

Во одречните конструкции со *да не* ќе ги споменеме и апрехенсивните говорни чинови, односно оние изрази преку кои се искажува страв или загриженост од некое несакано дејство или ситуација (Митковска, Бужаровска 2017: 121).

Апрехенсивни говорни чинови среќаваме во реченици од типот:

346) *Да не ѝадрнеш?*

347) *Да не се уориш?*

348) *Да не насѝинеш?*

Во овие реченици, составот *да не* функционира како една партикула. Според (Митковска, Бужаровска 2017: 127) „како резултат на граматикализацијата, настанало спојување меѓу субјунктивно *да* и негативното *не* во единствена честица, која функционира како маркер за претпоставка на говорителот за вистинитоста на исказаното“.

3.9. Конструкцијата *како да* и нејзините еквиваленти во шпанскиот јазик

Често се среќава и формата *како* + да-конструкција. „Предикатот ‘какос’ (каде што ‘с’ стои за споредбено во опозиција со прашалното и релативното/комплементарното *како*) врзува два пропорционални аргументи од кои првиот го одразува настанот за кој станува збор на основната фабуларна линија на текстот, додека вториот одразува настан што говорителот го асоцира со првиот и преку кој, по пат на споредба, се труди овој првиот да го доопредели“ (Тополињска 2000: 115–116). Преку формата *како* + да-конструкција настанот се претставува како нефактивен според перцепцијата на говорителот, но во некои контексти не ја исклучува неговата објективна фактивност. Всушност, добиваме уште една потврда дека да-конструкцијата, во основа, означува нефактивност, односно воведува дејства што не се доживуваат како реализирани, односно како факт.

349) *Тој како да сакаше да се одмори, малку се ѝозадржа крај врайаиџа.* (Ж. Чинго)

350) *Танаско и Друже Србине не се изненадуваа, чиниш сѐ однайред знаеја, ама и во нивниџе очи како да имаше некакво сомневање иџио може беше и ѝоради жалџа ѝо Косџагина!* (Т. Георгиевски)

351) *АНДРЕЈА: Поминувааџ ѝокрај нас зад замаџени ѝрозорци и не ѓледааџ како да сме муви во маќеница.* (Г. Стефановски)

352) *Ринџо Сџар: Џон Ленон како да беше со нас на снимање на ѝоследнаџа ѝесна на „Биџлси“.* (globe.mk)

Секако, треба да се нагласи дека во поголемиот број случаи *како* функционира само како прилог за начин во комбинација со да-конструкцијата, како во примерите:

Како да дојдам? Како да го напишам докторирањето? Како да се зголеми железото во крвта?

Еквивалент на оваа форма во шпанскиот јазик е формата *soto si* составена од прилогот *soto* (како) и кондиционалниот сврзник *si* (ако).

353) *Me ha bastado ingresar en esta ilustre sala, para sentirme extraño, como si no estuviera en mi país* (Ribeyro, Santiago)

Доволно ми беше да се врати во оваа света сала, за да се почувствувам чудно, како да не сум во мојата земја. (Рибейро, Сантијаго)

354) *Quiere jugar conmigo, como si yo fuese un piano* (Unamuno, Niebla)

Сака да си игра со мене, како да сум пијано. (Унамуно, Магла)

Преку примерите забележуваме дека по формата *soto si* следува глагол во субјунктив (*estuviera, fuera*) затоа што содржината во зависната дел-реченица е хипотетичка, најчесто нефактивна (односно, 'спротивно од фактите/настаните'). Токму затоа заклучуваме дека оваа форма е соодветен еквивалент на модалното значење на *како* + да-конструкција.

3.10. Формите со *ќе* + да-конструкција во македонскиот јазик и нивниот еквивалент во шпанскиот јазик

Формата ќе да во современиот македонски јазик искажува претпоставка, односно презумптив. Преку презумптивот се искажува веројатноста на настанот. Со овој начин искажуваме веројатни судови преку кои се даваат претпоставки поставени на некомплетноста на нашето знаење (Герджиков 1984). Семантиката на презумптивот може да се искаже преку следната формула:

можеби (веројатно) А има/поседува карактеристика Б (Герджиков 1984).

Алексова (2019) се потпира на Мелчук (2015: 191) кој ја опишува семантиката на презумптивот на следниот начин: „Говорникот претпоставува дека F_n има место [во реалноста] (врз основа на неговото расположливо знаење, итн.)“¹⁷ (Мелчук 2015: 190).

Според мислењето на Алексова (2019: 126), во бугарскиот јазик претпоставката (презумптивот) не може да биде претставена како дел од евиденцијалниот систем поради разликата во семантиката и во начинот на формирање на формите за искажување на презумптивот.

Семантиката на презумптивот поконкретно е опишана од Герџиков (Герджиков 1984), според кого претпоставките кодираат веројатни заклучоци (судови), а овој тип заклучоци „изразуваат претпоставки што произлегуваат врз основа на нецелосноста на нашето знаење“ (Герджиков 1984: 130), со тоа што заклучокот не следува строго логички од претпоставките, туку само се потпира на нив.

Бидејќи претпоставката изразува врска меѓу два суда (две предикативни јадра) што ја поставуваат „вистината на даден аргумент во одредена врска со вистинитоста на друг аргумент“ (Герджиков 1984: 141), во тој случај презумптивот може да се дефинира како бипропозициска категорија (Алексова 2019: 127).

¹⁷ Во оваа формула F_n е фактот што е предмет на интерес во исказот.

Преку презумптивните форми се дава оцена за степенот на веродостојност на исказот во споредба со контрадикторниот исказ, т. е. презумптивните форми покажуваат кој од двата искази е до одреден степен, колку и да е мал, поверојатен од другиот, значително поверојатен од другиот, неспоредливо поверојатно од другиот, и така натаму.

Во оваа линија на расудување, глаголските форми на презумптивот може да се прикажат како оцена за веродостојноста на аргументот А во споредба со кредибилитетот на спротивниот аргумент не-А, што несомнено ги става во полето на епистемичната модалност.

Во македонскиот јазик презумптивот најчесто се користи во западниот ареал, но сè почесто се среќава на целата територија на Македонија¹⁸.

Во времето на Крчовски можеме да заклучиме дека формата *ќе да*, која ја дефинираме како презумптивна, се користела за искажување на идното време. Според Пандев (2023: 31), „како би го вграмаатикализирале идното време кај Јоаким Крчовски, кога речиси во сите употреби на ова време се служи со партикулите ‘ќе да’, освен во два примера:

‘Чувај се да не извадиш ни един камен от црквата моја Неорија, зашто страшно **ќе те накажем**’ (Чудеса..., Чудо 4).

‘Иди, Марие, напред, и ја по сахат после **ќе дојдем** по тебе’ (Чудеса..., Чудо 11)“.

Во другите примери ја среќаваме следната употреба на конструкцијата *ќе да* + сегашно време:

¹⁸ Во „Скица за граматика на македонскиот литературен јазик врз примери од македонската литература од 1952 год. до 2022 г.“ (Пандев, Карапејовски и Пандева 2023) ние предложивме, покрај пристап во кој би се направила граматика врз примери од литературата во времето по излегувањето на Граматиката на Конески и пристап што ќе ги обедини методолошките рамки: од форма кон содржина и од значење кон форма.

претставуваат „претпоставка на говорителот во чија сигурност/точност тој не е убеден“ (Верижникова 2008, 134).

Во примерот (363) забележуваме дека авторот претпоставката искажана со *ќе да* + сегашно време ја перципира како заклучок:

363) *Не ќе да се сè уиџе муџриџе! Заклучи 65 џодиџниџи сџареџ [...]* (Ј. Спировски)

К. Конески (1990: 242) оваа форма ја сместува во употребата на идното прекажано време за искажување претпоставка: „*Возџи ќе да е дојден*“, *се чу од месџџџџо каде џџџо од џпред малку седеше раздражџџџџиџиџи човек*. „*Возџи ќе да дошол и, за да нема џџурканиџи, ќе не носџи во редиџи*“ (Малески).

Со конструкција од типот *ќе да имал*: *Убав, џодем, ќе да имал девојка* (Фотев) се претпоставува ненабљудувано дејство во минатото (Конески К. 1990).

Еквивалентот на формата *ќе да* во шпанскиот јазик е т.н. идно време, со кое се искажуваат претпоставки, идно време на веројатност или епистемичко идно време. Преку ова време се искажува некаква претпоставка на зборувачот во врска со сегашноста (RAE 2010: 449).

Примерот:

364) *Serán las ocho. (Ќе да е осум.)*

може да се парафразира како:

Најверојатно е осум.

Треба да е осум.

Парафразите на овој еквивалент на *ke da* во шпанскиот јазик се добиваат со вметнување прилози за веројатност или за сомнеж (и во двата случаи во сегашно време). Друг начин за искажување на оваа модална вредност (претпоставка) е со употреба на модални глаголи (како во примерот: *Треба да е осум.*). На овој начин се потврдува модалното значење на идното време на веројатност наспроти неговото темпорално (временско) значење. Формите на ова време се истите што се користат за искажување на идното време во шпанскиот јазик (*futuro simple*) и затоа прилозите за време играат голема улога во одредувањето на значењето на ова време и тие го одредуваат тонот на реченицата. Според Седано (Sedano 2006), статистички, токму искажувањето претпоставки е најчестата функција на ова време, иако има ограничена дистрибуција во дискурсот и обично не се појавува во апсолутна почетна позиција. Видал (Vidal) додава дека претпоставките се условени од контекстот. Претпоставките претставуваат хипотеза на некој зборуваач, што ѝ дава значење на одредена состојба (Lasa 2010: 26). Оттука, можеме да заклучиме дека на претпоставката ѝ е потребна определена ситуација.

365) А: *María no ha venido...* (*Марија не дојде...*)

Б: *Estará enferma...* (*Ќе да е болна.*)

Зборуваачот предлага можно објаснување чиј единствен извор е неговиот сопствен ментален процес. Евиденцијалното значење многу добро се вклопува во овој тип на толкување: како што веќе споменавме, говорникот предлага можно објаснување чиј извор е неговото сопствено расудување. Настанот што се предлага како објаснување најверојатно соодветствува со моментот на зборување, но зборуваачот нема директен пристап за да ја потврди веродостојноста на својот исказ, бидејќи не се наоѓа во реалниот простор каде што се случува потенцијалното дејство (Vidal 2010: 26)

Преку ова време се искажуваат и т.н. допусни (концесивни) значења. Преку нив идното време на веројатност искажува реплика/одговор на претходен исказ на соговорникот:

366) A: – *Pues es un chico muy listo.* (Тој е многу љамејно момче.)

B: – *Será muy listo, pero no lo parece.* (*Ќе га е* многу љамејен, иако не изгледа.)

Допусната вредност се појавува како последица на парадоксална ситуација: зборуваачот потврдува нешто додека соговорникот го потврдува во идно време, притоа очигледно не согласувајќи се со неговиот исказ. На овој начин истата пропозициска содржина се претставува и како фактивна (зборуваачот има пристап за да ја потврди веродостојноста) и како нефактивна (зборуваачот нема пристап за да ја потврди веродостојноста). Тоа покажува дека зборуваачот Б не ја прифаќа потврдата на својот соговорник (А) и не ги третира соопштените информации како точни. Со употреба на формите од идното време зборуваачот Б истата содржина ја интерпретира како неверификувана, со што влегува во директна и очигледна контрадикција со соговорникот (Vidal 2010). Од оваа нерамнотежа произлегува допусната вредност, преку која се елиминира, или барем се доведува во прашање, фактивноста на она што е соопштено.

Употребата на идното време во оваа ситуација има маркирана употреба (*uso marcado*). Бездруго, според семантиката на идното време, која мора да се почитува, се воведуваат конкретни приспособувања во контекстот. Говорникот не е одговорен за содржината што ја изразува, исто како и при употребата на сврзникот *иако* и на субјунктивот во допусните реченици. Па, оттука, примерот (366) можеме да го дополниме со:

367) A: – *Pues es un chico muy listo.* (Тој е многу ѓамејно момче.)

Б: – *Será muy listo, pero no lo parece.* (*Ќе ѓа е многу ѓамејен, иако не изгледа.*)

Aunque sea muy listo, no estudia nada y no aprobará. (*И ѓа е многу ѓамејен, не учи ништо и нема ѓа ѓоложи*)

Aunque es muy listo, no estudia nada y no aprobará. (*Иако е многу ѓамејен, не учи ништо и нема ѓа ѓоложи*).

Во првата допусна реченица (*Aunque sea muy listo...*) по сврзникот *иако* (*aunque*) искористен е глаголот *ser* во сегашно време од субјунктив, додека во втората допусна реченица глаголот *ser* е во сегашно време од индикативот.

Следствено, допусните реченици не само што се вклопуваат во исказот туку и преку нив се дава објаснувањето од каде произлегува првичната интерпретација на исказот од примерот (366). Важно е да се нагласи дека допусноста не е семантичка карактеристика на идното време, туку производ на развојот на настаните според дадениот контекст.

Од друга страна, исто така и преку употребата на кондиционалот може да се претстави дејство што не одговара на точната временска рамка. Овие примери се познати под името кондиционал „на гласина“ (Togeby 1982:388):

- a. *Según esta línea argumental, **habría llegado** el momento de corregir esta inequidad.*
(Според ова размислување, *ќе ѓа е дојден* моментот да се ѓоправи оваа нееднаквост.)
- b. *Según las últimas informaciones, el presidente **habría abandonado** Roma ayer*
(Според ѓоследните информации, *прејсегашелот ќе ѓа го напуштил* Рим вчера)

- c. *Según ciertas voces, tu padre **habría reunido** a esa altura una buena fortuna* (Cūopeo
некои гласини, шайко ши го сега **ке га собрал** добро богаиштво)

Преку овие примери покажуваме дека идното време на веројатност, како и кондиционалот на гласина, се користат во конструкции преку кои се даваат претпоставки. Според Видал (Vidal 2010), со овие конструкции се составуваат евиденцијални интерпретации. Овие евиденцијални знаци го „издаваат“ изворот на информациите. Во првиот случај, преку употребата на идното време се даваат претпоставки што говорителот ги изнесува како сопствен заклучок кон исказот, додека во вториот случај, кога се употребуваат формите на кондиционалот, изворот е гласина. Во двата случаи доказите на говорникот се индиректни: во првиот случај тие се заклучоци, а во вториот се цитати. Во оваа смисла, и идното време и кондиционалот создаваат микросистем на различни евиденцијалности (докази).

И во двата случаи можеме да заклучиме дека како еквивалент и на идното време на веројатност (*futuro de conjetura*) и на кондиционалот на гласини (*condicional de rumor*), се појавува конструкцијата со *ke ga* во македонскиот јазик.

3.11. Конструкциите со *без да* во македонскиот јазик и нивните еквиваленти во шпанскиот јазик

Конструкцијата *без да* во македонскиот јазик е составена од предлогот *без* и субјунктивната партикула *да* и, според Тополињска (1992), тие влегуваат во рамките на подредена структура со неактуализиран карактер, доминирана од предикат на негација (‘не е вистина дека...’).

Реченици со *без да* се појавиле на местото на старословенските конструкции со негативен партицип: партиципната форма била заменета со да-конструкција (комбинација на модалната компонента *да* со личната форма на глаголот), а предлогот *без* ги презел функциите на изразување негацијата (Иванова, Лазарова 2023).

Минова-Ѓуркова (2019: 406), поставувајќи ги прашањата „дали (можеме) да зборуваме за: сврзник *без да*, сложен сврзник *без да*, сврзнички спој (односно состав), или пак за сврзничка функција на предлогот *без*“, заклучува дека е најсоодветно да се зборува за *без да*-конструкција составена од предлогот *без* и да-конструкцијата. На значењата и на функциите на *без да*-конструкцијата влијаат и предлогот и партикулата сврзник. Предлогот го носи одречното значење, додека да-конструкцијата го претставува глаголското дејство.

Во македонскиот јазик *без да*-конструкцијата не се јавува самостојно, туку во сложена реченица, именувајќи отсутно придружно дејство.

Во состав со *да* прави сложен сврзник во реченици што можат да имаат:

368) начинско значење, како во примерот

*Србин смесѝен во ѝсихијаѝарска болница оѝкако со кола **без да засѝане** ја ѝоминал ѝрчко-македонскаѝа ѝраница (<https://a1on.mk>),*

369) условно значење, како во примерот:

*Не можеш да бидеш ѝтренер **без да научиш** како (<https://24rakomet.mk>)*

или:

370) допусно значење, како во примерот:

*Со ѝодини земал ѝлаѝа **без да работиш** (<https://daily.mk>)*

Оваа конструкција ја среќаваме во примери како:

371) *Поораа ушѝе малку и бидејќи Силјан си одел ѝо браздиѝе сѝ близу, си зобал црвјеѝо, чунки му се сладило, и му се чинеше оѝи ѝаѝко му ѝо милува, **без да** му **ѝекне** оѝи е шѝрк во ѝој сааѝ. „Силјан штркот“ од Марко Цепенков (1900)*

372) *Така ѝоминаа ѝрвиѝе деноти во бриѝадаѝа, **без да се случи** неѝѝо инѝересно. „Бегалци“ од Јован Бошковски (1949)*

Освен во уметничколитературниот стил, како што забележавме и во примерите (371) и (372), се среќава и во другите функционални стилови, како во публицистичкиот:

373) *Имавме парола пред неколку години на 1 Мај дека не смее да се одлучува без работничките, а, Владата, за жал, на седница си донесе износ на минималната плата од 1 800 денари, без да се разговара на Економско-социјалниот совет, без да одлучат и работничките и работодавачките и Владата.* (<https://racin.mk>)

Во шпанскиот јазик еквиваленти на оваа конструкција (*без да*) се предлогот *sin* + инфинитив и конструкција *sin que*, која се користи во зависнословени реченици и по која следува глагол во субјунктив. Предлогот *sin* доаѓа од латинското *sine*, што буквално значи: ‘*afuera no*’/‘*aparte no*’ – ‘не надвор’/‘не одвоено’, со двојна негација, со што се засилува одвојувањето од показната замена *se/sed* во трето лице во латинскиот јазик, која во трето лице во аблатив значи ‘далечина’ (Brea 1985).

Модификаторот на глаголот конструиран со предлогот *sin* може да биде повеќе врзан со семантиката на прирокот (иако не претставува предлошка определба), и во отсуство на придружна ситуација (околност што, на некој начин, е замислена како нешто што се очекува), ја опишува личноста што е во подметот на реченицата (Marcovecchio, Pacagnini, and Kaller 2017: 146)

За инфинитивите пред кои се користи предлогот *sin* Хернанс (1999: 2318) го дава следното објаснување:

„Инфинитивите на чело со *sin* сочинуваат огромно множество конструкции, чија хетерогеност во голема мера произлегува од значењето на предлогот, во кој се здружуваат негативниот поларитет и вредноста на ‘врска’ или ‘случајност’. На оваа вредност можеме да ѝ го припишеме фактот дека таа често можат да се смени со герунд и затоа понекогаш добива одредена ‘модална’ нијанса. Од синтаксичка гледна точка таквите

конструкции се приспособуваат на различни обрасци, не секогаш јасно диференцирани едни од други. Во зависност од случајот, всушност, тие се речиси еднакви со прирокот (и, евентуално, со прилошката определба за начин), во зависна реченица, со условна реченица или дури и со дел-реченица во заграда.“

Оваа употреба на предлогот *sin* + инфинитив можеме да ја проследиме преку примерите:

374) *Lejos de la frivolidad, pero **sin caer** en lo solemne, Ricardo Mariño escribe historias que hacen divertir a los lectores con buena literatura.* (Sudestada, agosto de 2011)

*Далеку од несериозноста, но **без да зајдагне** во формалноста, Рикардо Марињо пишува приказни што ги забавуваат читателите со добра литература.*

375) *Maneja su viejo Renault **sin pensar** en ninguna cosa concreta.* (Kohan, M., “Feldman”. *Cuerpo a tierra*)¹⁹

*То вози својот стар Рено **без да мисли** на ништо конкретно.*

376) *Cuando alguien pasa varias noches **sin dormir** bien, puede asociar la cama con frustración.*

*Кога некој поминува неколку ноќи **без да спие** добро, може да го асоцира креветот со фрустрација (<https://eltiempo.es>)*

377) *Sara lloraba **sin parar**.* (<https://elpais.es>)

*Сара плачеше **без да запре**.*

¹⁹ Примерите (375) и (376) се преземени од (Marcovecchio, Pasagnini, and Kaller 2017)

Подредениот начин се појавува во одредени ситуации. Според Хереро Руиз де Лоизага (Herrero Ruiz de Loizaga 2014), *sin que* се појавува како конструкција што ѝ носи негативен ефект на содржината во подредената дел-реченица. Кога се комбинира предлогот *sin* со партикулата *que* се добива модална конструкција што се разликува од конструкцијата *sin* + инфинитив во тоа што вршителите на дејството се различни во главната и во зависната дел-реченица. Исто така, авторот додава и дека оваа конструкција, иако се среќава во записи од XIII век, нејзината употреба се зголемува од XVI век, па сè до денес.

Ова тврдење можеме да го потврдиме преку примерите:

378) *Una noche se salieron del lugar sin que persona los viese.* (Cervantes)

Една вечер излегоа од месџоџо без ѓа ѓи виѓи никој.

379) *Con ese nombre me contento, sin que me le pongan un don encima*
(Cervantes)

Среќен сум со ова име, без ѓа ми сџават ѓон ѓред неѓо.

Забележуваме дека и во двата примера, (378) и (379), во двете дел-реченици среќаваме различни вршители на дејството (*salieron* – *ellos* наспроти *persona los viese*), *ѓие* наспроти *никој* и *me contento* – *ѓо* наспроти *pongan* – *ellos*, *јас* наспроти *ѓие*.

Врз основа на примерите можеме да заклучиме дека еквивалентите на *без ѓа*-конструкцијата во македонскиот јазик се предлогот *sin* + инфинитив и *sin que* + субјунктив, во зависност од вршителите на дејството во главната и во зависната дел-реченица (дали вршителот е ист или се разликува).

4. Заклучок

Да-конструкцијата во македонскиот јазик е составена од партикулата *да* и глагол, најчесто во сегашно или минато определено и неопределено време, при што партикулата *да* добила карактер на службена морфема, составен дел од глаголската форма, дел врз кој паѓа функцијата за изразување на модалноста, т. е. историски погледнато, сврзникот *да* станал (се граматикализирал во) граматички показател што го модифицира глаголот на модален и на синтаксички план (Бужаровска, Митковска 2014). Оваа појава се смета за балканизам (Конески 1987). Според Минова-Ѓуркова (2000: 75), „за да-конструкцијата постојат неколку термини: оптатив-субјунктив, субјунктив, конјунктив. [...] Да-конструкцијата се употребува со модални и фазни глаголи, во негирани форми на некои времиња и начини, како и во зависни дел-реченици. Самостојно употребена изразува желба, молба, заповед, а се јавува и во клетви“. Субјунктивот е глаголки облик или синтаксичка конструкција со која именуваното дејство се претставува како подредено на некој надреден предикат (Гајдова 2002: 136), оптативот е желбен начин (Boyer 1988), додека конјунктивот е релативен синоним на субјунктивот (Тофоска 2014). Наспроти овие термини стои индикативот како немаркиран, неподреден начин.

Во оваа теза, преку контрастивна анализа на употребата на да-конструкцијата, доаѓаме до нејзините еквиваленти во шпанскиот јазик. Иако македонскиот и шпанскиот јазик не се од истото јазично семејство, односно македонскиот јазик му припаѓа на словенското, додека шпанскиот на романското, и двата јазика се аналитички, и оттаму, многу граматички категории се податливи за споредбена анализа. Во шпанскиот јазик постојат посебни глаголки форми за искажување на индикативот и на субјунктивот, а инфинитивот, за разлика од македонскиот, не исчезнал и е во постојана употреба. Во македонскиот јазик инфинитивот се изгубил и на неговото место почнала да се употребува токму да-конструкцијата, која е предмет на наш интерес. Според Конески (Конески 1987: 177), губењето на инфинитивот соодветствува со општиот стремеж некои синтетички именски форми да се заменуваат со аналитички конструкции. Во

шпанскиот јазик инфинитивните форми се делат во три групи, според завршоците. Инфинитивните форми во шпанскиот јазик можат да завршуваат на –AR, на –ER и на –IR. Според RAE (2010: 495), инфинитивот традиционално се смета за хибридна форма, која има именски и глаголски својства. Во шпанскиот јазик разликуваме именски и глаголски инфинитив. Глаголскиот инфинитив е еден од еквивалентите на да-конструкцијата во македонскиот јазик, особено при искажувањето на фазноста и на модалноста преку фазни и модални глаголи.

Една од употребите на да-конструкцијата во македонскиот јазик е со фазните и со модалните глаголи. Што се однесува до фазните глаголи, во македонскиот јазик издвојуваме три фази на дејството: 1) почетна фаза (инхоативна) – нешто почнува да се случува/почнува некоја состојба – се користат глаголите: *йочне/зайочне*, *файи/фака*, *зафайи/зафака*, *земе/зема*, 2) трајна (или продолжителна фаза) – почнато дејство/состојба продолжува да се одвива/да трае – се користат глаголите: *продолжи/продолжува* и 3) завршна фаза (терминативна) – дејството или состојбата престануваат да се случуваат/да траат – се користат глаголите: *йресѝане/йресѝанува*. Сите овие глаголи се користат во комбинација со да-конструкцијата. Еквивалентите на фазните глаголи + да-конструкција во шпанскиот јазик се, исто така, фазните глаголи, но во комбинација со инфинитив. Тие конструкции претставуваат глаголски перифрази, односно сложени глаголски конструкции, кои можат да бидат составени од помошен глагол (во овој случај фазен, или модален, во случајот кај модалните глаголи) и глагол во инфинитив, герунд или партицип (RAE 2010: 539). Во шпанскиот јазик се изделуваат четири фази на дејството (RAE 2010: 545): 1) подготвителна фаза на дејството – во оваа фаза се прикажува подготовката за почетокот на дејството и се користат сложените глаголски конструкции: *estar a punto de* + инфинитив, или *estar por* + инфинитив, 2) почетна фаза – исто како и во македонскиот јазик, и во шпанскиот со оваа фаза се искажува почетокот на дејството, се користат сложените глаголски конструкции: *empezar a* + инфинитив, *comenzar a* + инфинитив, *ponerse a* + инфинитив, 3) завршна фаза – исто како и во македонскиот јазик, оваа фаза се користи за да се искаже крајот на дејството, се користат сложените глаголски конструкции: *acabar de* + инфинитив, *terminar de* + инфинитив и 4) фаза за прекин на дејството – во оваа фаза дејството престанува да се одвива, се користи сложената глаголска конструкција *dejar de* + инфинитив.

Модалните глаголи се користат за искажување на модалноста, т. е. на ставот на говорителот кон ситуацијата (Минова-Ѓуркова 2000). Модалните глаголи во македонскиот јазик се: *може*, *мора*, *ӣреба*, *сmee*, како и сопствено модалниот глагол *сака* (Георгиевски 2009). Во шпанскиот јазик за искажување на модалноста се користат сложените глаголски конструкции *poder* + инфинитив, *deber (de)* + инфинитив, *tener que* + инфинитив, *haber de/que* + инфинитив, како и перифразата со глаголот *querer* + инфинитив.

Да-конструкцијата во македонскиот јазик во независна позиција, односно без надреден предикат, искажува желби, наредби, забрани, како и некои други значења.

Со оптативните конструкции се искажува желба чија реализација не е во доменот на човековите можности, па се бара интервенција на природните сили и/или на Господа, а потоа желбите и молбите насочени кон трето лице (Тополињска 1995: 263). Можеме да забележиме и дека реализацијата на желбата не е (целосно) во доменот на човековите можности, па во оптативната употреба на да-конструкцијата ќе го додадеме и искажување на клетвите и на благословите во македонскиот јазик. Оптативното значење е блиско до императивното и претставува модално значење *желба*, кое се одликува со слаба директивност, односно послаб илокутивен набој од императивот (Пипер 2009: 506).

Според Минова-Ѓуркова (2000: 158), желбените реченици искажуваат дејства што не се извршени, содржини што се во согласност со желбите на говорителот, што се дел од неговата волја и чувства.

Оптативната употреба на да-конструкциите можеме да ја проследиме преку следните примери:

Да гојде уӣре!

Да живее Револуцијата! Да живее слајкаџа слобода. (ЖЧ, „Големата вода“)

Што се однесува до шпанскиот јазик, во латинските граматика најчесто се прави разлика меѓу општиот (или дубитативен) субјунктив и оптативниот субјунктив, кој соодветствува на индоевропскиот оптатив. Оваа поделба е корисна за шпанскиот јазик, затоа што јасно ги определува двата типа субјунктив, кои во литературата се среќаваат како потенцијал и оптатив. Потенцијалниот (можниот) субјунктив во независни реченици се користи за искажување сомнеж, додека во зависни дел-реченици глаголот во субјунктив може да искаже: а) сомнеж или незнаење; б) страв или чувства; в) можност. Оптативниот субјунктив, пак, во независни реченици искажува желба, а во зависни дел-реченици глаголот може да искаже: а) лична потреба, волја или желба и б) објективна потреба (RAE 1973). Според RAE (2010: 802), оптативите се нарекуваат и дезидеративи и преку нив се искажуваат желби. Кога е во независна употреба, во оптативните реченици субјунктивот се среќава во реченици од типот:

Ojalá mejore el tiempo; Дај Божје да се подобри времето!

¡Viva el Presidente!; Да живее прејсегашеот!

Во сферата на оптативот ги сместуваме и клетвите и благословите, кои исто така, се искажуваат преку независната да-конструкција. Благословите, клетвите и магиите се засноваат на верувањето во магијата на зборовите, во можноста зборовите да влијаат на туѓите сили, да ги контролираат настаните и луѓето и да обезбедат поволен или неповолен исход за поединецот (Радојевиќ Секуловиќ 2016). Минова-Ѓуркова (2000: 158–159) како најширока дефиниција за благословот ја дава следнава: „Станува збор за искажување добра желба, желба некому да му биде добро“; додека клетва е „изразување[то] желба некому да се случи нешто лошо, несакано“.

Во продолжените забележуваме неколку примери од македонскиот фолклор, во кои да-конструкцијата се користи за искажување благослови:

Идеџе, синко, и боџ да даде да добиеџе, како шџо сакаџе, и џака да дојдеџе џри мене. (Верковиќ 1985: 43)

Боџаџросџи, браџе, боџ да џросџи! Да ми џџи е жива домаќинкаџа! Ај, браџе, и џџи дај ми една џара – се сврџила џоа кај друџиоџ човек, шџо џо џледалеа в дуќан, ај да ми е жива домаќинка, шџо бидуа за една џара? (Пенушлиски 1973: 59)

Честата употреба на да-конструкцијата во структурата на клетвите јасно се согледува од материјалот собран од Евтим Спространов (Спространов 1895: 246–250), кој, меѓу другиот фолклорен материјал, запишал и подредил голем број клетви од охридското говорно подрачје, какви што се примерите: *Аир да немаш.*; *Аир и берикеџ да не видиш.*; *Аирлија да не е.*; *Арно да не видиш.*; *Бел ден да не видиш.*; *Болесџ да џе исџребиџ.*; *Боџ да џе убијаџ.*; *Велиџден да не џџи џоможиџ.*; *Ѓаол да џе земџџ.*; *Греоџ да џе фаџџџџ.*

Според Давила (Dávila 2024), благословите се говорни чинови што се користат за повикување божества и за барање придобивки, заштита, добросостојба и сл., со цел благословот да биде во корист на испраќачот на пораката. Овој говорен чин е желбен и најчесто усно искажан. Од синтаксичка гледна точка, за шпанскиот јазик Давила (Dávila 2024: 59) истакнува дека глаголски времиња се со идна проекција, најчесто предност му се дава на сегашното време од субјунктивот и употребените глаголи имаат желбена содржина. Често се среќаваат глаголот *bendecir* (благословува) и именката *bendición* (благослов). Ги издвојува следните примери:

Pero cuando oyó hablar de convite y festín, el barbero dijo: ¡Que Alah te bendiga y te llene de prosperidades!

Но, коџа слуша дека се зборува за џокана и за џозба, бербероџ рече: Алах да ве блаџослови и да ве исџолни со блаџососџојба! [Vicente Blasco Ibáñez, Traducción de Las mil y una noches, 1916, España, CORDE]

*Bueno, papá, no te preocupes, enseguida lo hago, **Dios te cuide y te bendiga.***

*Добро, ѿаѿѿо, не ѣрижи се, веднаш ќе ѿо сѿѿорам ѿѿоа, **Боѣ да ѿе чува и да ѿе блаѣослови.*** [Germán Sánchez Otero, Abril sin censura, 2012, Venezuela, CORPES]

Давила (Dávila 2024) клетвите ги дефинира како говорен чин насочен против некого или против нешто, со цел да се изрази гнев и одбивност кон дејствата извршени од примачот на пораката против испраќачот. Клетвите претставуваат желбен чин, кој содржи желба за страдање на примачот на пораката, но бидејќи остварувањето на таа желба е надвор од опсегот на реалноста, овие говорни чинови се нереференцијални и нереални. Во нивната предикативна структура именскиот и глаголкиот дел се речиси споени и заедно алудираат на дејството или на негативниот резултат што треба да го донесат двата реченични члена (како во примерите: *un rayo te parta; el diablo te reviente* – *ѣром да ѿе уѿри; ѣаволоѿ да ѿе ѿукне*). Како што се забележува, во овие клетви глаголот е во сегашно време од субјунктивот, на кој му претходи сврзникот *que*. Многу ретко се среќаваат формите на глаголот (про)колне – *maldecir* – во индикатив.

*¡**Que el diablo te reviente a ti, vieja condenada, y Lautaro a tu marido!***

Нека ѿе ѿукне ѣаволоѿ, ѿпроклеѿа сѿѿариѿе, и маж ѿѿи, Лауѿраѿѿо! [Sergio Arrau, Digo que Norte Sur corre la tierra, 1981, Chile, CREA]

*Siempre te sales con la tuya (Pausa) Me voy, **que te parta un rayo.***

*Секоѣаш е ѿѿ ѿѿвое. (Пауза) Си оѿам, **ѣром да ѿе уѿри.*** [José Luis Alegre Cudós, Minotauro a la cazuela, 1982, España, CREA]

Во директен говор често среќаваме употреба на да-конструкцијата како во примерите:

Да дојдеш веднаш!

Да си ја изедеш суџаџа!

При реконструкција на овие реченици со додавање модален глагол како надреден предикат, би добиле искази како: *Сакам да дојдеш веднаш!/Мораш да дојдеш веднаш!*; или: *Сакам да си ја изедеш суџаџа!/ Мораш/ѿреба да ја изедеш суџаџа!* Од овие (реконструирани) примери можеме да забележиме дека, покрај оптативно значење (*сакам да дојдеш/сакам да ја изедеш суџаџа*), во зависност од контекстот, тие можат да искажат и императивно значење (*мора да дојдеш/мора да ја изедеш суџаџа*, т. е. *ѿи нарекувам да дојдеш/да ја изедеш суџаџа*). Секако, овие примери можеме да ги претставиме и преку формите за императив во македонскиот јазик: *Дојди веднаш!/Изеди ја суџаџа!*, па оттука можеме да зборуваме за т.н. аналитички, морфолошки или описен императив искажан со да-конструкцијата. Недостигот од специјални заповедни форми во македонскиот јазик се пополнува по пат на сврзување на соодветните глаголски форми во сегашно време со *да* или со *нека* (Конески 2022: 366), но *нека* обично се користи со трето лице еднина и множина, па оттука заклучуваме дека аналитичкиот императив со *да* е многу попродуктивен. Многу е тешко да се постави границата меѓу оптативот и описниот императив со формантите *да* и *нека* (Тополињска (1995: 226), особено во директно обраќање кон второто лице.

Независната да-конструкција во македонскиот јазик, покрај оптативот и аналитичкиот императив, служи и за искажување хортатив. Всушност, Кепески (1975: 129) императивното *да* го третира како хортатив. Хортативот претставува модална (или глаголска) конструкција (Бужаровска, Митковска 2014: 22). Најчесто се среќаваат со хортативната честица *ај/ајде*, која се смета за хортативна форма позајмена од турскиот јазик (Friedman and Joseph 2025).

Повторно, тешко е да се определи строга граница меѓу хортативот и аналитичкиот императив (а со тоа и со оптативот). Хортативните искази се користат за поттикнување или охрабрување да се направи нешто од страна на учесниците во комуникацискиот чин и, притоа, зборувачот поттикнува/охрабрувањето го испраќа и кон самиот себе, па овие искази се изразени во прво лице множина.

Aj/Ajge ga odime.

Aj/Ajge ga учиме.

Aj/Ajge ga йоложиме.

Според примерите, можеме да се забележи дека говорникот наредбата исто така ја насочува и кон себе. Исто така, покрај наредба, во семантичкото поле на овие императиви има и поттик. Токму затоа често се среќаваат во комбинација со императивните честички *aj* и *ajge*. Гајдова (2002: 106) забележува и дека императивните искази често се придружени од честичката *ajge*, и таа појава редовно се среќава во да-императивот во прво лице множина, каде што функцијата за поттикнување одредено дејство е најсилно изразена.

Императивот во шпанскиот јазик, всушност, претставува засилување на оптативниот субјунктив (Gili Gaya 1980: 116). Припаѓа во групата на извиците и на вокативите, односно на апелативната функција на јазикот. Во латинскиот јазик субјунктивот се користел за ублажување на императивот, па оттаму некои романски јазици ја задржале таа употреба на овој начин. Во современиот шпански јазик постојат императивни форми само за второ лице еднина и множина (*¡Entra! ¡Entrad! ¡Habla! ¡Hablad! ¡Come! ¡Comed! ¡Escribe! ¡Escribid!*). Во поголемиот број глаголи, императивот во второ лице еднина е фонолошки и/или графички идентичен со третото лице во сегашно време од индикативот (*entra, habla, come, escribe*). Овие форми на глаголот се во нивната „чиста“ форма (лексема + тематски вокал: *cant + a*), освен множинските форми, каде што се појавува *-d* на крајот на императивот (*cantad*) (Budor 1995: 152).

За сите други форми се користат формите на оптативот, односно на субјунктивот, кои се разликуваат само според интонацијата и независната употреба (односно не се подредени на друг глагол) и, исто така, можат да бидат воведени со *que*

Во случаите кога да-конструкцијата во македонскиот јазик е одречна, најчесто се дава забрана да се направи нешто, односно се искажува прохибитив. Прохибитивот може да се искаже со одречните форми на аналитичкиот императив, како на пример:

Да не седиш на бетон!

Да не излеѓуваш со влажна коса!

Да не одиш таму!

Сите овие примери можат да се трансформираат со императивните форми: *не седи на беџон, не излеѓувај со влажна коса, не оди ѿаму* или, пак: *немој да седиш на беџон, немој да излеѓуваш со влажна коса, немој да одиш ѿаму*. Зависно од контекстот, можат да искажуваат строга забрана или препорака да не се (на)прави нешто, како и совет. Според Крамер (1986), овие конструкции може да изразуваат различен степен на учтивост во зависност од ситуацијата. Во дадените примери можеме да забележиме дека преку прохибитивот може да се даде строга забрана (*да не одиш ѿаму*), но и препорака или совет (*да не седиш на беџон, да не излеѓуваш со влажна коса*), при што се забележува и одредена грижа кон соговорникот, како и „впечаток дека говорителот има повеќе знаење и искуство во дадената ситуација“ (Бужаровска, Митковска 2014: 27)

Во шпанскиот јазик за искажување прохибитив, односно за давање забрана или препорака да не се (на)прави нешто, се користат формите на субјунктивот. Не постојат посебни форми за искажување на одречниот императив во второ лице, односно посебните форми за императив (*ven, sal, haz*) не можат да се искористат за искажување прохибитив (**no ven, *no sal, *no haz*) и се користат формите на субјунктивот (*no vengas, no salgas, no hagas*) (RAE 2010: 798).

No se preocupe la señora marquesa.

Да не се грижи господарѣта маркиза.

¡*No vengas!*

Да не доаѓаш! / Не доаѓај!

Кон употребата на независната да-конструкција ги додаваме и конструкциите *ќе да* и *како да*, кои искажуваат посебни модални значења.

Формата *ќе да* во современиот македонски јазик искажува претпоставка, односно презумптив. Преку презумптивот се искажува веројатноста на настанот. Со овој начин искажуваме веројатни судови преку кои се даваат претпоставки поставени на некомплетноста на нашето знаење (Герджиков 1984).

Ќе да имаше едно осумнаесет години. (В. Малески)

Да, вирусот ќе да е од лабораторија (offnet.mk)

Еквивалентот на формата *ќе да* во шпанскиот јазик е т.н. идно време со кое се искажуваат претпоставки, идно време на веројатност или епистемично идно време. Преку ова време се искажува некаква претпоставка на зборуваачот во врска со сегашноста (RAE 2010: 449).

Примерот:

Serán las ocho (Ќе да е осум)

може да се реконструира во:

Најверојатно е осум. / Треба да е осум.

Преку формата *како* + *да-конструкција* настанот се претставува како нефективен според перцепцијата на говорителот, но во некои контексти не ја исклучува неговата објективна фактивност. Всушност, добиваме уште една потврда дека да-конструкцијата, во основа, означува нефективност, односно воведува дејства што не се доживуваат како реализирани, односно како факт.

Тој како да сакаше да се одмори, малку се ѝ позадржа крај врайшаа. (Ж. Чинго)

Еквивалент на оваа форма во шпанскиот јазик е формата *somo si* составена од прилогот *somo* (како) и кондиционалниот сврзник *si* (ако).

Me ha bastado ingresar en esta ilustre sala, para sentirme extraño, como si no estuviera en mi país. (Ribeyro, Santiago)

Доволно ми беше да се врайша во оваа свеиша сала, за да се ѝ почувсвиувам чудно, како да не сум во мојаша земја. (Рибейро, Сантијаго)

Кон овие конструкции ја додаваме и конструкцијата *без да*. Во шпанскиот јазик, еквиваленти на оваа конструкција (*без да*) се предлогот *sin* + инфинитив и конструкција *sin que*, која се користи во зависноложени реченици и по неа следува глагол во субјунктив.

Од направената анализа заклучуваме дека еквивалентите на да-конструкцијата се формите на инфинитивот или на субјунктивот, во зависност од употребата. Во комбинација со модални и фазни глаголи, инфинитивот е еквивалент на да-конструкцијата, додека еквиваленти на независната да-конструкција (со која се

искажуваат оптативни, императивни, прохибитивни, хортативни, презумптивни и други модални значења) се формите на субјунктивот. Оттука, се потврдува и тврдењето дека партулата *да* има модално значење.

Резиме

Вовед

Целта на истражувањето во тезата *Да-конструкцијата во македонскиот јазик и нејзините еквиваленти во шпанскиот јазик* се темели на широката употреба на да-конструкцијата во македонскиот јазик, а со оглед на тоа што станува збор за контрастивна тема, и на пронаоѓањето на еквивалентите на оваа конструкција во шпанскиот јазик – досега неистражена тема. Ова истражување ги отвора вратите кон почетокот на контрастивните анализи меѓу македонскиот и шпанскиот јазик, а со тоа придонесува и кон збогатувањето на истражувањата меѓу словенското и романското јазично семејство. Притоа, со ова истражување на дадената тема во македонскиот и во шпанскиот јазик се добиваат податоци што досега не биле обработувани во нашето лингвистичко опкружување. Во македонските лингвистички проучувања често среќаваме споредбени студии, најчесто со други словенски јазици, и едно вакво истражување, во кое се прави споредба со шпанскиот јазик, отвора нови видици кон контрастивните проучувања со јазици од други јазични семејства, како во овој случај, романското. Покрај тоа, направена е анализа на голем јазичен материјал и со тоа се забележуваат тенденциите во современиот македонски јазик

Предмет на истражување во овој труд претставува да-конструкцијата, како карактеристична глаголска конструкција во македонскиот јазик. Притоа, се разгледуваат позициите во кои се среќава оваа конструкција и значењето што ѝ го дава на реченицата. Таа има широка употреба, пред сè, во комбинација со модалните и со фазните глаголи, а самостојно употребена изразува: желба, молба, заповед, а се јавува и во клетви и во благослови (Минова-Ѓуркова, 1994: 71).

Во шпанскиот јазик во овие позиции во реченицата најчесто се наоѓа инфинитивот, форма што се истиснала од македонскиот јазик и се заменила токму со да-конструкцијата. Во оние ситуации во кои инфинитивот не соодветствува како еквивалент на да-конструкцијата, на нејзиното место се појавуваат формите на субјунктивот. Субјунктивот претставува подреден начин и, според Минова-Ѓуркова (2000), тоа е еден од називите со кои се именува да-конструкцијата во македонскиот јазик: субјунктив, субјунктив-оптатив или конјунктив. Шпанскиот јазик, кој го задржал инфинитивот, разликува именски и глаголски инфинитив. Именскиот инфинитив нема глаголски својства и се однесува како именка, а глаголскиот инфинитив, кој е предмет на наш интерес, се среќава со модалните и со фазните глаголи.

Во истражувањето се прави споредба на употребата на да-конструкцијата и на значењата што таа им го дава на речениците, односно се прави и синтаксичка и семантичка анализа. За тоа се искористени примери од македонската и од шпанската литература, како и од медиумите (со цел да се разгледа и секојдневниот разговорен јазик) и административни текстови. Преку примерите, и нивните соодветни преводи (на оние од шпанскиот), се добиваат еквивалентите на да-конструкцијата во различни позиции.

Содржина на трудот

Трудот е поделен на три поголеми глави, во кои се обработуваат темите што се предмет на интерес на ова истражување. Во првата глава се дефинираат основните поими, се обрнува посебно внимание на начинот и на модалноста како граматички категории на кои се заснова оваа тема. Исто така, се обработува темата за инфинитивот, односно преминот од старословенскиот инфинитив, преку губењето на инфинитивот во

македонскиот јазик, до да-конструкцијата во современиот јазик, како и инфинитивот во шпанскиот јазик, каде што оваа граматичка форма е во постојана употреба. Втората глава го носи насловот *Да-конструкцијата во комбинација со модалните и со фазните глаголи во македонскиот јазик и нејзините еквиваленти во шпанскиот јазик* и во одделни потпоглавја се разгледуваат различните фази на дејството и глаголите што во комбинација со да-конструкцијата во македонскиот, односно инфинитивот во шпанскиот јазик и модалните глаголи, кои се дел од сложените глаголски конструкции преку кои се искажува модалноста во двата јазика. Третата глава насловена *Независната да-конструкцијата во македонскиот јазик и нејзините еквиваленти во шпанскиот јазик* е посветена на непоредената да-конструкција, преку која се искажуваат: опативот, односно желбениот начин, притоа и клетвите и благословите, аналитичкиот императив, хортативот, прохибитивот, другите значења на одречната да-конструкцијата, како и формите *како да*, *ќе да* и *без да* во посебни потпоглавја. Трудот завршува со *Заклучок*, во кој се сумираат добиените резултати од истражувањето и се потврдуваат поставените хипотези.

Применети научни методи и начин на работа

Истражувањето направено за потребите на овој труд е од квалитативен карактер. Ова истражување, во основа, е од теориски тип, а теоријата се применува врз ексцерпирани примери за да се провери дали таа соодветствува со практиката на соодветната тема, односно со тенденциите во јазикот. Станува збор за мултидисциплинарно истражување. Исто така, ова истражување е контрастивно, со оглед на тоа што се прави споредба меѓу два јазика (македонскиот и шпанскиот). Покрај контрастивно, истражувањето е и корелациско и класификациско. Во истражувањето се прави класификација на глаголите на модални, фазни, како и

класификација на другите модални значења на независната да-конструкцијата: оптатив, императив, хортатив, прохибитив, презумптив итн. Исто така, се разгледуваат и врските меѓу значењето и употребата на да-конструкцијата во македонскиот и инфинитивот и субјунктивот во шпанскиот јазик.

Покрај методите на анализа, синтеза, индукција и дедукција, извршена е ексцерпција на материјали. Бидејќи станува збор за контрастивна тема меѓу два јазика, компаративниот метод ќе се користи на многу нивоа во истражувањето.

Методот на анализата се користи да се дојде до попрецизни податоци за досегашните резултати од истражувањата на темата, но и на извесен корпус врз кој ќе се докажуваат хипотезите. Синтезата, пак, овозможува сите претходно добиени увиди да се спојат во една посложена рецепција за проблемот. Во таа смисла се користат индукцијата и дедукцијата, кои низ целокупното истражување се потребни за да се анализираат поединечните факти (синтагми, реченици) и преку нив да се дојде до општо сознание за сите нив и, *vice versa*, тргнувајќи од општите ставови да се изврши проверка до најмалите единици.

Секоја дисертација од областа на лингвистиката нужно подразбира и ексцерпција на материјал, т. е. зависно од ограничувањето на анализата на извесен функционален стил, белетристика, извадоци од електронски медиуми, административни текстови... Ова истражување не е ограничено само на еден функционален стил, застапени се речиси сите функционални стилови при ексцерпцијата.

Ексцерпираниот материјал подложи на компарација за да се утврди како да-конструкцијата, односно инфинитивот/формите на субјунктивот функционираат во македонската и во шпанската реченици и кое значење го имаат.

Резултати од истражувањето

Да-конструкцијата во македонскиот јазик е составена од партикулата *да* и глагол, најчесто во сегашно или минато определено и неопределено време, при што партикулата *да* добила карактер на службена морфема, составен дел од глаголската форма, дел врз кој паѓа функцијата за изразување на модалноста, т. е. историски погледнато, сврзникот *да* станал (се граматикализирал во) граматички показател што го модифицира глаголот на модален и на синтаксички план (Бужаровска, Митковска 2014). Оваа појава се смета за балканизам (Конески 1987). Според Минова-Ѓуркова (2000: 75,) „за да-конструкцијата постојат неколку термини: оптатив-субјунктив, субјунктив, конјунктив. [...] Да-конструкцијата се употребува со модални и фазни глаголи, во негирани форми на некои времиња и начини, како и во зависни дел-реченици. Самостојно употребена изразува желба, молба, заповед, а се јавува и во клетви“. Субјунктивот е глаголски облик или синтаксичка конструкција со кој именуваното дејство се претставува како подредено на некој надреден предикат (Гајдова 2002: 136), оптативот е желбен начин (Boyer 1988), додека конјунктивот е релативен синоним на субјунктивот (Тофоска 2014). Наспроти овие термини стои индикативот како немаркиран, неподреден начин.

Во оваа теза, преку контрастивна анализа на употребата на да-конструкцијата се доаѓа до нејзините еквиваленти во шпанскиот јазик. Иако македонскиот и шпанскиот јазик не се од истото јазично семејство, односно македонскиот јазик му припаѓа на словенското, додека шпанскиот на романското јазично семејство, и двата јазика се аналитички, и оттаму, многу граматички категории се податливи за споредбена анализа. Во шпанскиот јазик постојат посебни глаголски форми за искажување на индикативот и на субјунктивот, а во шпанскиот јазик, за разлика од македонскиот, инфинитивот не исчезнал и е во постојана употреба. Во македонскиот јазик, инфинитивот се изгубил и на неговото место почнала да се употребува токму да-конструкцијата што е предмет на наш интерес. Според Конески (Конески 1987: 177), губењето на инфинитивот соодветствува со општиот стремеж некои синтетички именски форми да се заменуваат

со аналитички конструкции. Во шпанскиот јазик, инфинитивните форми се делат во три групи, според нивните завршоци. Инфинитивните форми во шпанскиот јазик можат да завршуваат на –AR, на –ER и на –IR. Според RAE (2010: 495), инфинитивот, традиционално се смета за хибридна форма што има именски и глаголски својства. Во шпанскиот јазик разликуваме именски и глаголски инфинитив. Глаголскиот инфинитив е еден од еквивалентите на да-конструкцијата во македонскиот јазик, особено при искажувањето на фазноста и на модалноста преку фазни и модални глаголи. Независната да-конструкција во македонскиот јазик се употребува за искажува различни модални значења, како желби, наредби, забрани, поттикнувања, претпоставки и други модални варијанти. Најчестиот еквивалент на независната да-конструкција се формите на субјунктивот, со што се потврдува претпоставката дека партикулата *ya* во македонскиот јазик се граматикализирала и добила модално значење.

Заклучок

Од направената анализа, заклучуваме дека еквивалентите на да-конструкцијата се формите на инфинитивот или на субјунктивот, во зависност од употребата. Во комбинација со модални и фазни глаголи, инфинитивот е еквивалент на да-конструкцијата, додека еквиваленти на независната да-конструкција (со која се искажуваат оптативни, императивни, прохибитивни, хортативни, презумптивни и други модални значења) се формите на субјунктивот. Оттука, се потврдува и тврдењето дека партикулата *ya* има модално значење. Од добиените резултати се отвора простор и за понатамошни истражувања на оваа тема, особено ако ги бараме еквивалентите на одредени конструкции карактеристични за шпанскиот јазик во македонскиот јазик.

The da-construction in the Macedonian language and its equivalents in the English language

(summary)

Introduction

The aim of the research of the thesis *The da-construction in the Macedonian language and its equivalents in the Spanish language* is based on the widespread use of the da-construction in the Macedonian language, and given that it is a contrastive topic, and on finding the equivalents of this construction in the Spanish language - a previously unexplored topic. This research opens the doors to the beginning of contrastive analyses between the Macedonian and Spanish languages, and thus contributes to the enrichment of research between the Slavic and Romance language families. In addition, this research on the given topic in the Macedonian and Spanish languages obtains data that have not been processed in our linguistic environment so far. In Macedonian linguistic studies, we often encounter comparative studies, most often with other Slavic languages, and such research in which a comparison is made with the Spanish language opens new vistas towards contrastive studies with languages from other language families, such as in this case, Romance. In addition, an analysis of a large linguistic material has been made, and thus tendencies in the contemporary Macedonian language are noted. The subject of research in this paper is the da-construction, as a characteristic verb construction in the Macedonian language. In doing so, the positions in which this construction is found and the meaning it gives to the sentence are considered. It is widely used, above all, in combination with modal and phase verbs, and when used independently it expresses: desire, request, command, and is also found in curses and blessings (Минова-Ѓуркова, 1994: 71).

In the Spanish language, in these positions in the sentence, the infinitive is most often found, a form that was displaced from the Macedonian language and replaced precisely by the da-construction. In those situations in which the infinitive does not correspond as an equivalent to the da-construction, the forms of the subjunctive appear in its place. The subjunctive represents a subordinate mood and, according to Minova-Gjurkova (2000), it is one of the names by which the da-construction is named in the Macedonian language: subjunctive, subjunctive-optative or conjunctive. The Spanish language, which has retained the infinitive, distinguishes between a nominal and a verbal infinitive. The nominal infinitive does not have verbal properties and behaves like a noun, while the verbal infinitive, which is the subject of our interest, is found with modal and phase verbs.

The research compares the use of the da-construction and the meanings it gives to sentences, i.e. a syntactic and semantic analysis is performed. For this, examples from Macedonian and Spanish literature, as well as from the media (in order to consider everyday colloquial language) and administrative texts are used. Through the examples, and their corresponding translations (to those from Spanish), the equivalents of the da-construction in different positions are obtained.

Content of the paper

The paper is divided into three major chapters in which the topics that are the subject of interest of this research are discussed. The first chapter defines the basic concepts, paying special attention to manner and modality as grammatical categories on which this topic is based. It also discusses the topic of the infinitive, that is, the transition from the Old Slavic infinitive, through the loss of the infinitive in the Macedonian language, to the da-construction

in the modern language, as well as the infinitive in the Spanish language where this grammatical category is in constant use. The second chapter is entitled *The da-construction in combination with modal and phase verbs* in the Macedonian language and its equivalents in the Spanish language and in separate subchapters the different phases of the action and the verbs that are combined with the da-construction in Macedonian, i.e. the infinitive in the Spanish language and the modal verbs that are part of the complex verb constructions through which modality is expressed in both languages are considered. The third chapter entitled *The Independent da-construction in the Macedonian language and its equivalents in the Spanish language* is dedicated to the unordered da-construction through which: the optative, i.e. the wishful mood, as well as curses and blessings, the analytical imperative, the hortative, the prohibitive, other meanings of the negative da-construction, as well as the forms *kako da*, *kje da* and *bez da* in separate subchapters. The dissertation ends with a *Conclusion* in which the results obtained from the research are summarized and the hypotheses set are confirmed.

Applied scientific methods and working methods

The research conducted for the needs of this paper is of a qualitative nature. This research is basically of a theoretical type, and the theory is applied to the excerpted examples to check whether the theory of the relevant topic corresponds to practice, that is, to the tendencies in the language. This is a multidisciplinary research. Also, this research is contrastive, considering that a comparison is made between two languages (Macedonian and Spanish). In addition to contrastive, the research is also correlational and classificational. The research classifies the verbs into modal, phase, as well as the classification of the other modal meanings of the independent da-construction: optative, imperative, hortative, prohibitive, presumptive, etc. The connections between the meaning and use of the da-construction in Macedonian and the infinitive and subjunctive in Spanish will also be considered.

In addition to the methods of analysis, synthesis, induction and deduction, an excerpt of materials was performed. Since it is a contrasting topic between two languages, the comparative method will be used at many levels in the research.

The method of analysis is used to obtain more precise data on the results of research on the topic to date, but also on a certain corpus on which the hypotheses will be proven. Synthesis, on the other hand, allows all previously obtained insights to be combined into a more complex reception of the problem. In this sense, induction and deduction are used, which are necessary throughout the entire research to analyze individual facts (syntagms, sentences) and through them to reach a general understanding of all of them and, vice versa, starting from general attitudes to perform a check down to the smallest units.

Every dissertation in the field of linguistics necessarily implies an excerpt of material, depending on the limitation of the analysis of a certain functional style, fiction, excerpts from electronic media, administrative texts... This research is not limited to just one functional style, almost all functional styles are represented in the excerpt.

The excerpted material was subjected to comparison, in order to determine how the *da*-construction, i.e. the infinitive/forms of the subjunctive function in Macedonian and Spanish sentences and what meaning they have.

Research Results

The *da*-construction in the Macedonian language is composed of the particle *da* and a verb, most often in the present or past definite and indefinite tense, whereby the particle has acquired the character of a functional morpheme, an integral part of the verb form, a part on which the function of expressing modality falls, i.e. historically speaking, the conjunction has become (has grammaticalized into) a grammatical indicator that modifies the verb on a modal

and syntactic level (Buzharovska, Mitkovska 2014). This phenomenon is considered a balkanism (Koneski 1987). According to Minova-Gjurkova (2000: 75) “There are several terms for the da-construction: optative-subjunctive, subjunctive, conjunctive. [...] The da-construction is used with modal and phase verbs, in negated forms of some tenses and moods, as well as in dependent clauses. Used independently, it expresses a desire, a request, a command, and also occurs in curses. The subjunctive is a verb form or syntactic construction with which the named action is presented as subordinate to some superordinate predicate (Gajdova 2002: 136), the optative is a wishful mood (Boyer 1988), while the subjunctive is a relative synonym of the subjunctive (Tofoska 2014). Opposite these terms stands the indicative as an unmarked, unsubordinated mood.

In this thesis, through a contrastive analysis of the use of the da-construction, we arrive at its equivalents in Spanish language. Although the Macedonian and Spanish languages are not from the same language family, i.e. the Macedonian language belongs to the Slavic language, while the Spanish language belongs to the Romance language family, both languages are analytic, and therefore, many grammatical categories are amenable to comparative analysis. In the Spanish language, there are special verb forms for expressing the indicative and the subjunctive, and in the Spanish language, unlike the Macedonian, the infinitive has not disappeared and is in constant use. In the Macedonian language, the infinitive was lost and in its place began to be used precisely the da-construction that is the subject of our interest. According to Koneski (Koneski 1987: 177), the loss of the infinitive corresponds to the general tendency to replace some synthetic noun forms with analytic constructions. In the Spanish language, the infinitive forms are divided into three groups, according to their endings. Infinitive forms in Spanish can end in –AR, –ER and –IR. According to RAE (2010: 495), the infinitive is traditionally considered a hybrid form that has both nominal and verbal properties. In Spanish, we distinguish between nominal and verbal infinitives. The verbal infinitive is one of the equivalents of the da-construction in the Macedonian language, especially when expressing phase and modality through phase and modal verbs. The independent da-construction in the Macedonian language is used to express various modal meanings, such as wishes, orders, prohibitions, encouragements, assumptions and other modal variants. The most common equivalent of the independent da-construction

are the forms of the subjunctive, which confirms the assumption that the particle *da* in the Macedonian language has been grammaticalized and acquired a modal meaning.

Conclusion

From the analysis, we conclude that the equivalents of the *da*-construction are the forms of the infinitive or the subjunctive, depending on the usage. In combination with modal and phase verbs, the infinitive is the equivalent of the *da*-construction, while the equivalents of the independent *da*-construction (which expresses optative, imperative, prohibitive, hortative, presumptive and other modal meanings) are the forms of the subjunctive. Hence, the claim that the particle *da* has a modal meaning is confirmed. The obtained results open up space for further research on this topic, especially if we are looking for the equivalents of certain constructions characteristic of the Spanish language in the Macedonian language.

Користена литература

Алексова Кр. 2005. Отношението модалност — евиденциалност — презумптивност (с оглед и на българския език) // Юбилеен славистичен сборник (10 години Славянска филология в Югозападния университет «Неофит Рилски»). Благоевград,. С.

URL: georgesg.info/belb/personal/aleksova/mod-ev-prezumpt.pdf.

Алексова, К. С. and Иванова, Е.Ю., 2018. Следходност и предположение като граматикализирани значения на частицата ще в българския език. *Ойвейсйвенные редакйторы: канд. филол. наук ОВ Васильева, канд. филол. наук ЗК Шанова*, p.3.

Асенова, П., 2002. Балканско езикознание. *Проблеми на балканския езиков съюз. София, 1989I*, p.20022.

Балли, Ш. 1955. *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. Москва Издательство Иностранной литературы.

Бојковска, Емилија. 2012. „Деонтичката употреба на модалните глаголи во германскиот и во македонскиот јазик“, *XXXVIII Научна конференција на меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура; Лингвистика*, 119-140, Скопје: УКИМ.

Бојковска, Емилија. 2011. „Својствата на модалните глаголи во германскиот и во македонскиот јазик“ *Литературен збор* 1–6, 65–76, Скопје.

Бужаровска Е, Митковска Л. 2014. „Негираните независни да-конструкции“, *Субјунктив со посебен осврт на македонските да-конструкции*, Скопје: МАНУ

Митковска, Л. and Бужаровска, Е., 2015. „Се надевам да или се надевам дека? Македонско-бугарски конфронтации.“ *XXXI научна конференција на XLVII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид 14–15 јуни 2014*, 139–153, Скопје: УКИМ.

Верижникова, Елена. 2009. „Модално-темпоралниот систем на сложените глаголски форми со ќе“, *Зборник во чест на проф. д-р Лилјана Минова-Ѓуркова по повод 70 години од раѓањето*, 91–107, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици.

Виноградов, В.. 1947. *Русский язык. Грамматическое учение о слове*, Москва: Учпедгиз.

Виноградов, В.С., 2008. *Грамматика испанского языка*. Практический курс.

Гајдова, Убавка. 2002. *Темпоралната карактеристика на финитните глаголски конструкции во југоисточните македонски говори*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“

Гајдова, Убавка. 2002. „Граматакализација на модалноста во македонскиот јазик“, *Славистички студии* бр. 10, 119-127. Скопје.

Гајдова, Убавка. 2003. „Изразување на модалноста во балканските и во словенските јазици“ (29-35), *Studia linguistica Polono-Meridianoslavica*, Tom 11, 29–35, Poznan: Uniwersitet IM. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Гајдова, Убавка. 2014. „Да-конструкциите во протазата и аподозата на условниот период“, *Субјунктив со посебен осврт на македонските да-конструкции*, Скопје: МАНУ.

Ганева Г. 2006. Исторически развој на употребите на презумптивните глаголни форми // Отвд думите: преврзашенията на смисла. Сборник с доклади от Националните конференции за студенти и докторанти, Пловдив, 2004 и 2005. Пловдив: Университетско издателство «Паисий Хилендарски», С. 376–381.

Герджиков Г. 1984. Преизказването на глаголното действие в българския език. София: Наука и изкуство.

Георгиевски, Георги 1985. „Кон фазните глаголи во македонскиот јазик“ *Литературен збор* 32/3, Скопје.

Георгиевски Георги, 1990. *Инфинитивот и неговите еквиваленти во македонските текстови од XII до XIV век*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Георгиевски, Георги. 2009. *Да-реченицаѝа во македонскиоѝ јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Голомб, З., 1960/61: Два македонски говора (на Сухо и Висока во Солунско). Македонски јазик, XI–XII, кн. 1–2, 113–182. Скопје: Институт за македонски јазик.

Ѓуркова, А., 2015. Сврзникот да во македонските црковнословенски текстови во споредба со другите јужнословенски редакции на црковнословенскиот. *Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu*, (65).

Ѓуркова, А. 2002. *Декларативниѝе зависносложени реченици во Крнинскиоѝ дамаскин*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Ѓуркова, А. 2008. *Синѝакскаѝа на сложенатѝа реченица во македонскиѝе црковнословенски ракоѝиси*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Иванова, Е., Градинарова, А., 2015. *Синѝаксическая сисѝема болѝарскоѝо языка на фоне русскоѝо*. Litres.

Иванова, Елена. 2014. Русские параллели болгарской да-конструкции, Субјунктив со посебен осврт на македонските да-конструкции, 107-162, Скопје: МАНУ

Иванова Е. Ю. 2022. *Балканославянская ирреальносѝѝ в зеркале русскоѝо языка (южнославянские да-формы и их русские ѝпараллели)*. — 2-е изд. Издательский Дом ЯСК.

Иванова Е.Ю., Лазарева В. 2023 “Маркеры неосуществленного действия в болгарском и итальянском языках: союзы без да и senza (che)”, in Francesca Biagini e Olga Inkova (a cura di), *Lingue slave e lingue romanze a confronto: dalla frase al testo*, *MediAzioni* 36: A193-A211, <https://doi.org/10.6092/issn.1974-4382/16416>, ISSN 1974-4382.

Илиевски, Петар Хр. 1988. „Судбината на инфинитивот во балканските јазици“, *Балканолошки лингвистички ситуации со посебен осврт кон историскиот развој на македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик.

Интенцијално-синтаксички речник на македонските глаголи, Том I, А – Ж, Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“, 1992

Интенцијално-синтаксички речник на македонските глаголи, Том II, З – Ж, Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“, 1997

Интенцијално-синтаксички речник на македонските глаголи, Том III, Л – О, Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“, 2000

Интенцијално-синтаксички речник на македонските глаголи, Том IV, П, Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“, 2001

Интенцијално-синтаксички речник на македонските глаголи, Том V, Р – С, Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“, 2001

Интенцијално-синтаксички речник на македонските глаголи, Том VI, Т – Ш, Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“, 2001

Карапејовски, Бобан. 2023. Јазикот и определеноста: експонентите на категоријата определеност во македонскиот јазик. Скопје: Ми-Ан

Карапејовски, Бобан. 2026. „Еден начин за граматикализација на презумптивот: за формите со ќе да во македонскиот јазик“ (во печат).

Каролак, С., Миркуловска, М., 2001. „Инхоативна видска конфигурација во македонскиот јазик, *Slavia meridionalis*, 3, Polska akademia nauk – Instytut slawistyki, 2001, 265 с.

Кикило, Наталја. 2018. „Независимая да-конструкция и вопросительная модальность (на примере частных вопросов типа што/како/каде да + praes)“, Руско-македонски јазични, литературни и културни врски 7, *Зборник на трудови од VII македонско-руска научна конференција одржана во Скопје на 15 и 16 јуни 2017*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

Конески, Б. 1967. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Просвета.

Конески Б., Јашар Настева О. 1971. *Македонски дијалекти 10-20 век*. Скопје.

Конески Б. 2021. *Грамматика на македонскиот јазик*, целокупни дела на Блаже Конески. Скопје: МАНУ.

Конески К. 1974. „Значењата на императивот во македонскиот јазик (II)“. *Македонски јазик година XXV*, Скопје: Институт за македонски јазик

Конески К. 1990. *Глаголскиите конструкции со ќе во македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик

Минова-Ѓуркова, Лилјана. 1999. „Функционалните стилови и македонскиот јазик“, *Македонски јазик, литература и култура во славянском и балканском контексте*, Материали меѓународной российско-македонской научной конференции (Москва 15-16 септември 1998 г.), 21-30, Москва: Московский Государственный Университет им. М.В. Ломоносова, Филологический факультет.

Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2000. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор.

Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2003. *Стилистика на современиот македонски јазик*. Скопје: Магор.

Митковска, Лилјана. 2006. „Номинализациите во административно-правниот стил“. *Зборник на научни трудови од научниот собир „Функционалните стилови во македонскиот јазик“*, 36–45, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2019. „Без *ga* во јужнословенските јазици“, *Лингвистички студии за македонскиот јазик Том 1, Граматика, синтакса и стилстика на македонскиот јазик*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2019. „Македонските благослови и клетви“, *Лингвистички студии за македонскиот јазик Том 1, Граматика, синтакса и стилстика на македонскиот јазик*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Миркуловска, Милица. 1996. „Начини на изразување на инхоативноста во „Лозје“-Winnica“ од Блаже Конески“, *Folia Philologica Macedono-Polonica tom 4*, НИО „Студентски збор“, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

Миркуловска, Милица. 1998. „Терминативност наспрема инхоативност. Начини на нивно изразување во македонскиот и полскиот јазик“, *Семантика и структура на словенскиот вид III* (редактори: Каролак, С., Спасов, Љ), Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици.

Миркуловска, Милица. 2000. „Почеток на дејство/состоба како семантичка и граматичка категорија (врз материјал од македонскиот и полскиот јазик)“, *Studia linguistica Polono – Meridiano-slavica*, 10, Скопје: МАНУ.

Миркуловска, Милица. 2000 „Семантички полиња на основните значења на секундарно инхоативните глаголи во македонскиот и полскиот јазик“, *Folia Philologica Macedono-Polonica, tom 5*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.

Мишеска Томиќ, О. 1984. „Прекажаноста како модална категорија“, *Зборник во чест на Блаже Конески*, 161–170, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

Мустайоки, А., Парменова, Т.В., Сабитова, З.К., Бирюлин, Л.А., 2019. *Функциональный синтаксис русского языка*.

Ницолова, Руселина. 2008. *Българска граматика. Морфология*. София: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Ницолова Р. 2012. „За формалните промени при граматикализацијата // Езикът на времето“. *Сб. доклади по случай 70-годишния юбилей на проф. д. ф. н. Иван Куцаров*. Пловдив: Универзитетско издателство «Паисий Хилендарски», С. 239—248.

Пандев, Д. 2023. *Писателот во функција на јазикот*. Скопје: Матица.

Пандев, Д., Карапејовски Б., Пандева М. 2023. „Скица за граматика на македонскиот литературен јазик врз примери од македонската литература од 1952 год. до 2022 г. (по стапките на Блаже Конески и современите граматички теории)“. *Зборник на трудови од XLIX меѓународна научна конференција во организација на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при УКИМ*, одржана во Охрид, 4 и 5 септември 2022, 5–13. Скопје: УКИМ.

Пандева, М. 2022. „Што сака да ни раскаже нараторот? (модалноста на глаголот сака + да-конструкција во македонскиот и неговите еквиваленти во други словенски јазици)“, *Zbliževanja in odmiki: medkulturni stiki v slovanskih jezikih in literaturah*, 10. *Simpozij mladih slavistov – Philoslavica 2022*, 79-90, Словенија: Љубљана, 2022.

Пандева, М. 2023. „Придонесот на Рина Усикова во истражувањатана модалноста во македонскиот јазик“, *Stephanos*, Project of Philological faculty of Lomonosov MSU, No 2 (58) II, 98–102, March, Russia: Moscow.

Пандева, Марија. 2023. „Субјунктивот во клетвите и во благословите во македонскиот и во шпанскиот јазик“, објавен: Македонскиот јазик – извор на научни проучувања, Зборник на трудови од VII меѓународна научна конференција при ИМЈ „Крсте Мисирков“ – Скопје, 151-159, Институт за македонски јазик, Скопје, 2023.

Пандева, М. 2023 „Клетвите во македонската народна проза“, *Philological studies* 21, 2., 151–157.

Пандева Марија. 2023 „Употребата на да-конструкцијата со модалните и со фазните глеголи во македонскиот јазик и нејзините еквиваленти во шпанскиот јазик“, *Годишен зборник на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје*, 2022/2023, 47/48, 360–367, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Пандева, М. 2025. *Модалноста во кривичките законици: македонско-шпански паралели*. Скопје: Книгоиздавателство Ми-Ан.

Пипер, П., Антонић, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Љ. and Тошовић, Б., 2005. *Синтакса савременог српског језика. Простор реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.

Пипер, П. 2009. „Српски језик“, *Јужнословенски језици: грамађичке сџрукџуре и функције* у редакције Предрага Пипера. Београд: Београдска књига.

Пјанка Влођимјеж, 2013. „Предикат и предикација во македонскиот и во другите словенски јазици“, *XXXIX Научна конференција на XLV Међународен семинар за македонски јазик, лиђераџура и кулђура, Линђвисџика, Охрид, 20-21 јуни 2012*, 7–18, Скопје: Међународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

Тантуровска, Лидија. 2008. „Нешто за кохезијата во законодавно-правниот потстил“. *Македонскиот јазик, минаџо, сеђашност, иднина*, 93–103, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Тантуровска, Лидија. 2009. „За глаголските форми во законодавно-правниот потстил“. *XXXV Научна конференција на XLI међународен семинар за македонски јазик, лиђераџура и кулђура*, 79–87, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

Тантуровска, Лидија. 2008. *Законодавно-ђравниот џоџсџил на админисџраџивниот функционален сџил врз џримери од македонскиот јазик*, Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“.

Толковен речник на македонскиот јазик, Том I, А – Ж, Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“, 2003.

Толковен речник на македонскиот јазик, Том II, З – К, Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“, 2005

Толковен речник на македонскиот јазик, Том III, Л – О, Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“, 2006

Толковен речник на македонскиот јазик, Том IV, П, Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“, 2008.

Толковен речник на македонскиот јазик, Том V, Р – С, Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“, 2011

Толковен речник на македонскиот јазик, Том VI, Т – Ш, Скопје: Институт за македонски јазик, „Крсте Мисирков“, 2014

Тополињска, Зузана 1984. „Перифрастични инхоативни конструкции во јужномакедонските дијалекти“ *Македонски јазик, година XXXV*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Тополињска Зузана. 1995. *Македонските дијалекти во Егејска Македонија. Синтакса, том I*. МАНУ, Скопје.

Тополињска, Зузана. 2008. *Полски-Македонски граматичка конфронтација. Развојот на граматичките категории (8)*. Скопје: МАНУ.

Тополињска, Зузана. 2009. *Полски-Македонски грамаѓичка конфронтиација. Нејација (9)*. Скопје: МАНУ.

Тополињска Зузана 2009. „Македонски јазик“, *Јужнословенски језици: грамаѓичке структури и функции* у редакције Предрага Пипера. Београд: Београдска књига.

Тополинска, Зузана. 2019. „Семантичката парадигма на деонтичката модалност (врз примери од македонскиот и полскиот јазик)“, *Литературен збор, 1-6*, 75–83, Скопје.

Тофоска, Сташа Станислава. 2014. „За употребата на самостојните да-конструкции со имперфект во македонскиот јазик“, *Субјунктив со посебен осврт на македонските да-конструкции*, Скопје: МАНУ

Тофоска, Станислава-Сташа. 2020. „Функцијата на префиксите во определување на глаголскиот вид во македонскиот јазик“, *Зборник на трудови „Погледи за македонскиот јазик“*, 231–346. Скопје.

Угринова-Скаловска, Радмила. 1979. *Словенски јазик*. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“.

Усикова, Рина. 1991. „Кон изразувањето на модалноста за веродостојност во македонскиот литературен јазик во споредба со рускиот јазик“, *Прилози на МАНУ, XVI/1*, 129–137, Скопје: МАНУ, Одделение за лингвистика и литературна наука.

Усикова, Рина. 1992. „Кон изразување на модалноста за веродостојност во македонскиот литературен јазик во споредба со рускиот јазик“, *XVII Научна дискусија, Семинар за македонски јазик, лиџераџура и кулџура*, 9–17, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

Усикова, Рина. 1997. „Забелешки кон значењата на некои модални глаголи во македонскиот јазик контрастивно со рускиот“. *Зборник во честџ на Радмила Уџринова-Скаловска, џо џовод седумдесетџгодишнинаџа*, 325–329, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Усикова, Рина. 2006. „Македонските ДА-конструкции и нивните руски еквиваленти“, *Руско-македонски јазични, лиџераџурни и кулџурни врски 3, Зборник на џрудови од VII македонско-руска научна конференџија одржана во Скопје на 15 и 16 јуни 2017*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 83-90

Усикова, Рина. 2008. *Современиот лиџераџурен македонски јазик како џредметџ на славистџикаџа и на балканистџикаџа*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

Фелешко, Кзамијеж 1974. „Од проблематиката на таканаречената конструкџија со да“, *Македонски јазик*, година XXV, Скопје.

Хавранек, Гизела. 1994. „За ДА-конструкџиите во македонскиот јазик“, *XXI Научна дискусија на XXVII Меџународен семинар за македонски јазик, лиџераџура и*

култура, Охрид, 30. VII – 13 VIII 1994, 49–53, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура.

Чашуле, Илија. 1989. „Модалните глаголи во македонскиот јазик“, *Прилози*, 14/2, 87–117, Скопје: МАНУ.

Чашуле Илија. 1997. „За модалните зборови во македонскиот литературен јазик“, *Зборник во чест на Рамила Уџринова-Скаловска, ѝо ѝовоо седумдесетгодишнинаѝа*, 335–345, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Aleksova, K., 2019. “Presumptive forms in the bulgarian historiographic works from the first half of the twentieth century.” *Научни трудове*, Том 57, Кн. 1, СБ. А, 2019 – Филология. Пловдивски универзитет „Паисий Хилендарски“ – Бългaрия.

Alicia, Yllera, 1980. *Sintaxis histórica del verbo español: Las perífrasis medievales*. Zaragoza, Universidad de Zaragoza.

Arroyo, Jose Luis Blas. 2011. “Deber (de) + infinitivo: ¿un caso de variación libre en español? factores condicionantes en un fenómeno de alternancia sintáctica” *Revista de filología española*, Volumen XCI, 9-42, Madrid.

Ahmatovna P. S. 2022. „The Terminology as A Linguistic Phenomenon“. *Eurasian Research Bulletin*. Volume 5. 80–83.

Bello, A., 1951. *Gramática: gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos*.

Bravo Ana. 2017. *Modalidad y verbos modales*. Madrid.

Bréal Michel, 1897. *Essai de sémantique*, Librairie Hachette et Cie, Paris.

Brea López, Mercedes. 1985. “Las preposiciones, del latín a las lenguas románicas”. *Verba* 12: 147–182.

Bréal, M. 1897. *Essai de sémantique*, Librairie Hachette et Cie, Paris.

Boyer, J. L., 1988. “The classification of optatives: A statistical study“. *Historical Research* (Nashville: Broadman, 1934), 935, p.36.

Budor, K., 1995. “El imperativo y/o el optativo español“. *Studia Romanica et Anglica Zagradiensia: Revue publiée par les Sections romane, italienne et anglaise de la Faculté des Lettres de l'Université de Zagreb*, 40, pp.151-180.

Burguière, P., 1960. *Histoire de l'infinitif en grec*.

Carretero, María, 1991. “Una propuesta de tipología de la modalidad: la aceptación como categoría modal”, *DICENDA cuadernos de filología hispánica*, 41–61, Madrid: Editorial Comptulense.

Corominas, J. 1980. *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid: Gredos.

Dávila, R. F., 2024. “Actos de habla formulaicos del español. Estructura, significado y pragmática”. *Pragmática Sociocultural*, 12(1), pp.51-76.

Delbrück, Berthold. 1893–1900. *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen*. 3 vols. Strassburg: Trübner.

Espinal Teresa M. 2014. *Semántica*, Akai, Madrid.

Friedman, V. and Joseph, B., 2025. *The Balkan Languages* (Cambridge Language Surveys series).

Fernández, L.G. ed., 2006. *Diccionario de perífrasis verbales*. Madrid: Gredos.

Fernández de Castro, Francisco, 1999, *Las perífrasis verbales en el español actual*, Madrid: Gredos.

Fernández, Luis García, 2006, *Diccionario de perífrasis verbales*, Madrid: Gredos.

Galí, Claret B., 1986. *Nueva gramática Castellana con numerosos ejercicios prácticos de composición y un tratado de las cualidades esenciales de la elocución (estilo) y de las particulares de la descripción, de la narración y de la carta*, Barcelona, Impr. y libr. De Nuestra Señora de Montserrat, 1891, citado por Mª L. Calero Vaquera, *Historia de la gramática española (1847-1920)*. De bello a Lenz, Madrid, Gredos.

Galichet, Georges. 1950. *Essai de grammaire psychologique*. Paris : Presses Universitaires de France.

García, H. 2000. “Funciones de las bendiciones y maldiciones en La Celestina“. *Función*, 21-24, pp. 366-392. Doi: <https://doi.org/10.7203/Celestinesca.41.20207>

Gili Gaya, S., 1961. *Curso superior de sintaxis española*. VOX, Barcelona.

Gołąb, Zbigniew. 1964: “The Problem of Verbal Mood in Slavic Languages”. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 8: 1–36.

Gołąb, Z., 1964. “Conditionalis typu bałkańskiego w językach południowosłowiańskich: ze szczególnym uwzględnieniem macedońskiego“.

González Araña C., Herrero Aísa C., 1997. *Manual de gramática española. Gramática de la palabra, de la oración y del texto*, Madrid, Castalia.

Jespersen. O. 1904-1947. *A Modern English Grammar on Historical Principles* London. Alíen& Unwin.

Jespersen. O. 1924. *The Philosophy of Grammar*. London: Alien & Unwin.

Jiménez Julia: 1989. «Modalidad, modo y modus clausal en español», en *Verba*, 16, 175-214.

Haspelmath, M., 2023. “On what a construction is“. *Constructions*, 15(1).

Hernanz, Maria Lluïsa. 1999. “El infinitivo”. En *Gramática descriptiva de la lengua española*, dirigido por Ignacio Bosque y Violeta Demonte, tomo II, 2197-2356. Madrid: Espasa Calpe.

Herrero Ruiz de Loizaga, Francisco. 2014. “La conjunción que: La complejización del sistema de la subordinación”. En *Sintaxis histórica de la lengua española; Tercera parte: Adverbios, preposiciones y conjunciones; Relaciones interoracionales*, dirigido por Concepción Company Company, volumen 2, 2789-2970. México: FCE, UNAM.

Hernández Díaz, Axel. 2019. Gramaticalización y diacronía de las perífrasis comenzar a y empezar a + INFINITIVO. *Boletín de filología*, 54(2), 81-110.

<https://dx.doi.org/10.4067/S0718-93032019000200081>

Hopper, P.J. and Traugott, E.C., 2003. *Grammaticalization*. Cambridge University Press.

Jiménez Julia: 1989. «Modalidad, modo y modus clausal en español», en *Verba*, 16, 175-214

Jorques-Jiménez, D., 1999. *El verbo hispanico: fundamentación pragmlingüística: (estudio de formantes)*. Universitat de València, Departament de teoria dels llenguatges.

Kiparsky, P., and C. Kiparsky. 1971. “Fact“. In D. Steinberg and L. Jakobovits, *Semantics*. 345-369.

Kramer, C.E., 1986. *Analytic modality in Macedonian* (p. 177). Peter Lang International Academic Publishers.

Lapesa R. 1980. *Historia de la lengua española*, Gredos, Madrid.

Lehmann, C., 2015. *Thoughts on grammaticalization* (p. 214). Language Science Press.

Lyons, John. 1977. *Semantics*. 2 Vols. Cambridge etc: Cambridge University Press.

Malkiel, Yakov. 1957. “Diachronic hypercharacterization in Romance“. *Archivum Linguisticum* 9 and 10. 79–113 and 1–36.

Marcovecchio, A.M., Pacagnini, A.M. and Kaller, A., 2017. “Con/sin+ infinitivo: de maneras, condiciones y marcadores de concreción. Las funciones de los infinitivos preposicionales“. *Signo y seña*, (32), pp.137-154.

Marcos Marín F., Satorre Grau, F. J.. Mª Viejo Sánchez L., 1998. *Gramática española*, Madrid, Síntesis.

Moessner Lilo. 2022. *The history of the present English subjunctive, a corpus-based study of the English modality*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Navas Ruiz, R. 1990. «El subjuntivo castellano. Teoría y bibliografía crítica», *Indicativo y subjuntivo*, ed. I. Bosque, Madrid, Taurus,

Otaola Olano. Concepción.1998. “La modalidad (con especial referencia a la lengua española)”, *Revista de Filología Española*, vol. LXVIII nº 1/2.

Palmer E. R.. 1979. *Modality and the English Modals*. London: Longman.

Palmer E. R. 1986. *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Perkins, M. R. 1983. *Modal expressions in English*. Open Linguistics Series, London: Frances Pinter.

Quirk, 5. Greenbaum. O. Leech y J. Svartvik. 1985. *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman .

RAE (Real Academia Española). 1973. Espozo de una nueva *gramática de la lengua española*. Madrid.

RAE (Real Academia Española). 2010. *Nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa.

. Rescher, Nicholas. 1968. *Studies in Logical Theory*. Oxford,: Blackwell.

Rescher, Nicholas. 1977. *Topics in Philosophical Logic*. Dordrecht, Reidel.

Rojo, G. y A. Veiga 1999. “El tiempo verbal. Los tiempos simples”, en I. Bosque y V. Demonte, eds. *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*. Madrid: Espasa, vol. 2, cap. 44: 2867- 2934

Searle, J. R. 1969. *Speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.

Searle, J. R. 1976. *A classification of illocutionary acts*. *Language in Society*, 5, pp. 1–23. doi: <https://doi.org/10.1017/S0047404500006837>

Searle, J. R. 1979. *Expression and meaning. Studies in the theory of speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.

Searle, J. R. 2010. *Making the social world: The structure of human civilization*. Oxford: Oxford University Press.

Sedano, M. 2006. “Importancia de los datos cuantitativos en el estudio de las expresiones de futuro”, *Revista Signos* 2006, 39: 283-296 (doi: 10.4067/S0718-09342006000200007)

Segura Munguía, S. 2006. *Diccionario por raíces del latín y de las voces derivadas*. Bilbao: Universidad de Deusto.

Silić, J. and Pranjković, I., 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta:[sintaksa, morfologija, fonologija]*. Školska knjiga

Tabernero, C. (2010). “Injurias, maldiciones y juramentos en la lengua española del siglo XVII”. *Revista de Lexicografía*, 16, pp. 101-122. doi: <https://doi.org/10.17979/rlex.2010.16.0.3808>

Togeb, K. 1953. *Mode, aspect et temps en espagnol*. Copenhagen: Munksgaard.

Togeb, K. 1982. *Grammaire française*. Copenhagen: Akademisk Forlag.

Torre, Leonardo Gómez (2002), *Análisis sintáctico, teoría y práctica*, SM, Madrid.

Topolińska, Zuzana. 1992. “Mac.без да – proba interpretacija“. *Études de linguistique – romane et slave*. Crakovie.

Vidal Escandell, M. V., 2010. “Futuro y evidencialidad“. *Anuario de lingüística hispánica*, (26), pp.9-34.

Vinja, V. 1989. *Gramatika španskog jezika*. Zagreb: Školska kniga.

КОРИСТЕНИ ИЗВОРИ

(дела од уметничка литература)

El Cantar de Mio Cid

<https://www.cjpb.org.uy/wp-content/uploads/repositorio/serviciosAlAfiliado/librosDigitales/Cantar-Mio-Cid.pdf>

„Песна за Сид“, превод на Матеа Матевски, Свезди на светската книжевност, Скопје: Микена, Макавеј, 2014.

Celestina, Fernando de Rojas

<https://aix1.uottawa.ca/~jmruano/celestina.moderna.pdf>

Варгас Љоса, М. 2017. Пофалба на макеата. Скопје: Полица.

Llosa, Elogio de la madrastra:
<https://drive.google.com/file/d/0B3gZopBqNmppOWQ4YzkwMjctMjhmNS00NTAyLTljYTI tNTA4ZjRIODc1YmNm/view?resourcekey=0-eaNZ6n1TfcGx9h58M4NRnw>

Варгас Љоса, М. 2024. Смрт на Андите. Скопје: Полица
<https://www.hacer.org/pdf/lituma.pdf>

Варгас Љоса, М. 2024. Тетка Хулија и скрибманот. Скопје: Полица.

Llosa, Tía Julia y el escritor:

https://www.google.com/search?q=tia+julia+y+el+escribidor+pdf&oq=tia+ju&gs_lcrp=EgZja HJvbWUqBggBECMYJzIGCAAQRRg5MgYIARajGCcyBwgCEC4YgAQyBwgDEAAyGA QyDagEEAAyQxiABBiKBTIHCAUQABiABDIHCAYQABiABDINCAcQLhivARjHARi

ABDIHCAGQABiABDIHCAkQABiABNIBCDYwMjNqMGo5qAIAsAIA&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Мигел де Сервантес, Дон Кихот I, превод Илија Корубин, консултант за шпански јазик и препев на стиховите д-р Александар Митевски, Наша книга Скопје 1985а.

Мигел де Сервантес, Дон Кихот II, превод Илија Корубин, консултант за шпански јазик и препев на стиховите д-р Александар Митевски, Наша книга Скопје 1985б.

Cervantes, Don Quijote de la Mancha

<https://cvc.cervantes.es/literatura/lee/coleccion/pdf/quijote.pdf>

Gabriel García Márquez, Cien años de soledad, Editorial Sudamericana, Buenos Aires 1971, 351

Габриел Гарсија Маркес, Сто години осаменост, превод од шпански Костадинка Арсовска, Макавеј 2006, 396 с.

Габриел Гарсија Маркес. 2015. „Љубов во време на колера.“ Скопје: Арс ламина-публикации.

Marquez; El amor en tiempos de cólera:

<https://web.seducoahuila.gob.mx/biblioweb/upload/Garc%C3%ADa%20Gabriel%20-%20El%20amor%20en.pdf>

Кармен Лафорет, „Ништо“, превод Ненад Велковски, Издавачки центар Три, Скопје 2014.

Laforet Carmen; Nada:

https://rmst202.sites.olt.ubc.ca/files/2021/09/laforet_nada.pdf

Julio Cortazar, Rayela:

https://seduc.edomex.gob.mx/sites/seduc.edomex.gob.mx/files/files/padres_familia/fomento-lectura/Julio%20Cortazar%20-%20Rayuela.pdf

Хулио Кортасар, Куцкамен, превод од шпански јазик Ненад Велковски, Табернакул 2008.

Julio Cortazar, 62/Modelo para armar:

Хулио Кортасар, 62. Модел за составување, превод од шпански Борјана Мојсовска, Антолог 2013.

Miguel Debeles, El Camino, 1950.

Мигел Дебелес, Пат, превод од шпански јазик Ненад Велковски, Издавачки центар Три, 2016, 172 с.

Чинко, Живко. 1980. *Големата вода*. Скопје: Култура, Македонска книга.

Чинко, Живко. 2007. *Большая вода*. преведено од Олга Панкина. Москва: ГУ МДН

Чинго, Живко. 1973. *Велика вода*. преведено од Слободан Мицковиќ. Београд: Нолит.

Џинго, Џивко. 2019. *Velika voda*. преведно од Ивица Баковиќ. Zagreb: Disput

„Бегалци“ од Јован Бошковски (1949)

„Кловнови и луѓе“ од Славко Јаневски (1956)

„Две Марии“ од Славко Јаневски (1956)

„За македонските работи“ од Крсте Петков Мисирков (1903)

„Печалбари“ од Антон Панов (1936)

„Гоце Делчев“ од Ванчо Николески (1964)

„Свето проклето“ од Јован Стрезовски (1978)

„Јанса“ од Јован Стрезовски (1986)

„Силјан штркот“ од Марко Цепенков (1900)

„Пустина“ од Ѓорѓи Абациев (1961)

„Црнила“ од Коле Чашуле (1960)

Крвава кошула“ од Рајко Жинзифов:

„Чорбаџи Теодос“ од Васил Иљоски (1937)

„Небеска Тимјановна“ од Петре М. Андреевски (1988)

Кривичен законик на Република Македонија, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 37, год LII, понеделник, 29 јули 1996

<https://www.slvesnik.com.mk/Issues/90E0B29D702D49A48DBCC2239374B927.pdf>

Кривичен законик на Република Македонија, Закон за изменување и дополнување на кривичниот законик, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 27, год. LXX, среда, 05 февруари 2014

<https://jorm.gov.mk/wpcontent/uploads/2016/03/%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BD-%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf>

Закон за кривична постапка на Република Македонија, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 15/97 од 03.04.1997

https://ener.gov.mk/files/propisi_files/documents/266_%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%BA%D0%B0%20_%D0%A1%D0%BB.%20%D0%B2%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%2015_97.pdf

Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal, Boletín Oficial de España, núm. 281, de 24 de noviembre de 1995

<https://www.boe.es/eli/es/lo/1995/11/23/10/con>

Código Penitenciario, Boletín Oficial de España, edición actualizada a 3 de septiembre de 2018

https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.boe.es%2Fbiblioteca_juridica%2Fcodigos%2Ffabrir_pdf.php%3Ffich%3D054_Codigo_Penitenciario.pdf&psig=AOvVaw0BAHvX84ZzG71k2crgv7r&ust=1729587134983000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CAcQr5oMahcKEwjQ0dOnjJ-JAxUAAAAAHQAAAAAQBA

Електронски медиуми:

<https://novamakedonija.mk>

<https://vecer.mk>

<https://nezavisen.mk>

<https://telma.mk>

<https://plusinfo.mk>

<https://mia.mk>

<https://ujp.mk>

<https://akademik.mk>

<https://zenskimagazin.mk>

<https://mvr.gov.mk>

<https://pravda.gov.mk>

<https://mtc.gov.mk>

<https://mexpress.mk>

<https://media.mk>

<https://skopje1.mk>

<https://plusinfo.mk/>

<https://sdsm.org.mk>

<https://faktor.mk>

<https://mon.gov.mk>

<https://mkd.mk>

<https://finance.gov.mk>

<https://kurir.mk>

<https://kanal5.mk>

<https://faktor.mk/>

<https://www.informador.mx/>

<https://noticias.foxnews.com>

<https://www.infobae.com>

<https://personaybioetica.unisabana.edu.co>

<https://www.boe.es>

<https://www.ayselucus.es>

<https://elmundo.es>

<https://www.diarioconcepcion.cl>